

GAP

I.ULUŞLARARAŞI
SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TAM METİN KİTABI

Editörler
Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Rahmat ULLAH

İKSAD YAYINEVİ – 2018
ISBN 978-605-68528-3-1

TAM METİN KİTABI

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

4-6 Mayıs, 2018

Şanlıurfa

Editörler

Dr. Hasan ÇİFTÇİ

Rahmat ULLAH

İKSAD YAYINEVİ®

(TC. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI YAYINEVİ RUHSAT NUMARASI: 2014/31220)

TÜRKİYE

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E-mail: info@iksad.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

Bu kitabın tüm hakları İKSAD Yayınevi'ne aittir.

Yazarlar etik ve hukuki olarak eserlerinden sorumludurlar.

Iksad Publications - 2018©

Yayın Tarihi: 01.06.2018

ISBN – 978-605-68528-3-1

KONGRE KÜNYESİ

KONGRE ADI

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ

TARİHİ VE YERİ

4-6 Mayıs 2018 – ŞANLIURFA

DÜZENLEYEN KURUM

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Mustafa TALAS

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Mustafa Latif EMEK

GENEL KOORDİNATÖR

Kaldygul ADILBEKOVA

KOORDİNATÖR

Rahmat ULLAH

KONGRE DİLLERİ

Türkçe, İngilizce, Arapça, Rusça

FOTOĞRAF GALERİSİ

...ZİRVE'DE ÇEKİLEN TÜM RESİMLERE İKSAD KONGRE TOPLULUĞU FACEBOOK GRUBUNDAN ULAŞABİLİRSİNİZ.

ULUSLARARASI HAKEMLİ

**BİLİM VE DANIŞMA
KURULU**

ULUSLARARASI GAP ZİRVESİ

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

DR. ABDULHAMİT ŞUAYB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KİSTAUBAYEVA	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULHALİM AYDIN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİKALIK KUNİMJAN	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDİGAPPAR MAVLYANOV	KYRGYZSTAN NATIONAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ABDULLAH KIRAN	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADEM ÜZÜMCÜ	KAFKAS ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN OKTAY	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. ADİL AKINCI	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BOZYİĞİT	SIİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET GÜNDÜZ	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AKIN YİĞİN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED SALİH ABDULVEHHAB	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET İHSAN KAYA	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KAYAOĞLU	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET BERKİZ TURP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ADNAN KİRMİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET KULAŞ	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMED LİD	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET SOLMAZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET MAZLUM	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. AHMET ULUSOY	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. AİOMİ KITAGAVA	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AKİRA HIBIKI	TOHOKU ÜNİVERSİTESİ
DR. AKMARAL S. SYRGAKBAYEVA	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ EROL	EGE ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİ RIZA GÜL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALİA R. MASALİMOVA	AL – FARABI KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALLA A. TIMOFEVA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ALMA T. AKAJANOVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AMANBAY MOLDİBAEV	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ANATOLİY LOGİNOV	UKRAYNA ŞEVÇENKO LUGAN MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ARMAĞAN KONAK	MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU ÖZMERDİVANLI	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ARZU TUNCER	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. ASLI GÜLER	ORDU ÜNİVERSİTESİ
DR. A.S. KIDIRŞAYEV	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ATIF MUHAMMED EL EKRET	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ATILA DOĞAN	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. ATİLLA YÜCEL	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. AYLA KAŞOĞLU	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYSLU B. SARSEKENOVA	ORLEU MİLLİ KALKINMA ENSTİTÜSÜ
DR. AYŞE ATAY	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. AYTEN ER	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. AYŞE YANARDAĞ	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. BAHİT KULBAEVA	S.BAYBEŞEV AKTOBE ÜNİVERSİTESİ
DR. BAKİT OSPANOVA	H.AHMET YESEVİ ULUSLARARASI KAZAK-TÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. BARIŞ AYTEKİN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ

DR. BARIŞ YILDIZ	GÜMÜŞHANEÜNİVERSİTESİ
DR. BAZARHAN İMANGALIYEVA	K.ZHUBANOV AKTOBE DEVLET BÖLGE ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKİR BULUÇ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BEKZHAN B. MEYRBAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BELGİN AYDINTAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BERRİN GÜZEL	ADNAN MENDERESÜNİVERSİTESİ
DR. BENGÜ HIRLAK	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. B.K.ZAYADAN	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. BİROL YILDIRIM	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. BİRTEN EMRE	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. BİZENA BİJO	TİRAN TARIM ÜNİVERSİTESİ
DR. BOTAGUL TURGUNBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CANAN GAMZE BAL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. CANER KARAVİT	MİMAR SİNANÜNİVERSİTESİ
DR. CEMAL İNCE	GAZİOSMANPAŞAÜNİVERSİTESİ
DR. CEMİL ÖRGEV	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. CEYLAN GAZİ UÇKUN	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CHOLPON TOKTOSUNOVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CİHAN SEÇİLMİŞ	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. CYNTHIA CORREA	SAO PAULO ÜNİVERSİTESİ
DR. COŞKUN ERDAĞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. D.K.TÖLEGENOVA	MAKHAMBET U. BATI KAZAKİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. DİNARAKHAN TURSUNALİEVA	RASULBEKOV KIRGIZ EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. DURSUN KÖSE	MEHMET AKİF ERSOYÜNİVERSİTESİ
DR. DZHAKİPBEK A. ALTAEV	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EBRU GÜHER	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. EDA DİNERİ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. EDİZ GÜRİPEK	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ELBEYİ PELİT	AFYONKOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. ELENA BELİK VENIAMINOVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. EMİN ARSLAN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN ÇAKIR	ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
DR. ENGİN KANBUR	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. ERDİNÇ ŞAHİNÖZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ERKAN ALSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. EŞREF SAVAŞ BAŞCI	HİTİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FATİH TÜRKMEN	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA FEHİME AYDIN	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. FATMA ÖZTÜRK DAĞABAKAN	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. FETHİ DEMİR	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
FERAY KABALCIOĞLU	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. FİLİZ METE	BÜLENT ECEVİT ÜNİVERSİTESİ
DR. FUJİMAKİ HARUYUKI	TOTTORI UNIVERSITY
DR. FUNDA BUGAN	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. F. ZİŞAN KARA	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GEORGE RUDIC	MONTREAL PEDAGOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. G.I. ERNAZAROVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GİZEM AKBULUT	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖKHAN KERSE	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. GÖNÜL ERDEM NAS	BARTIN ÜNİVERSİTESİ

DR. GULMİRA ABDİRASULOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. GHULAM DASTGEER	PAKİSTAN AIR UNIVERSITY
DR. GULŞAT ŞUGAYEVA	DOSMUKHAMEDOV ATYRAU DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. GUZEL SADYKOVA	KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLAY KARAMAN	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLCAN AVŞİN GÜNEŞ	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. GÜLSÜN ERİGÜÇ	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER ARSLAN KALAY	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. HACER MUTLU DANACI	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. HACI YUNUS TAŞ	YALOVA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN COŞKUN	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. HASAN TUTAR	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. HARUN DEMİRKAYA	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN CANDAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. HAKAN EVİN	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALE ALAN	BAYBURT ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL AKMEŞE	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HALİL KAZANASMAZ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HANİFİ MURAT MUTLU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE KADIOĞLU ATEŞ	İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
DR. HATİCE NUR GERMİR	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. HAYRİYE IŞIK	NAMIK KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. HEDİYE ŞİRİN AK	ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
DR. HİMMET KARADAL	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMETULLAH ERTAŞ	NİĞDE ÖMER HALİDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. HİROSHİ NAKAHARA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. H.KÂMİL BİÇİCİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ÇETİN	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. HİKMET DİNÇ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN KOTAMAN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN ERİŞ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. HÜSEYİN YAŞAR	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM BOZACI	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM KILIÇ	AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKERİ	GEBZE TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. İBRAHİM TÜRKOĞLU	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLKE BEZEN TOZKOPARAN	FIRAT ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS AKHİSAR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. İLYAS ERPAY	SİİRT ÜNİVERSİTESİ
DR. İRFAN KALAYCI	İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ
DR. İSA ÇELİK	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL ŞAH HAREM	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. İSAEVNA URKİMBAEVA	ABILAY HAN ULUSLARARASI İLİŞKİLER ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜMÜŞ	SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL GÜNEŞ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMAİL SEKİ	ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
DR. İSMET ŞAHİN	HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
DR. K.A.TLEUBERGENOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KADRİ KURAM	BARTIN ÜNİVERSİTESİ
DR. KALEMKAS KALİBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ

DR. KARLİGASH BAYTANASOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KELES NURMAŞULI JAYLIBAY	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KEMAL EROL	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. KENJEHAN MEDEUBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. KENAN İLARSLAN	AFYON KOCATEPEÜNİVERSİTESİ
DR. KENES JUSUPOV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. KULAŞ MAMİROVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. LATKİN A. PAVLOVIC	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MALİK YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHABBAT OSPANBAEVA	TARAZ DEVLET PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAHA HAMDAN ALANAZİ	RİYAD KRAL ABDÜLAZİZ TEKNOLOJİ ENSTİTÜSÜ
DR. MAHBUB UL ALAM	BANGLADESH İSLAMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA ESİMBOLOVA	KAZAKİSTAN NARKHOZ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAİRA MURZAHMEDOVA	AL – FARABİ KAZAK MİLLİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MERİNA B. VLADIMIROVNA	VLADİVOSTOK DEVLET EKONOMİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MAVLYANOV ABDİGAPPAR	KIRGIZİSTAN ELARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. MASAYA SAITO	SAPPARO CİTY ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AKSARAYLI	DOKUZ EYLÜLÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET ALİ TÜRKMENÖĞLU	MUŞ ALPARSLAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET AVCI	MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET BURHANETTİN COŞKUN	OSMANİYE KORKUT ATA ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET DİKKAYA	KIRIKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET EMİN USTA	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHTAP GÜL ALTAŞ	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SAİT ŞAHİNALP	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET SALİH MERCAN	BİTLİS EREN ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET OKUR	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET RECEP TAŞ	YÜZÜNCÜ YILÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET TUNÇER	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MEHMET YÜCENURŞEN	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MELTEM KESKİN KÖYLÜ	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. MENEKŞE KILIÇARSLAN	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
DR. MERT KARTAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN ATEŞ	İSTANBUL AYDIN ÜNİVERSİTESİ
DR. METİN KOPAR	ADIYAMAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MİNE ERSEVİNÇ	ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
DR. MİRAÇ EREN	ONDOKUZ MAYISÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMED ASIF YOLDAŞ	AVRASYA ÜNİVERSİTESİ
DR. MUHAMMAD ISMAEEL RAMAY	BAHRİA UNİVERSİTY
DR. MUHSİN HALİS	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT BAHADIR	ERZURUM TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT DİLMAÇ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT KARAHAN	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MURAT YILMAZ	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MURATHAN KEHA	ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSA ÖZATA	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA AKMAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAKIR	KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ÇAĞLAYANDERELİ	MERSİN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA KARAAĞAÇLI	GAZİ ÜNİVERSİTESİ

DR. MUSTAFA METE	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA ŞİT	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA TALAS	NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR ÜNİVERSİTESİ
DR. MUSTAFA SEVER	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. MUTLU ÖZGEN	T.C. BAŞBAKANLIK VAKIFLAR GENEMÜDÜRLÜĞÜ
DR. NADEJDA HAN	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. NECATİ DEMİR	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. N. GAMZE ILICAK	İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
DR. NİHAN BİRİNCİOĞLU	KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. NAZİFE AKAN	TOROS ÜNİVERSİTESİ
DR. NOBUAKİ TAKEDA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. NİLGÜN PAKSOY	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. N.N. KERMANOVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAN AKŞİT AŞIK	BALIKESİR ÜNİVERSİTESİ
DR. NURHAN PAPATYA	SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
DR. NURETTİN BELTEKİN	MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
DR. NURAY PAMUK ÖZTÜRK	ANKARA ÜNİVERSİTESİ
DR. NURİ KAVAK	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. OKTAY AKTÜRK	AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. OSMAN KUBİLAY GÜL	CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
DR. OZAN DENİZ YALÇINKAYA	DİCLE ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER ÇAKIN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR.ÖMER OKAN FETTAHLIOĞLU	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖZLEM GÜZEL	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER METİN	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ÖMER UĞUR	GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
DR. RAHMİ YÜCEL	ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
DR. RÖVŞEN MEMMEDOV	SUMGAYIT DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. RAMAZAN KHALIFE	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. RUSTEM KOZBAGAROV	M. TINIŞBAYEV KAZAK ARAÇ VE İLETİŞİM AKADEMİSİ
DR. RÜŞTÜ YAYAR	GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
DR. RYO YAMADA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SABİNA ABİD	ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
DR. SADETTİN PAKSOY	KİLİS 7 ARALIK ÜNİVERSİTESİ
DR. SUSIN HASENEYN EL-HUDHUDİ	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. SALİH YEŞİL	KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ
DR. SARASH KONYRBAEVA	KAZAK DEVLET KIZLAR PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEDAT CERECİ	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN AVŞAROĞLU	NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
DR. SELAHATTİN KAYNAK	19 MAYIS ÜNİVERSİTESİ
DR. SELÇUK BURAK HAŞILOĞU	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. SELİN SERT SÜTÇÜ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERKAN ÇALIŞKAN	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SEVCAN YILDIZ	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL BAYRAM	DÜZCE ÜNİVERSİTESİ
DR. SİBEL MEHTER AYKIN	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
DR. SİNAN GERÇEK	ERCİYES ÜNİVERSİTESİ
DR. SHİGEKO KAMISHIMA	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. SUAT KOLUKIRIK	AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SUZAN HAVLIOĞLU	HARRAN ÜNİVERSİTESİ

DR. ŞABAN ÇETİN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. SERAP KILIÇ ALTUN	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAFAK KAYPAK	MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞARA MAJITAYEVA	E.A. BUKETOV KARAGANDA DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞAYAN ULUSAN	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞEFİK ÖZDEMİR	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. ŞİRİN ŞENGEL	ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. TAKASHİ HASUNI	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. T. M. ABDULFETTAH MUHAMMED	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. TANSU HİLMİ HANÇER	MARMARA ÜNİVERSİTESİ
DR. TSENDİN BATTULGA	MOĞOLİSTAN DEVLET ÜNİVERSİTESİ
DR. T.O. ABİSEVA	KAZAKH STATE WOMEN'S TEACHER TRAINING UNIVERSITY
DR. TUGHRAL YAMIN	PAKİSTAN NATIONAL UNIVERSITY OF SCIENCE
DR. TULAY ORTABAĞ	HASAN KALYONCU ÜNİVERSİTESİ
DR. TÜRKMEN TAŞER AKBAŞ	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. UĞUR KURTARAN	KARAMANOĞLU MEHMETBEY ÜNİVERSİTESİ
DR. ULBOSIN KIYAKBAEVA	ABAY KAZAK MİLLİ PEDAGOJİ ÜNİVERSİTESİ
DR. USAM FARUK İMAM	EL EZHER ÜNİVERSİTESİ
DR. ÜMMÜGÜLSÜM CANDEĞER	T.C. MİLLİ EĞİTİM BAKANLIĞI
DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VELİ URHAN	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. VECİHİ SÖNMEZ	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. VERA ABRAMENKOVA	RUSYA AİLE VE EĞİTİM ÇALIŞMALARI ENSTİTÜSÜ
DR. VEYSEL BOZKURT	İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSEL ÇAKMAK	AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
DR. VEYSİ GÜNAL	HARRAN ÜNİVERSİTESİ
DR. VLADEMİR VISLIVİY	UKRAYNA MİLLİ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
DR. WAKAKO SADAHIRO	SAPPARO CITY ÜNİVERSİTESİ
DR. WALİ RAHMAN	SARHAD UNIVERSITY OF SCIENCE & INFORMATION
DR. YANG ZITONG	WUHAN ÜNİVERSİTESİ
DR. YASEMİN ERTEK MORKOÇ	MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN ÇAKIREL	KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
DR. YASİN DÖNMEZ	KARABÜK ÜNİVERSİTESİ
DR. YASSER ALİ MUHAMMED ALİ	VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. YAVUZ SELİM DÜĞER	DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
DR. YOSHIO KANAZAKI	TOHOKU UNIVERSITY
DR. YUNUS EMRE TANSU	GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
DR. YÜCEL GELİŞLİ	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEHRA HAJRULAI-MUSLIU	CYRIL METHODIUS ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKAI ÖZTÜRK	GAZİ ÜNİVERSİTESİ
DR. ZEKERİYA NAS	YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
DR. ZİA UR REHMAN	A/P NATIONAL DEFENCE UNIVERSITY
DR. ZEYNEP KARAÇOR	SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZUHAL ÖNEZ ÇETİN	UŞAK ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜBEYİR BAĞCI	PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
DR. ZÜLEYHA YILMAZ	ORDU ÜNİVERSİTESİ

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ PROGRAMI

4 MAYIS 2018

Saat: 09:00 – 12:30

HARRAN SALONU

Oturum Başkanı: PROF. DR. BEYHAN ASMA

Yazar isimleri	Bildiri Adı
ARŞ. GÖR. GAMZE KUTLU ARŞ. GÖR. SİNEM MUT	TÜRKİYE'DE DOĞUŞTA BEKLENEN YAŞAM SÜRESİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLERİN ZAMAN SERİSİ ANALİZİ İLE İNCELENMESİ
ARŞ. GÖR. SİNEM MUT DOÇ. DR. YASEMİN AKBULUT	TÜRKİYE'DE ENTEGRE SAĞLIK KAMPÜSLERİNE İLİŞKİN GAZETE HABERLERİNİN ANALİZİ
PROF. DR. BEYHAN ASMA	DOĞU VE BATI EDEBİYATLARINDA TARİHİ ROMANCILIK VE YAZIM
ARŞ. GÖR. NUR KULAKOĞLU DİLEK DR. ÖĞR. ÜYESİ SEBAHATTİN EMRE DİLEK	TURİZM VE SOSYAL GİRİŞİMCİLİK: TÜRKİYE'DEN GENÇTUR ÖRNEĞİ
ÖĞR. GÖR. GÜLTEN ACAR ÖĞR. GÖR. HACI MEHMET ACAR	FLÖRT ŞİDDETİ BAĞLAMINDA DİJİTAL ŞİDDETİ ANLAMAK
ÖĞR. GÖR. HACI MEHMET ACAR ÖĞR. GÖR. GÜLTEN ACAR	GÖRSEL İLETİŞİM TASARIMI BAĞLAMINDA ŞANLIURFA'DA GÜNLÜK YAYIN YAPAN GAZETELER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
DOÇ. DR. HÜDAVERDİ BİRCAN ÖĞR. GÖR. GÜLAY DEMİR FADİME GÜVENDİ	SEÇMELİ DERS SEÇİMİNİN DEMATEL-PROMETHEE YÖNTEMLERİ İLE BELİRLENMESİ
DOÇ. DR. HÜDAVERDİ BİRCAN ÖĞR. GÖR. GÜLAY DEMİR FADİME GÜVENDİ	ÇOK KRİTERLİ KARAR VERME YÖNTEMLERİ İLE İKİNCİ DİL SEÇİMİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN TÜRKAL	TÜRKİYE'DE 2017 YILI MERKEZİ YÖNETİM BÜTÇE GERÇEKLEŞMELERİ VE 2018 YILI BEKLENTİLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN ÇİFTÇİ	HALKLA İLİŞKİLER MESLEĞİNDE KADIN OLMAK
DR. ÖĞR. ÜYESİ HASAN ÇİFTÇİ	TÜKETİCİNİN KORUNMASI KANUNUNUN SOSYAL MEDYA HESAPLARI ARACILIĞIYLA YAPILAN ALIŞVERİŞLERE UYGULANMASI
AYŞE YAVUZ ARŞ. GÖR. FATİH DURUR PROF. DR. ÖMER RIFKI ÖNDER	SAĞLIK KURUMLARINDA AKREDİTASYON VE JCI STANDARTLARINDAKİ DEĞİŞİMİN DEĞERLENDİRİLMESİ
ARŞ. GÖR. AYŞENUR COŞKUN DOÇ. DR. SEMRA ARSLAN SELÇUK	SÜRDÜRÜLEBİLİR BİR ÇEVRE İÇİN YAVAŞ KENT YAKLAŞIMI: HALFETİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
ARŞ. GÖR. GÜNEŞ MUTLU AVINÇ DOÇ. DR. SEMRA ARSLAN SELÇUK	ISIL DÜZENLEME ÖZELLİĞİNE SAHİP YAPI KABUĞU TASARIMLARI İÇİN BİYOMİMETİK ÇÖZÜMLER

- Her bir sunum için 10 dk.'lık süre ayrılmıştır. Bu sebeple sunumlarınızda temel kitabi bilgiler ve tanımları açıklamaktan kaçınarak yaptığınız çalışmanın özüne değininiz.
- Sunum sıralaması, soru cevap ve oturumla ilgili tüm husularda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen Oturum Başkanları yetkilidir.

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ PROGRAMI

4 MAYIS 2018

Saat: 12:30 – 15:00

HARRAN SALONU

Oturum Başkanı: DR. HASAN ÇİFTÇİ

Yazar isimleri	Bildiri Adı
ARŞ. GÖR. HAFİZE BÜŞRA SABUR DOÇ. DR. SEMRA ARSLAN SELÇUK	MİMARİ TEKTONİĞİN EVRİMİ: DİJİTAL TEKTONİKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
BERNA MUN DOÇ. DR. SEMRA ARSLAN SELÇUK	MİMARLIKTA YAPARAK ÖĞRENMENİN ÖNEMİ: BİR ARAŞTIRMA ORTAMI OLARAK ÖĞRENCİLERİN ÜRETTİĞİ GEÇİCİ STRÜKTÜRLER
HİLAL KAYA DOÇ. DR. SEMRA ARSLAN SELÇUK	BİYOFİLİK TASARIM VE İYİLEŞTİREN MİMARLIK
YÜKSEK L. ÖĞR. MASOUD MATINPOUR DOÇ. DR. SEMRA ARSLAN SELÇUK	İSLAMİ GEOMETRİK DESENLERİN ORİGAMİK POTANSİYELLERİ: ALTİGENLER ÜZERİNDE BİR DENEME
DR. ÖĞR. ÜYESİ ESİN BENHÜR AKTÜRK DR. ÖĞR. ÜYESİ MENEKŞE VAROL KILIÇARSLAN	YALIN YÖNETİM MODELİ LOJİSTİK SEKTÖRÜNDE BİR UYGULAMA
DR. ÖĞR. ÜYESİ RANA ÖZYURT KAPTANOĞLU DR. ÖĞR. ÜYESİ ESİN BENHÜR AKTÜRK	LİDERLİK YÖNELİMLERİ VE YÖNETİCİLERİN LİDERLİK DAVRANIŞ BİÇİMLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ RANA ÖZYURT KAPTANOĞLU DR. ÖĞR. ÜYESİ MENEKŞE VAROL KILIÇARSLAN	BANKACILIKTA İNOVASYONUN ETKİLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
ÖĞR. GÖR. SERAP ATEŞ	ETKİN KAMU HİZMETİ İÇİN YÖNETSEL HESAP VEREBİLİRLİK VE ŞEFFAFLIK: 5018 SAYILI KANUN BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME
ÖĞR. GÖR. SERAP ATEŞ	KAMUDA HİZMET KALİTESİNİN YENİ KAMU YÖNETİMİ İŞİĞİNDE YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: “MÜŞTERİ ODAKLI” YÖNETİM
DOÇ. DR. PELİN AVŞAR KARABAŞ YÜKSEK L. ÖĞR. MEHMET YAŞAR TAŞÇI	SANATTA TEMSİLİN YALINLIK VE SADELİK KRİTİKLERİ
DOÇ. DR. PELİN AVŞAR KARABAŞ YÜKSEK L. ÖĞR. MEHMET YAŞAR TAŞÇI	TÜRK RESİM SANATI’NDA ÖZE DÖNÜŞÜN ÖZGÜN İFADELERİ
DOKTORA ÖĞR. ESRA YAPRAK	1980-1990 YILLARI TÜRKİYE’DE MEDYA SAHİPLİĞİ
YÜKSEK L. ÖĞR. HARUN BOZOĞLU PROF. DR. AYŞEGÜL BAYKAN	NİETZCHE FELSEFESİNİN POLİTİK ETKİLERİNİ İNCELEYEN PERSPEKTİFLER
YÜKSEK L. ÖĞR. NURDANE AKYÜZ	AHMEDİ’NİN MANZUM HİKAYELERİ
DOKTORA ÖĞR. ADİL YILMAYAN	SOSYAL BİR PROBLEM OLARAK GENÇLER ARASINDA NARKOTİK MADDE KULLANIMI (VAN İLİ ÖRNEĞİ)

- Her bir sunum için 10 dk.’lık süre ayrılmıştır. Bu sebeple sunumlarınızda temel kitabi bilgiler ve tanımları açıklamaktan kaçınarak yaptığınız çalışmanın özüne değininiz.

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ PROGRAMI

- Sunum sıralaması, soru cevap ve oturumla ilgili tüm husularda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen Oturum Başkanları yetkilidir.

4 MAYIS 2018

Saat: 15:30 – 18:00

HARRAN SALONU

Oturum Başkanı: DR. FAHRİ ÖZTEKE

Yazar isimleri	Bildiri Adı
DR. GÖKHAN BAK DR. OSMAN VEDÜD EŞİDİR	YENİ MEDYADA REKLAM STRATEJİLERİ
DR. OSMAN VEDÜD EŞİDİR DR. GÖKHAN BAK	TÜRKİYE SPOR TARİHİNDE YAŞANAN EN ŞİDDETLİ OLAYIN CUMHURİYET GAZETESİ'NDE YANSIMALARI
DOÇ. DR. AHMET KAYA ÖĞR. GÖR. AHAT TEZCAN ARŞ. GÖR. DR. RAGIP TERZİ DR. AHMET GÖÇEN	GEÇİCİ EĞİTİM MERKEZLERİNDE (GEM) GÖREV YAPAN TÜRKÇE ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR
DOÇ. DR. AHMET KAYA ÖĞR. GÖR. AHAT TEZCAN ARŞ. GÖR. DR. RAGIP TERZİ DR. AHMET GÖÇEN	GEÇİCİ EĞİTİM MERKEZLERİNDE (GEM) GÖREV YAPAN SINIF ÖĞRETMENLERİNİN KARŞILAŞTIKLARI SORUNLAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ FAHRİ ÖZTEKE	GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİNDE AÇILMIŞ HALKEVLERİNİN SOSYOKÜLTÜREL YAPIYA ETKİLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ FAHRİ ÖZTEKE	İSABEL FRY VE TÜRK ÇAĞDAŞLAŞMASINDAKİ YERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ YUSUF AYDOĞDU DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM GÜRBÜZ	BEHÇET NECATİGİL'İN <i>DÖNME DOLAP</i> ŞİİRİNİ YORUMSAYICI (HERMENEUTIC) AÇIDAN BİR OKUMA DENEMESİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ YUSUF AYDOĞDU DR. ÖĞR. ÜYESİ ADEM GÜRBÜZ	HALİT ZİYA UŞAKLIGİL'İN ÖYKÜLERİNDE KADIN KİMLİĞİNE DAİR BAZI DİKKATLER
AYŞE SONEKİNCİ DOÇ. DR. ABUZER AKGÜN	ÖĞRETMEN ADAYLARININ ÇEVRE EĞİTİMİNDE MATERYALLERİN ÖNEMİ
ÖĞRT. HATİCE GÜLMEZ GÜNGÖRMEZ DOÇ. DR. ABUZER AKGÜN	SÜREÇ ODAKLI REHBERLİ SORGULAYICI ÖĞRENME ORTAMINA DAHİL EDİLEN BİLİMİN DOĞASI YÖNTEMİNE İLİŞKİN ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ
DOÇ. DR. ABUZER AKGÜN ÖĞRT. HATİCE GÜLMEZ GÜNGÖRMEZ	SÜREÇ ODAKLI REHBERLİ SORGULAYICI ÖĞRENME ORTAMINA DAHİL EDİLEN BİLİMİN DOĞASI YÖNTEMİ'NİN 7. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN AKADEMİK BAŞARILARINA ETKİSİ

- Her bir sunum için 10 dk.'lık süre ayrılmıştır. Bu sebeple sunumlarınızda temel kitabi bilgiler ve tanımları açıklamaktan kaçınarak yaptığınız çalışmanın özüne değininiz.
- Sunum sıralaması, soru cevap ve oturumla ilgili tüm husularda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen Oturum Başkanları yetkilidir.

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ PROGRAMI

6 MAYIS 2018
Saat: 09:00 – 12:30
HARRAN SALONU
Oturum Başkanı:

Yazar isimleri	Bildiri Adı
ARŞ. GÖR. DR. MERYEM BERRİN BULUT PROF. DR. MURAT YILDIZ	TANRI'YA BAĞLANMA SÜRECİNDE ANNE-BABAYLA KURULAN BAĞLANMA BİÇİMİNİN ÖNEMİ
ARŞ. GÖR. DR. MERYEM BERRİN BULUT PROF. DR. MURAT YILDIZ	BEŞ FAKTÖR MODELİ'NE GÖRE KİŞİLİĞİN ÇOK BOYUTLU ÖLÇÜLMESİ: TÜRKÇEYE UYARLAMA, GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI
DR. ÇİĞDEM KAVAK ÇEKEN	OSMANLI DEVLETİ'NDE KADINLARIN TOPRAK İLE İLGİLİ KARŞILAŞTIĞI HUKUKİ SORUNLAR VE DİVAN-I HÜMAYUN' A BAŞVURULARI
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET DAĞ ÖĞR. GÖR. FATMA KIZILKAYA	TÜRKİYE'DE DIŞ BORÇLARIN SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİ: FOURIER YAKLAŞIMI İLE BİR UYGULAMA
ÖĞR. GÖR. FATMA KIZILKAYA DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET DAĞ	TÜRKİYE'DE VERGİ GELİRLERİNİN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: DÖNEMSEL BİR ANALİZ
OKUTMAN ŞEMSEDDİN BAYRAM	DİVAN ŞİİRİNDE KÜÇÜREK ÖYKÜ FORMLARI VE NEDİM DİVANI'NDA KÜÇÜREK ÖYKÜ ÖRNEKLERİ
PROF. DR. AHMET BÜYÜKŞALVARCI ÖĞR. GÖR. MEHMET EREN	HATAY TURİZMİNİN GÜÇLÜ, ZAYIF YÖNLERİ İLE FIRSAT VE TEHDİTLERİNE İLİŞKİN TURİZM İŞLETME YÖNETİCİLERİNİN DEĞERLENDİRMELERİ

- Her bir sunum için 10 dk.'lık süre ayrılmıştır. Bu sebeple sunumlarınızda temel kitabi bilgiler ve tanımları açıklamaktan kaçınarak yaptığınız çalışmanın özüne değininiz.
- Sunum sıralaması, soru cevap ve oturumla ilgili tüm husularda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen Oturum Başkanları yetkilidir.

6 MAYIS 2018
Saat: 12:30 – 15:00
HARRAN SALONU
Oturum Başkanı: DOÇ. DR. ÜMRAN TÜRKYILMAZ

Yazar isimleri	Bildiri Adı
ARŞ. GÖR. TUĞBA GÜCENMEZ	ESNEK ÇALIŞMA VE İŞSİZLİK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İSTİHDAM POLİTİKALARINA YANSIMASI
DOÇ. DR. ATINÇ OLCAY YÜKSEK L. ÖĞR. GÜRAY KARACIL	TURİZM EĞİTİMİ ALAN LİSANS ÖĞRENCİLERİNİN YÜKSEKÖĞRENİM YAŞAM DOYUMLARININ BELİRLENMESİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
DOÇ. DR. NECMİ GÖKYER DR. ÖĞR. ÜYESİ DİDEM KARAKAYA CİRİT	İLKOKUL ÖĞRETMENLERİNİN YAŞAM BOYU ÖĞRENME EĞİLİMLERİ
DOÇ. DR. NECMİ GÖKYER	ORTAOKUL YÖNETİCİLERİNİN DAĞITILMIŞ LİDERLİK

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ PROGRAMI

ÖĞRET. GÜLDEN YILMAZ	DÜZEYLERİ
DR. ÖĞR. GÖR. ÖZLEM ŞAHİN	DERVİŞ ŞEVKET'İN "HAKİKAT KERVANI GEÇTİ GİDİYOR" NEFESİNDEN HAREKETLE KAMİL İNSANIN SEYR Ü SÜLÜK DEFTERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH TAŞTEKİN	AVRUPA POLİTİKASININ BÖLGE POLİTİKASI VE BÖLGESEL ÖZERKLİK ŞARTI TASLAĞI
DR. ÖĞR. ÜYESİ CEM KORAY OLGUN	SANATTA TEMSİL KRİZİ: GERÇEKLİĞİN KAYBOLUŞU
DR. ÖĞR. ÜYESİ CEM KORAY OLGUN	KÜLTÜREL ÜRETİMİN EMEĞİ: YARATICI EMEK
YÜKSEK L. ÖĞR. YUSUF FIRAT	YENİ SOSYAL HAREKETLER BAĞLAMINDA TERÖR HAREKETİ
ÖĞR. GÖR. HAKAN ÇETİNER ÖĞR. GÖR. FULYA ALGÜL	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN REKREASYON AKTİVİTE EĞİLİMLERİ VE BU AKTİVİTELERE KATILIMI ETKİLEYEN UNSURLAR: HARRAN ÜNİVERSİTESİ ÖRNEĞİ
YÜKSEK L. ÖĞR. MELİKE ERBÜKÜCÜ	URFALI ŞAİR ABDİ'NİN HAKİKİ GAZELLERİ'NİN İNCELENMESİ VE "GECELERDE" REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ BEKİR KOCADAŞ	BİR SAPMA DAVRANIŞ OLARAK ÇOCUK YAŞTA EVLİLİKLER
PROF. DR. MUSTAFA TALAS	ELEKTRONİK İLETİŞİM DEVRİMİNİN TOPLUMSAL SONUÇLARI
DR. ÖĞR. ÜYESİ BEKİR KOCADAŞ	İNTİHARLARIN SEBEPLERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
YÜKSEK L. ÖĞR. KAMBER TEKİN LAFÇI	GENÇLİĞİN MESLEK SEÇİMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER
YÜKSEK L. ÖĞR. HİKMETULLAH KILIÇ	YENİ TOPLUMSAL HAREKETLERİN AÇISINDAN ÇEVRE HAREKETLERİ
YÜKSEK L. ÖĞR. SONGÜL YEŞİLTEPE	SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDAN YENİ DİNİ HAREKETLER
YÜKSEK L. ÖĞR. DERYA ENGİNYURT	SOSYAL HAREKETLER SOSYOLOJİSİ AÇISINDAN FEMİNİZM

- Her bir sunum için 10 dk.'lık süre ayrılmıştır. Bu sebeple sunumlarınızda temel kitabi bilgiler ve tanımları açıklamaktan kaçınarak yaptığınız çalışmanın özüne değininiz.
- Sunum sıralaması, soru cevap ve oturumla ilgili tüm husularda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen Oturum Başkanları yetkilidir.

6 MAYIS 2018

Saat: 15:30 – 18:00

HARRAN SALONU

Oturum Başkanı: PROF. DR. AYLA KAŞOĞLU

Yazar isimleri	Bildiri Adı
DR. ÖĞR. ÜYESİ E. MELİHA KURTDAŞ	GELENEKSELLİKTEN MODERNLİĞE GEÇİŞ SÜRECİNDE DEĞİŞEN EĞİTİM ANLAYIŞI
DR. ÖĞR. ÜYESİ E. MELİHA KURTDAŞ	ÜNİVERSİTELERİN BİREYSEL VE TOPLUMSAL İŞLEVLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ FEYZA NAZİK ARŞ. GÖR. FARUK DIŞLI DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHTAP SÖNMEZ	DİĞİTAL ÜRÜN KULLANMA DURUMU VE KULLANIM ÖZELLİKLERİ: LİSE ÖĞRENCİLERİNİN TERCİHLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ M. ÇAĞLAR KURTDAŞ	KENTLERİN BEDEN VE RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ M. ÇAĞLAR KURTDAŞ	MODERN TIP – ALTERNATİF TIP KARŞITLIĞINA İLİŞKİN SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

1. ULUSLARARASI GAP SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ PROGRAMI

DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET NURİ KARDAŞ ÖĞRET. İLAYDA İL	ÖĞRENCİLERİN DİNLEME BECERİLERİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE AKTİF ÖĞRENME TEKNİKLERİNİN BAŞARIYA ETKİSİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ MEHMET NURİ KARDAŞ ÖĞRET. İLAYDA İL	AKTİF ÖĞRENME TEKNİKLERİNİN ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİNİN TÜRKÇE KONUŞMA KAYGILARINA ETKİSİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ NEŞİDE YILDIRIM	EROL GÜNGÖR'E GÖRE BATI KARŞISINDA İSLAM DÜNYASI VE ORTADOĞU ÜLKELERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ NEŞİDE YILDIRIM	SATİR'İN AİLE TERAPİSİ MODELİNDE KULLANDIĞI KAVRAMLAR
DR. ÖĞR. ÜYESİ KAZIM YILDIRIM	FARABİ'NİN FELSEFESİNDE BİLGİ ANLAYIŞI VE ETKİLERİ
DR. ÖĞR. ÜYESİ KAZIM YILDIRIM	PROF. DR. NİHAT KEKLİK VE TÜRK İSLAM FELSEFESİNİN KURULUŞU
PROF. DR. ATABEY KILIÇ	MECMÛ'A TASNİFİNE KATKI : ŞEHİR MECMÛ'ALARI VEYA TEZKİRE BENZERİ MECMÛ'ALAR VE BU KALEMDEN OLMAK ÜZERE KAYSERİLİ BAŞKÂTİB-ZÂDE RÂĞİB GÜVEN BEY MECMÛ'ALARI
PROF. DR. ATABEY KILIÇ	KLÂSİK TÜRK EDEBİYATINDA ŞERH GELENEĞİNE DÂİR NOTLAR
PROF. DR. AYLA KAŞOĞLU	18. YÜZYIL RUSYASINDA KÜLTÜREL YAPI
PROF. DR. AYLA KAŞOĞLU	CENGİZ AYTAMATOV'UN <i>GÜN OLUR ASRA BEDEL</i> ROMANINDA KÜLTÜREL BELLEK
ÖĞR. GÖR. MUSTAFA ALKAN	DİVÂNINDAN HAREKETLE YUNUS EMRE'DE MELÂMİLİK DÜŞÜNCESİ
ÖĞR. GÖR. MUSTAFA ALKAN	MANZUM SÖZLÜKLERDE ÇOCUKLARA VERİLEN NASİHATLER VE İDEAL ÇOCUK TİPİ
DOÇ. DR. MUSTAFA ÜNVERDİ	TEKLİFİN ŞARTLARI VE "FETRET EHLİ"
DOÇ. DR. MUSTAFA ÜNVERDİ DOÇ. DR. VEYSİ ÜNVERDİ	"İMAN VE İNANÇ AYIRIMININ İMKANI"

- Her bir sunum için 10 dk.'lık süre ayrılmıştır. Bu sebeple sunumlarınızda temel kitabi bilgiler ve tanımları açıklamaktan kaçınarak yaptığınız çalışmanın özüne değininiz.
- Sunum sıralaması, soru cevap ve oturumla ilgili tüm husularda Kongre Tüzel Kişiliği'ni temsilen Oturum Başkanları yetkilidir.

ÖNSÖZ

Değerli bilim insanları,

4-6 Mayıs tarihleri arasında Şanlıurfa'da düzenlediğimiz Uluslararası Hakemli GAP Zirvesi kapsamında 8 farklı bilimsel eksenli kongreyi başarıyla gerçekleştirmiş olmanın gururunu yaşıyoruz.

Binlerce yıllık geçmişi ile dünyanın en eski yerleşim merkezi olan ve peygamberler şehri olarak da anılan Şanlıurfa tarih boyunca tıptan, felsefeye kadar bir çok alanda ilklere öncülük yapan önemli bir medeniyet merkezi olmuştur. Çok sayıda millet, kültür, din ve siyasi oluşuma beşiklik yapan ve Antik Kültürünün temsilcileri Sabiiler, Hristiyanlar ve Müslümanlar bölgede tarih boyunca büyük bir uyum içerisinde birlikte yaşamışlardır. Dünyanın bilinen ilk üniversitesi de yine binlerce yıl önce Harran'da kurulmuştur.

Ekonomiden sağlık bilimlerine, tarihten teknik bilimlere kadar hemen her alanda 688 eser başvurusunun alındığı ve tüm eserlerin hakemlerimizce titizlikle değerlendirilerek 379 çalışmanın kabul edildiği GAP ZİRVESİ 632 akademisyene ev sahipliği yapmıştır.

Akademik çalışmalarıyla kongrelerimize ve bilim dünyasına katkıda bulunan birbirinden değerli katılımcılarımıza, zirvemizin hazırlık aşamasından itibaren desteğini her aşamada hissettiğimiz zirve başkanımız Sayın Prof. Dr. Mustafa TALAS beyefendiyi, düzenleme kurulu üyelerimiz sayın Dr. Hüseyin ERİŞ ve Dr. Hasan ÇİFTÇİ beyefendilere, Öğr. Gör. Sayın Feray KABALCIÖĞLÜ BÜÇAK hanımefendiyi; Başta Doç. Dr. Ümran TÜRKÜLMAN ve Doç. Sevean YILDIZ hanımefendiler olmak üzere katılımcılarımızın eşsiz eserlerini bizlerle buluşturan bilim ve danışma kurulu üyelerimize, koordinatörlerimize, teşrifleriyle bizleri onurlandıran davetli akademisyenlerimize ve emeği geçen herkese çok teşekkür eder, bu eşsiz eserin bilim dünyasına hayırlı olmasını dilerim.

Mustafa Latif EMER
Düzenleme Kurulu Başkanı

CONTENTS

KONGRE KÜNYESİ	i
BİLİM KURULU	ii
PROGRAM	iii
FOTOĞRAFLAR	iv
ÖNSÖZ	v

PAPERS

Serap ATEŞ <i>ETKİN KAMU HİZMETİ İÇİN YÖNETSEL HESAP VEREBİLİRLİK VE ŞEFFAFLIK: 5018 SAYILI KANUN BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME</i>	1
Serap ATEŞ <i>KAMUDA HİZMET KALİTESİNİN YENİ KAMU YÖNETİMİ IŞIĞINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: “MÜŞTERİ ODAKLI” YÖNETİM</i>	4
Esra YAPRAK <i>1980-1990 YILLARI TÜRKİYE’DE MEDYA SAHİPLİĞİ</i>	7
Nurdane AKYÜZ <i>AHMEDİ’NİN MANZUM HİKAYELERİ</i>	19
Adil YILMAYAN <i>SOSYAL BİR PROBLEM OLARAK GENÇLER ARASINDA NARKOTİK MADDE KULLANIMI (VAN İLİ ÖRNEĞİ)</i>	25
Ayla KAŞOĞLU <i>18. YÜZYIL RUSYASINDA KÜLTÜREL YAPI</i>	39
Ayla KAŞOĞLU <i>CENGİZ AYTMATOV’UN GÜN OLUR ASRA BEDEL ROMANINDA KÜLTÜREL BELLEK</i>	45
Melike ERBÜKÜCÜ <i>URFALI ŞAİR ABDİ’NİN HAKİKİ GAZELLERİ’NİN İNCELENMESİ VE “GECELERDE” REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ</i>	51

ETKİN KAMU HİZMETİ İÇİN YÖNETSEL HESAP VEREBİLİRLİK VE ŞEFFAFLIK: 5018 SAYILI KANUN BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

Öğr. Gör. Serap ATEŞ

Harran Üniversitesi, serapates60@hotmail.com

ÖZET

Teknolojideki ve bilişim dünyasındaki gelişmeler, bireylerin eğitim seviyesindeki artışı da destekleyerek, vatandaş algı ve tercihlerinde dönüşüm yaratmıştır. Kuşkusuz klasik anlayışın yetersizliklerini hedef alan ve yönetsel reform arayışlarının bir sonucu olan yeni kamu yönetimi anlayışı, (YKY) vatandaş (müşteri) tercih ve algıları değişiminin yaratmış olduğu bir başka ve anlamlı bir sonuçtur.

Kamu yönetimi alanında meydana gelen bu köklü reform hareketi elbette ki kamusal mal ve hizmetlerin niteliğini de aynı derecede etkilemiştir. Kamu mal ve hizmetlerinin etkili, verimli ve ekonomik bir şekilde yerine getirilmesi ve bu anlamda kullanılan kaynakların ne yönde ve nasıl kullanıldığına dair “şeffaf” ve “hesap verebilirlik” bir bakış açısı söz konusu olmuştur.

Bu yeni oluşum, yıllarca yönetsel uygulamalara yön vermiş ve geçerliliğini korumuş olan geleneksel bakış açısının çoğu ilkelerini ve doğrularını yerinden etmiştir. Tam anlamıyla piyasa sisteminin rekabetçi koşullarını kamusal mal ve hizmetlerin üretiminde belirleyici ve yön verici faktör kabul etmiştir. Bu durumun doğal sonucu olarak vatandaşın taleplerinin, beklentilerinin artması kamusal mal ve hizmet sunumunda müşteri (vatandaş) odaklı bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir.

Yeni kamu yönetimi bakış açısının temel ilke ve hedeflerinden olan “şeffaflık” ve “hesap verebilirlik” kamusal mal ve hizmetlerin niteliğini belirleyen ve yeni bakış açısının konsantre olduğu önemli kavramlardır. Ülkemizde 2003 yılında kabul edilen 5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu içeriği itibarıyla yönetim, denetim, iç kontrol ve mali alanlarda bir çok yeni düzenlemeyi içermektedir.

Bu bildirinin amacı ilk olarak “kamu hizmeti” kavramını ve kapsamını ortaya koyduktan sonra, etkin hizmet anlayışı ve amacı doğrultusunda 5018 sayılı kanunda “şeffaflık” ve “hesap verebilirlik” ilkelerinin düzenlenmiş olduğu başlıklarda içerik analizi yapmaktır. Söz konusu düzenlemelerle yönetsel anlamda öngörülen değişikliklerin analizi yapılarak “şeffaf” ve “hesap verebilir” ilkelerinin kamu hizmetleri açısından etkileri ele alınacaktır.

Anahtar Kavramlar: Kamu Hizmeti, Hesap Verebilirlik, Şeffaflık, 5018 Sayılı Kanun

1. KAMU HİZMETİ KAVRAMI

Kamu hizmeti kavramı çeşitli açılardan tanım tanımlanabilir. Bir tanıma göre kavram kısaca şöyle ifade edilebilir; (Giritli ve diğ. 2006: 847'den aktaran Çal, 2010: 12) “*kamu tüzelkişileri ya da bunların denetim, gözetim ve sorumluluğu altında özel girişim tarafından yürütülen etkinliklerdir.*”

Özay ise kamu hizmetlerine uygulanacak kısa ve öz formülü şu üç unsura bağlamıştır: (1998: 295):

1. Ortak, genel yani kolektif ve karşılanmamış bir gereksinimin bulunması;
2. Bu ihtiyacın bir kere giderilmekle tükenmeyip süreklilik göstermesi ve
3. Giderilmediği, daha doğrusu topluma haz vererek giderilmediği, yani tatmin edilmediği takdirde de bir huzursuzluğun baş göstereceği ve böylece kamu düzeninin bozulabileceği öngörüsü.

Başka bir düşünce de ise bir hizmetin kamu hizmeti sayılabilmesi için iki koşulun varlığından söz edilmektedir. Bunlar (Sezer, 2008: 149): *Bunlardan biri, hizmetin kamuya yöneltilmiş ve kamuya yararlı olması; diğeri de hizmetin kamu kuruluşlarınca ya da ilgili kamu kuruluşunun sıkı gözetimi ve denetimi altında özel hukuk kişilerinca yürütülmesidir.*”

Derbil, 1950: 35, 36'dan aktaran Çapar ve diğerleri (2018), “kamu hizmetinin bir iş ve işletme olduğunu belirtirken:

"Medeniyet âleminde bir iş ancak insan, maddî ve hukukî vasıtaların belirli bir maksatla düzenlenip yöneltilmesi ile yapılabilir. "Kamu hizmeti" dediğimiz işlerde kamuya hizmet maksadı güdülür. Kamu hizmeti denilen işler hükümet edenlerin idareleri veya denetleri altında görülür. Kamu hizmetleri denilen işletmeleri düzenleyen, yürüten veya denetleyen kimselerin hukukî durumları özel

işletmeleri düzenleyen, yürüten veya denetleyen kimselerin hukukî durumlarından farklıdır” şeklinde ifadelerde bulunmuştur.

2. HESAP VEREBİLİRLİK KAVRAMI

Hesap verebilirlik yeni kamu yönetimi anlayışının ilke ve temellerinden birisidir. Aydın hesap verme sorumluluğunu (2016: 116): *"Kamu yönetimi yaptığı görev ve kullandığı yetkilerin sonucundan dolayı sorumludur ve bu "hesap verme" sorumluluğu veya kısaca "hesapverebilirlik" (accountability)"* olarak ifade etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 125. md. *"İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır... İdare her türlü eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür."* şeklindeki ifadesi ile konuya düzenleme getirmiştir.

Eryılmaz (201: 373) ise kavramı yönetimde alınan kararları, yapılan işleri ve harcamaları ile ilgili otoritelere açıklama, nedenlerini izah etme ve gerekçelendirme zorunluluğu olarak tanımlamaktadır.

3. ŞEFFAFLIK KAVRAMI

Şeffaflık kavramı da tıpkı hesap verebilirlik kavramı gibi yeni kamu yönetimi anlayışının getirmiş olduğu kavramlardandır. Şeffaflık; devletin görev ve fonksiyonlarının, kamu ekonomisi ve kamu mali yönetimine ilişkin bilgilerin ve hesapların, aynı zamanda kamu mali yönetimine ve temel iktisat politikalarına ilişkin planların, niyet ve projeksiyonların açık, anlaşılır ve düzenli olarak güven tesis edecek şekilde kamuoyunun bilgisine sunulmasıdır (Atiyas ve Sayın, 2001:28'dan aktaran Kalkan ve Alparslan, 2008: 27)

Aydın ise şeffaflık kavramını (2016: 230) kamu yönetiminin etkinlikleri ile eylem ve işlemlerinin toplum tarafından izlenebilir hale gelmesi şeklinde tanımlarken kavramın, yönetimin halka hesap verebilirliğinin de gerekliliklerinden biri olduğunu ifade etmiştir.

4. 5018 SAYILI KAMU MALİ YÖNETİMİ VE KONTROL KANUNU'NDA HESAP VEREBİLİRLİK VE ŞEFFAFLIK

10. 12. 2003 Tarihinde kabul edilmiş olan kanun 5018 sayılı kanun kamu maliyesi, Kamu kaynağının kullanımı, bütçe, denetim ve iç kontrole yönelik düzenlemeleri kapsayan amaçlı bir kanundur. Karasoy (2014: 267): Bu kanunun, kamu mali yönetimi ve performans yönetimi açısından dört temel amacı olduğunu saptamıştır:

- a) Devlet faaliyetleri için hedeflerin oluşturulması ve kaynak tahsisi,
- b) Faaliyetleri yerine getirecek otoritelerin oluşturulması,
- c) Faaliyetlerin uygun yürütüldüğüne dair bilgi verilmesi,
- d) Ortaya çıkan performansa göre ödüllendirilme

5018 sayılı kanunun ilk maddesi kanunun amacını ortaya koyarken *"Kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemektir."* ifadeleri ile hesap verebilirliğe ve mali saydamlık ilkelerine vurgu yapmıştır.

2. Bölüm kamu maliyesinin kapsamı ve temel işlevlerine yönelik düzenlemeleri kapsamaktadır. 5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanununun 5 maddesinde geçen *"kamu maliyesi, kamu görevlilerinin hesap verebilmelerini sağlayacak şekilde uygulanır."* ifadeleri hesap verebilirliğe bir kez daha vurgu yapmıştır.

Üçüncü Bölüm kamu kaynağının kullanılmasının genel esaslarına yöneliktir.

Madde 7 Mali saydamlığa vurgu yapmaktadır:

"Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında denetimin sağlanması amacıyla kamuoyu zamanında bilgilendirilir. Bu amaçla yetki, görev ve sorumlulukların açık olarak tanımlanması, hükümet programları, kalkınma planları, yıllık programlar, stratejik planlar ile bütçelerin hazırlanması, yetkili organlarda görüşülmesi, uygulanması ve uygulama sonuçları ile raporların kamuoyuna açık ve ulaşılabilir olması öngörülmektedir."

Madde 8 hesap verme sorumluluğuna yöneliktir. “Her türlü kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında görevli ve yetkili olanlar, kaynakların etkili, ekonomik, verimli ve hukuka uygun olarak elde edilmesinden, kullanılmasından, muhasebeleştirilmesinden, raporlanmasından ve kötüye kullanılmaması için gerekli önlemlerin alınmasından sorumludur ve yetkili kılınmış mercilere hesap vermek zorundadır.”

5. SONUÇ

5018 sayılı kamu mali yönetimi ve kontrol kanunu kamu kaynağının kullanımı, bütçe, denetim ve iç kontrole yönelik düzenlemeler içermektedir. Söz konusu kanun kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği, malî saydamlığı ve şeffaflığı amaçlayarak oluşturulmuş bir düzenlemedir. Geleneksel yönetimin yetersiz oluşuna ve ona yöneltilen eleştirilerin ardından yönetsel alanda yapılan reformlarla vuku bulmuş olan yeni kamu yönetimi anlayışı bir çok yenilikleri beraberinde getirmiştir. Bunlardan iki tanesi olan “hesap verebilirlik” ve “şeffaflık” bu bildiriye konu teşkil etmektedir. Yeni kamu yönetimi anlayışının ilkelerinden olan “hesap verebilirlik” ve “şeffaflık” 5018 sayılı kanunda sıkça yer verilmiş ve düzenlemelerin yönünü belirlemiştir. Düzenleme bütçe, denetim ve kamu kaynağının elde edilmesi ve kullanılmasında hesap verebilir ve şeffaf bir bakış açısına sahiptir.

KAYNAKÇA

- Aydın, H.A. (2016). *Kamu Yönetimine Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Çal, S. (2010). *Kamu Hizmeti Kavramı Üzerine Kimi Düşüncele*.
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/397700>. Erişim Tarihi: 18.03.2018
- Çapar, S.,R. Demir, Ş. Yıldırım. (2018). *Kamu Hizmet Sunumunda İdarecilerin İşlevleri*,
<http://www.arem.gov.tr/kamu-hizmet-sunumunda-idarecilerin-islevi#>, Erişim Tarihi: 01.05.2018
- Eryılmaz, B. (2014), *Kamu Yönetimi: Düşünceler- Yapılar- Fonksiyonlar- Politikalar*, İstanbul: Umuttepe Yayınları.
- Karasoy, H. A. *Türk Kamu Yönetiminde Performans Yönetimine Bir Bakış*, Uluslar arası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, (2014), Cilt 10, Sayı 22, file:///C:/Users/Dell/Downloads/621-2654-1-PB.pdf, Erişim tarihi: 02.03.2018.
- Özay, İ.(1998). *Türkiye'deki klasik Kamu Hizmet Anlayışı: "Çok Yaşa" ya da "A Tes Amour"* file:///C:/Users/Dell/Downloads/3889-11249-1-PB.pdf. Erişim Tarihi: 11.04.2018
- Sezer, Ö. (2008) “ *Kamu Hizmetlerinde Müşteri (Vatandaş) Odaklılık: Türkiye’de Kamu Hizmeti Anlayışı Açısından Bir Değerlendirme*” ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, ss. 147–171.
- Kalkan, A., Alparslan A. M. (2009), *Şeffaflık, İletişim ve Hesap Verebilirliğin Yerel Yönetim Başarılarına Etkileri*, Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2009 ISSN: 1309 -8012 (Online), <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/sobiadsbd/article/viewFile/5000136772/5000125673>, Erişim Tarihi: 27. 04 2018

İNTERNET KAYNAKLARI

- 5018 Sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu,
<http://www.mevzuat.gov.tr/Metin1.aspx?MevzuatKod=1.5.5018&MevzuatIliski=0&sourceXmlSearch&Tur=1&Tertip=5&No=5018>, Erişim Tarihi: 01.02.2018

KAMUDA HİZMET KALİTESİNİN YENİ KAMU YÖNETİMİ IŞIĞINDA YENİDEN DEĞERLENDİRİLMESİ: “MÜŞTERİ ODAKLI” YÖNETİM

Öğr. Gör. Serap ATEŞ

Harran Üniversitesi, serapates60@hotmail.com

ÖZET

Wilson, Taylor ve Weber'in kuramlarını oluşturduğu geleneksel kamu yönetimi anlayışı yirminci yüzyılın sonlarına doğru bir çok açıdan eleştirilere hedef olmuş ve yönetimin yeniden inşasının rasyonalitesine zemin hazırlamıştır. Eleştiri nedenlerinden ilki klasik anlayışın yaşanan ekonomik ve mali sorunların sebebi olarak hedef gösterilmesidir. Geleneksel anlayışın yetersiz olduğuna gerekçe olarak gösterilen diğer hususlar ise; refah devleti anlayışının son bulması, yeni sağın yükselişi ve ekonomik teorideki yaşanan değişikliklerle birlikte, özel sektörde söz konusu gelişmeler, küreselleşme ve kapitalist sisteme entegre olma çabalarıdır. Nihai neden ise -aynı zamanda bu çalışmanın da sorunsalını teşkil eden nokta-, vatandaş bilinç ve algısındaki dönüşümlerdir. Geleneksel yaklaşımlarda, yönetimle ilgili olarak uzun süre olumsuz bir algı hakim olmuştur. Bu duruma neden olarak hizmet sunulan bireylere karşı duyarsız ve ilgisiz kalma ya da vatandaşın memnuniyetinin hedeflenmemiş olması gösterilmiştir.

Yaşanan tüm bu gelişmeler ışığında yönetsel reform kaçınılmaz olmuş, mevcut sorunların imdadına “Yeni Kamu Yönetimi Anlayışı” yetişmiştir. Piyasa odaklı olan ve piyasa temelli yaklaşımları benimsemiş olan bu reform dalgası kamu yönetimini bir çok açıdan yeniliğe ve değişime zorlamıştır. Piyasa temelli değerlerin bu yeni anlayışa egemen kılınması çabası “Yeni Kamu İşletmeciliği” (YKİ) kavramını da trend yapmış ve bu kavram literatürdeki yerini almıştır.

Günümüzde bireylerin eğitim seviyelerinin yükselmesi onları bir çok konuda sorgulayabilen ve hizmet sağlayıcıları hesap vermeye zorlayan bir sistemi beraberinde getirmiştir. Yeni kamu yönetimi anlayışının temel değerlerinden olan, verimlilik, etkinlik ve tutumluluk kamu hizmetlerinin konsantre olduğu üç hayati olgudur. Yaşanan reformla birlikte kamusal mal ve hizmetlerin; kalitenin yükseltilmesi, etkinlik ve verimlilik ilkeleri doğrultusunda daha hızlı, ucuz ve amaca uygun ve en önemlisi vatandaş memnuniyetini önemsenerek yerine getirilmesi hedeflenmektedir.

Bu bildiri ile amaçlanan, yeni kamu yönetimi anlayışının temel ilke ve değerleri ortaya konduktan sonra, yaşanan yönetsel reformun kamu hizmetlerine yansımaları değerlendirilecektir. Tüm bunların ışığında vatandaş odaklı yönetim anlayışından müşteri odaklı yönetim anlayışına geçiş ile, bireyin hizmet sağlayıcılar karşısında ne gibi hak ve yükümlülüklerle sahip olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Yeni Kamu Yönetimi, Kamu Hizmeti, Hesap Verebilirlik, Vatandaş, Müşteri

1. YENİ KAMU YÖNETİMİ ANLAYIŞI VE GENEL ÖZELLİKLERİ

Wilson, Taylor ve Weber'in kuramlarını oluşturduğu geleneksel kamu yönetimi anlayışı yirminci yüzyılın sonlarına doğru bir çok açıdan eleştirilere hedef olmuş ve yönetim alanında birçok yeniliğin önünü açmıştır. Yeni trendin adı "Yeni Kamu Yönetimi" (YKY) anlayışıdır. Tüm bunların dışında Yeni kamu yönetiminin ortaya çıkışını destekleyen bir çok neden vardı bunlar Sözen'in ifadeleri ile (2005: 38- 54)

- Yaşanan ekonomik ve mali sorunlar,
- Yeni Sağ Düşüncesi: Değişimin ideolojik arka planı,
- Siyasal değişimler,
- Toplumsal değişim
- Bilişim teknolojilerindeki değişim,
- Yönetim danışmanlarının etkisi,
- Uluslararası kuruluşların etkisi,
- Bürokrasiye yöneltilen eleştiriler,

C. Hood yeni kamu yönetiminin unsurlarını yedi grupta toplamıştır (C. Hood 1991'den aktaran, Eryılmaz, 2014: 53):

- Kamu sektöründe yöneticiye geniş yönetme serbestliğinin tanınması,
- Performans ölçümü yapılması,
- Sonuçlara prosedürlerden daha çok önem verilmesi,
- Kaynakların kullanımında disiplin ve tutumluluk,
- Kamu sektöründe rekabetin artırılması,
- Büyük yapıli organizasyonların, optimal büyüklükte yeni yapılara dönüştürülmesi,
- Kamuda özel sektör yönetim tekniklerinin uygulanması.

"İlk önce Thatcher döneminde İngiltere'de ortaya konan uygulamalarla başlayan bu akım daha sonra muhafazakar hükümetler eliyle tüm gelişmiş ülkelerin kamu yönetimi sistemlerini etkilemeye başlamıştır. Yeni kamu yönetimi akımının temel amaçlarından birisi de geliştirdiği yeni anlayış doğrultusunda devlet yönetiminde etkinliğin nasıl sağlanacağı sorusunun cevaplanmasıdır. Önceden belirlenmiş amaçlara ulaşılması konusunda öncelikle hizmetlerden yararlananlara ve daha geniş anlamda kamuya direkt olarak hesap verebilen (accountable) ve tamamıyla etkinlikle etkenliği amaçlayan bir kamu örgütlenme biçimine ulaşmak istenmektedir" (Balci, 2004: 3).

Ketl (2000) (aktaran Sözen, 2005: 66-67) yeni kamu yönetimi reformlarının 6 temel özelliğinden söz etmekte

- Üretkenlik: Daha az harcamayla daha çok kamu hizmeti üretmek,
- Piyasalaşma: Kamu bürokrasisinin hantallıklarından kurtulmak için piyasa tarzı özendiricileri tercih etmek,
- Hizmet odaklılık: Kamu örgütleri reform programları ile vatandaşların isteklerini karşılamaya yönelmeli,
- Dezantralizasyon: yerinden yönetimleştirme ile kamu kurumları vatandaşa daha yakın kılınmalı,
- Siyasa: Kamu kurumlarının uygulanmasını etkinleştirmek için yönetim kapasitesini iyileştirmeye önem verilmeli.

2. KALİTE

Kalitenin bir çok tanımı mümkün olmakla beraber bu kavramı kullanıcı açısından değerlendirmek gerekmektedir. D Garvin (aktaran Çağlar ve Kılıç, 2008: 8) kalite kavramında sekiz boyuttan söz etmektedir.

- Performans: Mamül kendisinden beklenen amacı gerçekleştirip gerçekleştirmediği hususu,
- Uygunluk: Spesifikasyonlara, belgelere ve standartlara uygunluk,
- Güvenilirlik: Ürünün önceden saptanan süre içinde arıza yapmadan süre içinde arıza yapmadan çalışmasıdır.
- Dayanıklılık: Ürünün uzun süre kullanılabilirlik özelliğidir.
- Hizmet Görürlük: Ürünle ilgili sorun ve şikayetlerin kolay çözülebilirliği
- Estetik: Ürünün albenisi ve duylara seslenebilme yeteneği,
- İtibar: Ürünün geçmişteki performansı
- Diğer Unsurlar: Ürünün çekiciliğini sağlayan ikincil karakteristiklerdir.

3. MÜŞTERİ KAVRAMI

Üretilen mal ve hizmetleri kullanan kişileri "müşteri" olarak ifade eden Sezer (2008: 151) konuya açıklık getirmek açısından Halis, 1998 75'ten aktaran Sezer, 2008: 151:

"her faaliyetin temeli müşteridir" ve "üretim müşteri için yapıyorsa nasıl olması gerektiği konusunda o karar vermelidir" anlayışı ve kalite geliştirme stratejilerinin belirlenmesinde de müşterinin memnun kalacağı fakat farkında olmadığı dizayn ve özelliklerde ve ayrıca gizli kalmış ihtiyaçlarını tatmin ederek ona beklediğinden fazlasını vermek gerektiği varsayımı yol göstermektedir."

İfadesi ile konuya açıklık getirmiştir. YKY rekabeti ve piyasa temelli yaklaşımları benimsemiştir. Rekabetçi ve piyasa koşullarına, uygulamalarına yönelen ve faaliyet gösteren kamu örgütleri müşteri memnuniyeti amacıyla kalite yönetimi uygulamalarına yönelmişlerdir. YKY hizmet

kullanıcılara seçme özgürlüğü sunmuş olduğundan kamu örgütlerini kaliteli hizmet sunmaya yöneltmiştir.

4. BULGULAR, ÖNERİLER, SONUÇ

Bu başlıkta bu bildiren elde edilen bulgular öneriler ve sonuç gibi alt başlıklar değerlendirilmiştir.

4.1. Bulgular

Geleneksel yaklaşım yetersiz oluşu ve mali sorunlara sebep teşkil ettiği sebebiyle eleştirilmiş ve bu durum yönetsel alanda yeni arayışların önünü açmıştır. Bununla birlikte yeni kamu yönetimi anlayışı müşteri odaklıdır. Müşteri odaklı anlayış ise,

- Müşteri önceliğine duyarlılık ve hassasiyet göstermekte,
- Kalite standardı kavramının önemini özümsemekte,
- Hizmet kalitesinin artırılmasını hedeflemekte
- Hesap verebilirliği mümkün kılmaktadır.
- Müşteri odaklı kamu hizmetinin en önemli amaçlarından birisi müşteriye kaliteli, etkin ve hızlı hizmet üretmektir.
- .

4.2. Öneriler

- Örgütler için önemli olan kalite ve kalite yönetim kavramları tüm çalışanlarca özümsemelidir.
- Müşteri odaklılık ilkesini hedeflemiş olan yönetim, örgütünün bu yönde hazırlamalıdır.
- Müşteri odaklılık ilkesi uyarınca örgütlerde görev ayrımının belirginleştirilmesi ilkenin uygulanabilirliğini mümkün kılacaktır.
- Yine bu ilke uyarınca kullanıcılara kapsamlı bilgilendirme yapılması ve bu amaçla danışma hizmetinin sunulması gerekmektedir.

4.3. Sonuç

- YKY geleneksel bakış ile ilke ve temelleri açısından ile zıt bir bakış açısına sahiptir.
- Yky piyasa temelli bir yaklaşımı benimsemiş olduğu için vatandaş müşteri olarak algılanmaktadır.
- Küreselleşme ile birlikte rekabet olgusu kamusal alanda üretilen mal ve hizmetlerde kalite kavramının var olması gerektiğini göstermiştir.
- Üretilen mal ve hizmetler de müşteri talep, beklentileri yol göstericidir.

KAYNAKÇA

Balcı, A. (2004). *Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar ve Kamu Hizmet Sunumuna Etkileri*, <http://www.canaktan.org/politika/kamuda-kalite/balci.pdf>, Erişim Tarihi: 01.03.2018.7

Çağlar, İ., Sabiha K. (2008). *Kalite Güvence ve Standartları*, ANkara: Nobel Yayınevi

Eryılmaz, B. (2014), *Kamu Yönetimi: Düşünceler- Yapılar- Fonksiyonlar- Politikalar*, İstanbul: Umuttepe Yayınları.

Sezer, Ö. (2008) “ *Kamu Hizmetlerinde Müşteri (Vatandaş) Odaklılık: Türkiye’de Kamu Hizmeti Anlayışı Açısından Bir Değerlendirme*” ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4, Sayı 8, ss. 147–171.

Sözen, S.(2005), *Teori ve Uygulamada Yeni Kamu Yönetimi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık

1980-1990 YILLARI TÜRKİYE'DE MEDYA SAHİPLİĞİ

Esra YAPRAK

İstanbul Üniversitesi, esrasekman@gmail.com

ÖZET

1980 - 1990 arasında geçen yıllarda Türkiye'de yaşanan ekonomik, siyasi ve sosyal anlamdaki gelişmeler birçok köklü değişikliğe neden olmuştur. 12 Eylül 1980 askeri darbesi, 24 Ocak Kararları ve bu kararlarla birlikte ekonomik alanda serbest piyasa ekonomisine geçiş Türkiye'de tüm alanlarda değişim ve dönüşümler yaşatmıştır. Siyasi ve ekonomik alanda yaşanan değişimler basın alanına da yansımış ve gazete kâğıt fiyatlarındaki artışla birlikte basın kurumlarının sahiplik yapılarından başlayarak üretim, içerik ve çalışma koşullarına kadar birçok şeyi değiştirmiştir. Bu çalışmada 1980-1990 yılları arasında Türkiye'de yaşanan değişim ve dönüşümün medya üzerindeki etkisi medya sahipliğinde yaşanan değişimler bağlamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül, Askeri Darbe, Medya Sahipliği, 24 Ocak Kararları

MEDIA OWNERSHIP IN TURKEY BETWEEN 1980-1990

ABSTRACT

1980 - 1990 between economic experienced in Turkey in recent years, developments in the political and social context has led to many profound changes. September 12, 1980 military coup, January 24 decision and the transition to a free market economy has suffered in the economic field with these decisions in all areas of change and transformation in Turkey. Changes in the political and economic environment are reflected in the press, and with the increase in newspaper paper prices, many things have changed from the ownership structures of the press institutions to the production, content and working conditions. In this study, during 1980-1990 and its impact on the changes and transformations in the media in Turkey it was examined in the context of changes in the media ownership.

Key Words: September 12, Military Coup, Media Ownership, Decisions Of January 24

1. GİRİŞ

1980'lerden sonra dünyaya egemen olan neoliberalizme dayalı küreselleşme sürecinde medya-sermaye-devlet üçgeninde yeni bir endüstri inşa edilmiştir. Geline nokta da sosyal, ekonomik ve siyasal alan başta olmak üzere birçok alanda değişimler yaşanmıştır. Bu süreç içerisinde medya, topluma haber ve bilgi aktarma işleviyle yüklü kamusal hizmet üreten bir kurum olmaktan uzaklaşmış, kamusal sorumluluğunu yerine getirmekle yükümlü gazetecilik mesleğinin pratikleri dönüşüme uğramıştır (Şen ve Zakir, 2012:52).

12 Eylül 1980 askeri darbesi öncesinde Türkiye'de yaşanan mevcut gerilimli ortam ve ekonomideki istikrarsızlık bir takım yeniliklere ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Dünya üzerinde değişen ekonomik sisteme dahil olmak, devlet destekli yatırımlar yerine özel teşebbüslerin ve yabancı sermayenin ülkeye girişini kolaylaştırmak amacıyla 24 Ocak 1980 tarihinde bir takım önemli kararlar alınmıştır. Ekonomi alanında getirdiği "cesur" önlemlerle (devalüasyon, fiyat ve faiz serbestisi, ithalat ve ihracatta liberasyon gibi) toplumun her katmanını derinden etkileyen 24 Ocak süreci, yine toplumsal sistemin bir parçası olan basını, çeşitli yönlerden etkilemiştir (Boral,1994:6).

Yaşanan bu değişimler medya sektörünü de etkilemiş ve gazete kâğıt fiyatlarının artmasıyla basın alanında ekonomik anlamda zorluklar yaşanmaya başlanmıştır. Küçük ölçekli gazeteler, yerel gazeteler ve özellikle siyasi içerikli yayın yapan küçük gazete ve dergiler kâğıt fiyatlarındaki artışla birlikte artan maliyetleri karşılayamamış ve kapanmıştır. Diğer medya kurumları ise farklı yollarla ayakta kalmaya çalışmıştır. Bu süreç içerisinde medya sahipliğinde de değişimler yaşanmaya başlamış medya sektörü dışından kimseler basın kuruluşlarına ortak olmaya ya da satın almaya başlamıştır. Ayrıca daha çok satış yaparak artan maliyetleri karşılamak isteyen gazeteler reklam ve promosyon

yoluyla daha fazla okuyucuya ulaşmaya çalışmış ve gazeteler promosyon konusunda birbirleriyle yarış içerisine girmişlerdir.

Farklı sektörlerden kimselerin medya alanına girmesiyle birlikte basın kurumlarının işleyişi, haber üretim süreci, basın alanında çalışma koşulları ve en önemlisi artık ticari bir kurum olarak bakılan medyanın siyasi iktidarla ilişkilerini değiştirmiştir. Medya sahipliğinde yaşanan değişim ve bu değişimle birlikte medya içerikleri farklılaşmış 1980 öncesinde yaygın olan fikir gazeteciliği yerini magazin gazeteciliğine bırakmıştır. Ayrıca medyanın gücünü fark eden siyasetçiler medya ile daha sıkı ilişkiler içerisine girmiş ve medyayı bir propaganda aracı olarak kullanmaya başlamıştır. Böylece gazete içeriklerinde tarafsız yayınlar ve sadece haber niteliği taşıyan yayınlar yerine reklam, propaganda ve magazin haberlerine daha çok yer verilmiştir.

Medyada yaşanan bu değişim, etik kurallarının yok sayılması, medya üzerinde gittikçe artan siyasi denetim ve baskı ve medya içeriklerinin giderek magazinleşmesinin önüne geçmek amacıyla bir grup gazeteci tarafından Basın Konseyi kurulmuştur. Konseyin temel kuruluş amacı medyada etik kuralları hakim kılmak ve medyanın kendi öz denetimini gerçekleştirmektir. Bu anlamda 16 maddeden oluşan "Basın Meslek İlkeleri" ilan edilmiştir. Basın Konseyi'nin kurulması medyada yaşanan hızlı tekelleşme, magazinleşme ve medyanın siyasi propaganda aracına dönüşmesinin önüne geçmek için yapılan önemli bir çabadır.

Bu çalışmada 1980-1990 yılları arasında Türkiye'de yaşanan önemli olaylar çerçevesinde medyada yaşanan değişim ve bu değişimle birlikte medya sahipliğinde meydana gelen değişiklikler incelenmiştir. 10 yıllık süreç içerisinde alınan kararlar ve uygulamalar Türkiye için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu amaçla çalışmanın ilk kısmında tekelleşme kavramı üzerinde durulmuş daha sonra Türkiye'de yaşanan tekelleşme hakkında bilgiler verilmiştir. Daha sonra ise Türkiye ekonomisinin önemli bir dönüm noktası olan 24 Ocak Kararları üzerinde durulmuş ve bu kararlarla sonrasında değişen ekonomik yapıyla birlikte medya sahipliğinde yaşanan değişimler anlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde medya sahipliğinde yaşanan değişimlerle birlikte medya - iktidar ilişkileri aktarılmaya çalışılmış devamında ise medyada yaşanan değişim ile birlikte ortaya çıkan promosyon savaşları üzerinde durulmuş ve son olarak 1980 askeri darbesi sonrasında değişen ve 23 Eylül 1982 tarihinde yürürlüğe giren anayasanın medya alanında getirdikleri anlatılmaya çalışılmıştır.

2. TEKELEŞME KAVRAMI VE TÜRKİYE'DE TEKELEŞME

"80'ler ve 90'lar, tıpkı Avrupa'da olduğu gibi Türkiye'de de kamu yayıncılığı tekellerinin yıkılıp yerini "özel tekellere" bıraktığı, büyük sermaye gruplarının medyanın bütün alanlarında yatay, dikey ve çapraz bütünleşmeye yöneldiği, onları sınırlandırmaya dönük neredeyse bütün kuralların kaldırıldığı (deregulation), medya gruplarının özelleştirme ihalelerinde baş köşeye yerleştiği, bankacılık ve finans alanında da büyük medya gruplarının hakim olmaya başladığı yıllardır (Adaklı, 2010:75)."

"Tekel, bir ya da birkaç mal veya hizmet üreticisinin piyasanın üçte birinden çoğunu denetlemesi, diğer bir deyişle herhangi bir mal veya hizmetin üretim ve dağıtım alanına egemen olarak, fiyatını tek başına belirlemesi demektir (Uluç, 2008:278)."

Medyada görülen tekelleşme biçimleri yatay, dikey ve çapraz tekelleşme olarak üç grupta toplanmaktadır. Tokgöz'e göre dünyada ve Türkiye'de de olduğu gibi yatay tekelleşme, medya sektöründe görülen tekelleşmenin en yaygın olanıdır. Yayın yaşamlarını sürdürmekte ekonomik koşullar nedeniyle güçlük çekme, basında yatay tekelleşmenin oluşmasını beraberinde getiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. "Aynı sermayenin, birbirinden bağımsız birden fazla yayın organına sahip olması şeklinde tanımlayabileceğimiz yatay tekelleşme, uluslar arası iletişimde radyo, televizyon yayıncıları; kitap, gazete, dergi yayıncıları; film yapımcıları, plak yapımcıları arasında sıklıkla görülmektedir (Uluç, 2008:293)."

Dikey tekelleşme ise kargo şirketleri, marketçilik, pazarlama vb. gibi basın yayın kuruluşlarının farklı sektörlerle evlilikler yapmasıdır. Bu evlilikler yoluyla gazetenin üretim ve dağıtım maliyetleri azalmaktadır (Kihtir ve Erbuyurucu, 2013:192). Dikey tekelleşme kendi içerisinde üç ayrı şekilden oluşmaktadır. Birinci şeklinde birden çok gazetenin denetimi bir kişinin ya da grupların eline geçer. Yatay tekelleşmede olduğu gibi, dikey tekelleşmede her zaman gazetelerin yazı işlerinin kadrosunun hemen değişmesi söz konusu olmayabilir. Dikey tekelleşmenin ikinci

şeklindeyse, yazı işleri kadrosunun hemen hemen tamamına yakını değişir, çalışan gazetecilerin bazıları veya tamamı işten çıkartılır. Gazeteler doğal olarak eski özelliklerini kaybederler ve uzun dönemde gazetelerin hepsi birbirinin benzeri bir durumla karşı karşıya kalır. Dikey tekelleşmenin üçüncü şeklinde ise; kağıt üretimi, haber üretimi, yayın ve dağıtım olarak birbirini izleyen süreçler bulunur. Bu durumun yarattığı en önemli sıkıntıların başında da, sürecin içinde yer almaya çalışan işletmelerin büyük bir zorlama ve baskı ile karşılaştığı gerçeği gelmektedir (Bulunmaz, 2011: 243). *"Üretim, dağıtım ve yayın üzerinden uygulanan tümleşik kontrol=dikey tekelleşme, üretim, finansman, ürün tanımlaması, dağıtım ve pazarlama faaliyetlerinin, zamanla ise üretim dışsallaştırılması, küçük bağımsız üreticilerin kullanılması ile kırılabilmektedir (Uluç, 2008:294)."*

Tekelleşmenin üçüncü ve son şekli olan çapraz tekelleşme ise, daha önceden tek bir medya çerçevesinde etkin olan kuruluşların başka alanlara da girmesi şeklinde gerçekleşmektedir. Günlük basın, dergiler, kitap yayın alanlarından, radyo, televizyon, video yayıncılığını kapsayacak biçimde bir şekle dönüşerek, çeşitli medyanın bir elde toplanması çapraz tekelleşmenin ortaya çıkmasını sağlar. Çapraz tekelleşme, medyada tekelleşmenin yerel ve ulusal düzeyde ulaştığı son aşama olarak karşımıza çıkmaktadır (Bulunmaz, 2011: 243). Çapraz tekelleşme ile basın kuruluşları etkinlik alanları genişletme ve daha fazla okuyucuya ulaşma imkanına sahiptir. Çünkü farklı alanlarda ekonomik etkinlikleri olan medya kuruluşlarının bilinirlikleri artmakta ve hayatın her alanında karşımıza çıkmaktadır.

Hıfzı Topuz medyada tekelleşmenin etkileri şu şekilde sıralamıştır:

"1. Medyada Tekelleşme, her şeyden önce düşünce ve anlatımda çoğulculuğa karşı bir oluşumdur.

2. Tekelleşmeler sendikacılığa karşıdır.

3. Tekellerin başındaki kişiler, iktidarı paylaşmak ve hükümetten çeşitli çıkarlar sağlamak için türlü türlü ödünler vermekte ve medyada çalışan gazetecileri baskı altında tutmaktadırlar.

4. Büyük sermayeye dayanan medya, magazin programlarının ve haberciliğin gelişmesine yol açmış, bu da bir kültür yozlaşmasına neden olmuştur.

5. Küçük ve orta çaptaki yayın organları zamanla yok olmakta ve holdinglerin sınırsız egemenliği kurulmaktadır.

6. Türkiye'de medya zamanla bir paralel iktidar mekanizması oluşturmaktadır. Yöneticilerin medyadan gelen baskılara karşı koymadıkları da zaman zaman görülmektedir.

7. Tekelci sermaye ve holdingler dışa bağımlıdır, IMF'den çıkarları vardır. Böyle bir bağımlılık ülkenin bağımsızlığı ile bağdaşmaz (Topuz, 2016:347-348)."

Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Doğu Blok'unun çöküşüyle birlikte Sovyetler Birliği'ndeki çözülme, kapitalizmin yeniden yapılanması sürecinde ve yeni dünya düzeninin oluşmasında bir milat olarak kabul edilmektedir. Artık ülkelerin iç ve dış politikaları küreselleşme denen ikinci dalga sömürgecilik ya da yeniden yapılandırılmış olan kapitalizm anlayışına göre tekrar şekillendirmektedir (Bostancı, 2013:77). Dünyada değişen ekonomik gelişmelerden Türkiye'de etkilenmiştir. *"1980 sonrası, batıda olduğu gibi Türkiye'de de bir "deregulasyon" döneminin yaşandığı görülmektedir. Deregulasyon ile burada anlatılmaya çalışılan, devletin piyasa koşullarından çekilmesi, sosyal devletin düzenleyici olarak üstlendiği görev ve sorumluluğunu daha ağırlıklı olarak serbest piyasa koşullarına devrettiği bir konuma geçmesidir. Dolayısıyla burada ortaya çıkan durum, 1945'ten o güne kadar piyasanın devlet tarafından düzenlenmesi ve kurumların topluma karşı sorumluluklarının olduğunu savunan "Toplumsal Sorumluluk Kuramı" yerine neo-liberal ve serbest pazarcı bir dünya görüşünün hakim kılınmış olmasıdır (Özgen, 2004:468)."*

Türkiye'de basında tekelleşme için dönüm noktası 1980'li yıllar olarak belirtilmektedir. Bir tarafta birikimlerini yapan medya kuruluşları, diğer tarafa medyayı silah olarak kullanma gücüne göz koyan holdingler, medya sektörüne girerek pazar savaşını kızıştırmıştır (Tokgöz, 2012:49). Türkiye'de özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda yeni "medya sahipliği" yapısı gereği basın-yayın alanında faaliyet gösteren kuruluşlar başka sektörlerle dikey bütünleşmelere gitmiş ve medya artık siyasal ve ideolojik bir güç olarak görülmeye başlanmıştır. Bu durumun sonucu olarak başka sektörlerde faaliyet gösteren kuruluşların basın-yayın sektörüne ilgisi artmıştır (Sabuncuoğlu P., 2016:591).

Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayan sermaye sahibi işadamlarının basın işletmelerine olan ilgisindeki artış, o güne kadar gazetecilik kökenli ailelerin sadece gazetecilik mesleği çerçevesinde hareket ettiği bir sektör olan basın sektörünü yavaş yavaş sermaye sahiplerinin kontrolüne bırakmıştır. 1990'lı yılların ortalarından itibaren ise holdinglerin egemen olduğu yeni bir yapıya kavuşmuştur.

"Hiç kuşkusuz iletişim alanında da 1980'li yıllarda uygulanmaya başlayan neo-liberal programlar beraberindeki ticarileşme ve pazarlaşma eğilimleri, şirket faaliyetleri üzerindeki kısıtlamaların gevşetilmesi, kazancın maksimizasyonun hedeflenmesi, böylelikle denetimsiz serbest piyasa koşullarının geçerli olması tekellere yol açmaktadır(Uluç, 2008:280)."

3. 24 OCAK KARARLARI

24 Ocak Kararları, ekonomik nitelikli bir olgu olarak anılmakla birlikte, yalnızca bu niteliği ile sınırlanamaz. Ekonomik alana getirdiği değişiklikler, toplum yaşamının tümünü etkilemiştir. Bu nedenle siyasal alanda olsun, kültürel alanda olsun 24 Ocak'ın başlattığı değişimin izleri yaşamın her alanında görülmüştür (Boral,1994:2).

Yürürlüğe giriş tarihi olan "24 Ocak"la birlikte anılan bu programın temeli ihracata dayalı serbest piyasa ekonomisidir ve dışa açılmayı öngörmektedir. Bu yönüyle ekonomide yapısal bir dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur. 1950'li yılların sonundan başlamak üzere yaklaşık otuz yıldır izlenen ithal ikameci sanayileşme modeli terk edilerek, dışa açılmayı öngören ihracata dayalı yeni bir model benimsenmiştir (Boral,1994:26). *"Büyük sermayenin kesin egemenliği bir süreç içinde yavaş yavaş gelişmiş ve 24 Ocak 1980'de tamamlayıcı noktayı koymuştur (Koloğlu, 2006:142)."*

24 Ocak Kararlar'nın temel amacı, uluslararası ekonomi ile bütünleşmektir. Kararların amaçlarını Fikret Başkaya tarafından şu şekilde sıralanmıştır:

"1. Enflasyonu yavaşlatmak, fiyat istikrarını sağlamak ve enflasyonun devlet sektöründen kaynaklanan tesirlerini hafifletmek,

2. Üretim çarkını harekete geçirmek, bunun için döviz, enerji ve ona bağlı olmayan öteki girdilerin arzını arttırmak,

3. Ekonominin döviz kazanma gücünü harekete geçirmek için ihracata hızla teşvik etmek ve öteki döviz kazanan aktiviteleri güçlendirmek,

4. Zorunlu ithalat dışında, döviz harcamalarını minimum düzeye indirmek,

5. Serbest teşebbüse yani özel sektöre destek olarak, kısıtları azaltmak ve bu yoldan da arz ve talep dengesini sağlamada tesirli olarak, piyasa mekanizmasını işletmek,

6. Yeni tasarruf, faiz, kambiyo politikalarını uygulamaktır (Başkaya, 2004:265)."

1980'den itibaren bireycilikte önceliği ekonomik öğeler almıştır. Basının içeriği ve toplumsal rolü üzerinde ekonomik bağımlılıkları kesin rol oynamıştır. Bu nedenle 1980'de basın için dönüşüm tarihi, sanılabileceği gibi 12 Eylül askeri müdahalesi değil, tüm ekonominin yeni şekillenmesinin kesin tarihi olan 24 Ocak'tır (Koloğlu, 2006:141-142).

Ekonomi alanında getirdiği "cesur" önlemlerle (devalüasyon, fiyat ve faiz serbestisi, ithalat ve ihracatta liberasyon gibi) toplumun her katmanını derinden etkileyen 24 Ocak süreci, yine toplumsal sistemin bir parçası olan basını, çeşitli yönlerden etkilemiştir (Boral,1994:6). İlk olarak gazete içeriklerine yansıyan bu değişimle birlikte, genelde siyasi haberlerin yer aldığı medyada ekonomi haberleri yer almaya başlamış ve çoğu zaman gazete manşetlerine taşınmıştır. Ayrıca, gerek ekonomi yayıncılığı, gerekse bu alanda çalışanlar bağlamında bir uzmanlaşmaya doğru gidilmiş, ekonominin (bankacılık, para, borsa, yatırım v.b.) değişik alanlarına yönelik, doğrudan o alana hitaben bir yayıncılık türü ortaya çıkmıştır. 1980'li yıllarda başlatılan bu politikaların etkisi ile canlanan toplumsal hayatta, birtakım yeni kavramlar da ortaya çıkmış ya da bir takım kavramlar önemini yitirmiştir. "Ekonomi basını" bunlardan biridir. Genel basın içerisinde yer aldığı gibi, bağımsız bir yayın türü olarak da çıkabilen (magazin basını, spor basını gibi) türlere bir de ekonomi basını eklenmiştir (Boral,1994:3). Özellikle 1980 askeri darbesinden sonra apolitize edilmek istenen toplum ve medya için ekonomi alanı yeni bir mecra olmuştur. Medyada magazinleşme yanında ekonomi haberlerine ayrıca yer verilmiş ve yalnızca ekonomi alanında yayın yapan gazeteler kurulmuştur. 2 Mart 1981 yılında Nezih Demirkent tarafından kurulan "Dünya Gazetesi" bu dönemde kurulmuş ve Türkiye'de kurulmuş ilk ekonomi gazetesi olarak karşımıza çıkmaktadır (<http://kurumsal.dunya.com/tarihce/>).

24 Ocak kararlarının medya sektörüne yansımalarının bir başka boyutu ise kâğıt fiyatlarında yaşanan değişikliklerdir. 24 Ocak Kararları'na kadar devlet, basını desteklemek için gazete kâğıdı için basın işletmelerine yüksek bir sübvansiyon vermiştir. Sübvansiyonlar 25 Ocak 1980'de kaldırılmış ve gazete kâğıdına %300 zam yapılmıştır. O güne kadar kilo maliyetleri 30-35 TL arasında değişen ve basın sektöründe faaliyet gösteren gazetelere 9 TL'den aktarılan kâğıt, bir anda sübvansiyonun konusu olmaktan çıkarılmış ve gazete kâğıdının fiyatı 41 TL olarak belirlenmiştir. Gazete kâğıtlarına yapılan zam basın işletmelerini mali problemle karşı karşıya bırakmıştır (Adaklı, 2006:141).

"Demirel hükümeti kararıyla kâğıt fiyatı 25 Ocak'ta 41 lira olarak saptandı. Bu, bütün basın ve yayıncılık dünyasının büyük ve ani para sıkıntısı içine düşmesine sebep oldu (Koloğlu, 2006:142)." Özellikle tirajı az olan küçük gazeteler, yerel gazeteler, darbe öncesinde oldukça yaygın olan siyasi içerikli gazeteler kâğıt fiyatlarına yapılan değişiklikten olumsuz etkilenmiş ve birçoğu maliyetleri karşılayamadığı için kapanmıştır. Kâğıt fiyatlarındaki artış nedeniyle mali açıdan zorlanan medya kuruluşları çıkış olarak yeni yöntemler bulmaya yönelmiştir. "Gazetelerin kâğıdı serbest piyasa fiyatı üzerinden alma zorunluluğu karşısında umutlar ilan ve reklamlara bağlandı (Koloğlu, 2006:143)."

Basın işletmelerinin finansal ve mali problemler yaşaması basında yapısal bir dönüşümün başlangıcının da habercisi olmuştur. Bununla basın sektörü mali sıkıntıdan kurtulmak ve yayın hayatlarına devam edebilmek için yeni kaynak arayışına girmiş, basının medyaya dönüşümü hızlanmış, basın işletmelerinin mülkiyet yapısında değişimler yaşanmıştır.

24 Ocak Kararları'nın alınmasında etkili bir isim olan ve sonradan cumhurbaşkanlığı ve başbakanlık yapacak olan Turgut Özal'ın bu konuda söylemiş olduğu "Türkiye'de iki buçuk gazete kalacak (Turgut, Hürriyet Gazetesi, 08.08.2001)" sözü tekelleşmeye bakış açısını göstermektedir.

4. 1980 - 1990 YILLARI DEĞİŞEN TÜRKİYE MEDYASI

12 Eylül öncesindeki ithal ikameci ekonomi politikaları Türkiye'yi ciddi bir kriz sürecine sokmuş ve bu krizin aşılp Türkiye ekonomisini küresel ekonomiyle entegre etmek amacıyla 24 Ocak kararları hazırlanmıştır. Bu kararlar, küresel çapta süre giden krizin Türkiye'yi de içine alacak bir istikrara kavuşturulması için IMF ve Dünya Bankası tarafından önerilmiş ve uygulamaya geçirilmesi Demirel hükümeti döneminde gündeme gelmiştir. Ancak toplumsal çatışmalar, siyasal istikrarsızlıklar ve cumhurbaşkanlığı seçimi krizi gibi nedenlerle bu kararlar ivedilikle hayata geçirilememiştir (Durna ve İnal, 2010:131).

12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra gerek toplumsal gerek ekonomik gerekse de siyasal alanda yaşanan istikrarsızlığın önüne geçebilmek için katı ve sert bir takım uygulamalara gidilmiştir. Askeri darbe sonrası 24 Ocak kararları uygulanmaya başlanmış, toplumsal alanda muhalif kesimlere çeşitli yaptırımlar uygulanarak bastırılmıştır. Basın alanında ise "12 Eylül sürecinde basına ve toplumsal alandaki örgütlenme ve politik hareketlere gelen ciddi yasaklar, 24 Ocak kararlarına dayanan o "acı reçete"nin halka kabul ettirilmeye çalışıldığını göstermektedir. Yasaklamalar sadece basındaki haberciliğe yönelmekle kalmamış, basın içindeki özlük haklarının kısıtlanmasına, örgütlenme ve sendikal hakların ortadan kaldırılmasına kadar varmıştır. Bu yasaklamalar sadece askeri yönetim sürecinde değil, kendini geçmişin "beceriksiz" politikacılarına karşı tek alternatif olarak sunmayı çok iyi beceren Özal döneminde de ciddi bir şekilde devam etmiştir (Duran ve İnal, 2010:132)."

Basına yönelik kısıtlamalar ve yaptırımlar medyada hem üretim sürecini hem de medyada içerik üretimini etkilemiştir. Bu etkinin nedeni yalnızca askeri darbe sonrasında yaşanan baskıcı ve katı ortam değildir. Medya sahiplikleri konusunda yaşanan değişim medya içerikleri ve yapılanmasında köklü değişikliklere neden olmuştur. Türkiye'de 1980'lerden itibaren medya ortamlarının farklı sanayi kollarıyla bütünleşmesi sürecinde ortaya çıkan mülkiyet ve kontrol ilişkileri, neoliberal ekonomi politikaları bağlamında Türkiye'nin girdiği yeni sermaye birikimi sürecinden bağımsız değildir (Şen ve Avşar, 2012:52).

Medyanın büyük sermaye gruplarının eline geçmesini, ekonomik program açısından 24 Ocak kararları, politik sonuçları açısından da 12 Eylül askeri darbesi tetiklemiştir. Darbe döneminde ve darbe sonrası süreçte basına ciddi yasaklar getirilmiş, pek çok gazete, belli aralıklarla ve sürelerle kapatılmıştır. Yasaklar öyle bir hal almıştır ki, artık gazeteler neyi nasıl haber yapacaklarını bilemez bir duruma düşmüştür. Bu yasaklamalar sadece düşünce ve haber alma özgürlüğünü kısıtlamamış, aynı zamanda sadece habercilik yaparak varlığını sürdüren gazete sahiplerini de ciddi mali sıkıntılar içine sokmuştur. Yasaklama süreci boyunca ortaya çıkan reklâm ve satış kayıpları, bir yandan ekonomik sıkıntıya sebep olurken, diğer yandan bu ekonomik sıkıntıyla yüz yüze gelmemek için gazete sahipleri ile gazetecileri oto-sansür yapma noktasına getirmiştir (Duran ve İnal, 2010:133).

Türkiye'de 1980'li yıllar itibari ile ekonomi alanında yaşanan değişimler basın alanına yansımış ve artık medya patronluğu gazeteci ailelerin elinden çıkarak Türkiye ekonomisinin büyük devlerinin eline geçmeye başlamıştır. Endüstri ve mali alanda büyük dev şirketler medya pazarına girmiş, gazetecilikten gelen patronlarda işadamlığına soyunmuşlardır. İlk olarak 1982'de Libya'da

inşaat işlerinden önemli kazançlar sağlayan, aynı zamanda Hisarbank ve Odibank'ın sahibi bulunan Kozanoğlu-Çavuşoğlu grubu, Güneş gazetesiyle medya sektörüne girmiştir. (Tokgöz, 2012:49).

"Babiali'de geleneksel dengeleri bozan bir diğer olay İzmir'den geldi. İzmir'de bölgesel gazeteciliğin iyi bir örneğini sergileyen Dinç Bilgin ailesi, İstanbul'a gelerek, 1985 yılında bilgisayar teknolojisiyle çalışan, fakat magazin ağırlıklı elektronik gazete Sabah'ı kurdu (Tokgöz, 2012:49)."

Basın sektöründe holdingleşme her ne kadar işadamı Aydın Doğan'ın 1979 yılında Milliyet gazetesini satın almasıyla başlamış gibi gözüksün de, asıl büyük çıkış 1988 yılında Kıbrıslı iş adamı Asil Nadir tarafından yapılmıştır. Türkiye'de tekelleşmenin gündeme gelmesini ve basın dışı sermayenin sektöre girmesini sağlayan en önemli olay, Kıbrıslı işadamı Asil Nadir'in Haldun Simavi'den Günaydın gazetesi ile bağlı kuruluşlarını 1988 yılında satın almasıyla olmuştur. *"Asil Nadir önce 1988 Haziran'ında Günaydın Gazetesi ile Veb Ofset grubunu satın aldı. Günaydın, Tan ile birlikte Ulus, Sakarya ve Yeni Meram gazeteleri onun oldu. Ardından, aynı yıl, Güneş Gazetesini yayınlayan Güçlü Gazetecilik, Yayıncılık ve Matbaacılık A.Ş.'nin bağlı olduğu Gün Holding'i satın aldı... Asil Nadir, 1989, yılının başlarında önemli bir adım daha atacak, Gelişim Yayınlarını Ercan Arıklı'dan satın almış ve böylece Asil Nadir'in sahibi olduğu yayınlar önemli ölçüde artmıştır: Nokta, Ekonomik Panorama, Gelişim Spor, Bando, Ev Kadını, Kadınca, Erkekçe, Marie-Claire, Mimarlık, Turist-Pasaport, Beyaz Dizi, Hıbrır (Topuz, 1989:76)."*

Basının 1989'daki reklam kampanyasının hemen hemen yarısını (yüzde 48.5) ödeyen Asil Nadir grubu (Günaydın, Tan, Güneş, Fotospor) kampanyanın etkisiyle bir süre üst düzeyde kalmış olsa dahi Asil Nadir'in şirketlerinin 1990 yazında krize girmesi sonucunda hızla tirajlarını kaybetmiştir. Günaydın'ın 1989 zararı 42,3 milyar, Güneş'in 54 milyar, Tan'ınki 19,3 milyar hesaplanıyordu (Koloğlu, 2006:145). Asil Nadir'in basın dışından bir sermayedar olarak basın alanına girmesi diğer basın kuruluşlarını da bu tür bir arayışa itmiş ve Sabah gazetesinin bağlı olduğu Medya Holding'in yüzde 10'u 1991 yılında 9 milyon dolara Çukurova grubunun sahibi Mehmet Emin Karamehmet'e satılmıştır (Münir 1993:188). Yine aile şirketlerinin sahibi olduğu gazeteler ve gazetecilik mesleğinden gelen kişilere ait olan basın işletmeleri satın alımlar, yatay ve dikey bütünleşme ile mülkiyet yapısında değişimler kapsamında Karacan ailesinin kuruluşundan itibaren sahibi olduğu Milliyet gazetesi o zamanki sahibi Emin Karacan tarafından gazetecilik ile ilgisi olmayan, işadamı Aydın Doğan'a satılmıştır (Eyrek, 2009:61).

Sonrasında ise Türkiye'nin en büyük gazetelerinden biri olan Hürriyet 1994 yılında Aydın Doğan tarafından satın alınmış ve böylece basın sektöründeki holdingleşmenin 'sağlam' temellerinin atılmasını sağlamıştır. Günümüze kadar olan süreçte ise, sermaye sahibi işadamlarının medyanın sağladığı gücü ve etkiyi kavramaları ile birlikte, basın sektörünün neredeyse tamamına yakınının holdinglerin bünyesi altında olduğu bir dönem yaşanmıştır ve bu dönem hala devam etmektedir (Bulunmaz, 2011:241).

1980'li yıllar itibari ile gazete içeriklerinde yaşana değişime örnek olarak Milliyet ve Cumhuriyet gazeteleri verilebilir. Cumhuriyet gazetesi *"1980'de genellikle siyasi içerikli dergi ve kitap tanıtımları ve dershane reklamları görülürken, darbe sonrasında, kitap tanıtımlarının yerini resmi ilanlara bıraktığını görüyoruz. Bu dönemde bunun dışında Banker Kastelli'nin tam sayfa ilanı gibi tam sayfa banker ilanları da görülmektedir. 1983 yılında sinema ve tiyatro ilanları görülürken, seçim döneminin etkisiyle tam sayfa parti ilanları da dikkat çekmektedir. 1993 yılında bir diğer değişim ise reklamların renklenmesidir (Tunalı, 2009:37)."* Yine Milliyet gazetesinde seksenli yılların özellikle ilk yarısına bakıldığında, başbakan Turgut Özal'a verilen destek hissedilmektedir. Özal ve eşini sempatik gösteren fotoğraflar gazete sayfalarında kullanılırken, "Yabancılar kök söktüren başbakan" benzeri destekleyici haberlerde yer almıştır. Ancak Özal'ın bürokratlıkta geçirdiği süreye ilişkin haber ve yorumlar ayrı ayrı incelendiğinde Milliyet'in Özal'ın politikalarına yaklaşımının dönemsel ve konjoktürel olduğu sonucuna da varılabilir (Çakır, Gürleyen ve Uyanık, 2009:109).

Türkiye'de bu süreçte yani 1980 sonrasında İslami basın da gelişme göstermeye başlamıştır. İslami basının dar çerçevelerini kırarak kitlesel medyaya yaklaşması ve gelişen İslami sermayenin medya alanına yönelmesiyle, Türk basının oligopol yapısı yeni bir görünüm kazanmaya başlamış ve bunun en tipik örneği olarak 1986 yılında Feza Gazetecilik A.Ş. adına çıkan Zaman gazetesi karşımıza çıkmaktadır. (Çelik, 2009:137).

"1980'li yılların sonuna gelindiğinde artık basın kuruluşları, "tüketici" ya da "müşteri" odaklı çalışmaya başlamışlar, kitle gazeteciliği anlayışı ön plana çıkmış ve gazetelerde haber merkezlerinin yanı sıra reklam ve pazarlama departmanları da önemli ölçüde yönetimde ağırlıklarını

hissettirir hale gelmişlerdi. Böylesi bir oluşumda elbette ve kaçınılmaz biçimde, dünya konjonktüründeki gelişmelerin yanında, 12 Eylül olgusunun ve Turgut Özal'ın uygulamaya koyduğu sosyo-ekonomik politikaların da tartışmasız katkısı bulunmaktaydı (Özgen, 2004:471)."

80'li yıllarda henüz basın olarak varlık gösteren sektör, zamanla başka mecralarla buluşmuş ve büyük sermayenin önemli bir bileşeni olmuştur. Bununla bağlantılı olarak, medya sektörüne hem ekonomik, hem de siyasî olarak güçsüz grupların katılması neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Medya sektöründe emek gücünün çalışma koşulları, özlük hakları oldukça gerilemiş, sendikaya üyelik koşulları da son derece zorlaşmıştır. Medya içeriklerinde sansasyon ve manipülasyon daha da yaygınlaşmıştır. Medya yöneticileri ve köşe yazarları, burjuvanın önemli temsilcileri ve ideologları olarak medyayı ekonomik ve siyasî yönden şekillendirmeye başlamıştır. Bu süreç, çeşitli iletişim olanakları yaratan yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesini sağlamış fakat diğer taraftan etkin bir alternatif medya olanağını zayıflatarak ve etik kodların sürekli aşınmasına yol açmıştır. (Adaklı, 2010:75)

5. 1980 YILI DEĞİŞEN MEDYA - İKTİDAR İLİŞKİLERİ

"Küreselleşme sonucunda medya endüstrisinde meydana gelen uluslararasılaşma gibi eğilimler hem medyanın kendi yapısında hem de buna bağlı olarak toplumsal yapıda bazı değişimlere neden olmaktadır. Çok uluslu yapılar altında ve gazeteci olmayan patronların sahipliğinde gazetelerin editöryal yapısında değişimler meydana gelmektedir. Bu değişimler haberin oluşumunu etkilemekte, bu ise toplumsal yapıda dönüşümler yaratmaktadır (Kıhtır ve Erbuyurucu, 2013:195)."

1980'li yıllar itibari ile medya sahipliği yapısında meydana gelen değişimler gazetelerin içeriğinde değişikliklere neden olduğu gibi siyasi partiler ve iktidar ile olan ilişkilerinde de kimi değişikliklere neden olmuştur. Yaşanan bu değişiklikler 1980 öncesi yıllarda hakim olan fikir gazeteciliği yerine magazin haberleri hakim olmaya başlamıştır. 1980 öncesi, fikir gazeteciliğinde farklı ve çok çeşitli örneklerin görüldüğü ülkemizde, 12 Eylül 1980'den sonra, siyasi nitelikli haberlerin gazetelerde ortadan kalktığı bunun yerine ise, magazin türü haberciliğin öne çıktığı görülmektedir. Askeri hükümetler ve ülkenin içinde bulunduğu ortam nedeniyle, o dönemde, daha çok magazin ve bulvar gazeteciliği ağırlık kazanmıştır. "Tan" gazetesinin 1980'li yıllar ortalarında 1 milyona ulaşan satış rakamı, bunun açık göstergesidir (Özgen, 2012:22).

Türkiye'de basın ve siyaset ilişkilerinin çeşitlenmesi Özal dönemine rastlamaktadır. Birçok alandaki gelişmeler basın alanında da kendisini göstermiş, başka sektörlerde de olduğu gibi basına da birçok teşvikler verilmiş ve basın kuruluşu sahipleri bu teşviklerle en modern aletleri almışlardır. Bu gelişmelerin dışında kalan basın kuruluşları sahipleri ise ya gazetelerini satmış ya da ortak olarak yatakta durmayı başarmışlardır. Bu dönemde basının ön plana çıktığını gören basın dışı sermaye sahipleri bu fırsatı iyi değerlendirmiş ve satın aldıkları gazetelerle basın sektörüne girmişlerdir. Böylece daha önce basını ilanlarla korkutan sermaye, bu kez patron düzeyinde basına egemen olmuştur. Bu dönemde basınının değişen sahiplik yapısı giderek siyasetle daha içli-dışlı olmaya başlamış, sermaye gruplarının desteğini arkasına alan basın kuruluşları siyasi partilerin birer örgütü gibi çalışmaya başlamışlardır (Ataklı 1997:1250-1251). Nitekim Turgut Özal, bazı gazetecilerle direk ilişkiler kuruyor ve onları gece yarısı evlerinden arayıp sohbet ediyordu. Bu durum o güne kadar başbakanı ulaşmakta zorluk çeken gazetecilerin hoşuna gidiyordu (Ataklı 1997:1250).

"Turgut Özal, gazete sahipleriyle, başyazarlarıyla birebir ilişki kurarken, TRT'yi dilediği gibi kullanmaktan geri kalmadı. Bu politikalarına karşın Özal basına maddi devlet desteği sundu. Özal'ın yolunu açtığı basını denetim altında tutma, her seçim döneminde dozu artarak devam etti. Bu durum medya patronları bakımından işin tek başına denetim altında tutulmasıyla ranttan yararlanma fırsatını beraberinde getirirken, giderek medyanın az sayıda grubun elinde toplanmasına giden koşulları da hızlandırdı (Tokgöz, 2012:50)."

1980'li yıllar Türkiye'sinde büyük sermayenin medyaya girişiyle "dördüncü gücü paylaşma" yönünden adımlar atılmıştır. Medyayı silah olarak kullanmak prestij sağlarken, diğer sektörlerden ihale, kredi olanaklarından yararlanma, devlet teşviklerinden olduğu kadar diğer rantlardan da öncelik kapma, medyayı diğer banka ve şirketlerin reklamında kullanma, pazarlama faaliyetlerini artırma gibi medyanın merkezi İstanbul ile siyasetin merkezi Ankara arasındaki ilişkiler karmaşık hale gelmiştir (Tokgöz, 2012:51).

Yasal, siyasal ve ekonomik çevrelerden oluşan profesyonel bir ortamda faaliyet gösteren haber medyasının özgürlüğünü, siyasal ve yasal koşulların yanı sıra ekonomik ortam da büyük ölçüde etkilemektedir. Özellikle, medya sahipliği haberler üzerinde kısıtlayıcı bir etki yapmaktadır; ancak

burada devlet mülkiyeti ile özel mülkiyetin denk olmadığını belirtmek gerekir. Örneğin BBC, hükümet fonlarına bağımlı olmakla birlikte editöryal bağımsızlığa sahiptir. Buna karşılık, özel mülkiyet medya özgürlüğünü garanti etmemektedir. Medya mülkiyetindeki artan yoğunlaşma, duyulmayan seslerin dışarıda bırakılması ve daha fazla kâr getiren haberlere yer verilmesi sonucunu doğurmaktadır (Şen ve Avşar, 2012:46).

Medya sektöründe yaşanan gerek ekonomik gerek içerik gerekse de sahiplik yapısındaki değişiklikler medya sektöründeki emek gücünün çalışma koşullarını, özlük haklarını oldukça geriletmiş, sendikaya üyelik koşullarını da son derece zorlaştırmıştır. İçerik düzleminde sansasyon ve manipülasyon daha da yaygınlaşmıştır. Bütün mecralarda ürünlerin-çıktıların çeşitliliği artsa da bunlar birbirinin benzeri niteliksiz ürünler yığını olarak ortaya çıkmaktadır (Adaklı, 2010:75).

Tekelleşmenin yarattığı medya düzeni içerisinde zamanla, paralel bir iktidar düzeni de oluşmaktadır. Bu düzen neticesinde, holdingin sağladığı gücün etkisiyle medyanın hem kamu sektöründe hem de özel sektörde yer alan yöneticiler üzerinde bir baskı rejimi oluşturdukları görülmektedir. Medyanın sahip olduğu gücün etkisinin farkında olan ve bunu bir holdingin ‘kanatları’ altında sürdürdüğünü bilen farklı kademelerdeki yöneticiler ve ‘karar alıcılar’ da, direnç gösterecekleri dahi belirli bir süre sonra üzerlerinde oluşan baskının şiddetine bağlı olarak motivasyonlarını kaybetmekte ve sistemin bir parçası olabilmektedirler. Ayrıca, medya sektörünü elinde tutan ve tekelleşme sürecini başlatan büyük holdinglerin sadece ulusal alanlarda değil, uluslararası alanlarda da birçok yatırımları bulunmaktadır. Yabancı yatırımcılarla da birçok iş ilişkisi içinde bulunan medya sahibi holdinglerin, dışarıya olan bağımlılıklarından dolayı, ülke çıkarlarının önceliği konusunda zaman zaman sapmalar olabileceği gerçeğini de göz ardı etmemek gerekir (Bulunmaz, 2011:244).

1980 askeri darbesi ve öncesinde yapılmak istenen bir takım ekonomik değişiklikler Türkiye’de medya sahipliği yapısında değişime neden olduğu gibi bu değişim medya içeriklerinin de farklılaşmasına neden olmuştur. Ayrıca medyanın büyük sermaye gruplarının eline geçmesiyle iktidar ve siyasi partilerle olan ilişkilerde de değişimler yaşanmaya başlamış ve medya siyasetle paralel bir çizgide hareket etmeye başlamıştır.

6. PROMOSYON

Promosyon dar anlamda bir kişinin ilerlemesi, derce almasıdır. Genelde ise bir ürünün tanıtımı için yapılan faaliyetlere promosyon denilmektedir. Basında promosyon, gazetelerin armağan vermesi, piyango ve lotarya düzenlemeleri anlamında kullanılmaktadır. Türk basın tarihinde gazetelerin kuponla hediye dağıtımlarının birkaç örneği görülmüş, ama bunların hiçbiri 1988-96 yıllarındaki kampanyaların çapında olmamıştır (Topuz, 2016:349).

Türkiye medyasında gazete kağıdı fiyatının artması ile maliyetlerini çıkartmak isteyen kurumların daha fazla tiraj yapma istekleri, medya alanında meydana gelen tekelleşme ile birlikte gazeteler arasında promosyon yarışı başlamıştır. Aslında promosyon Türkiye’de Sedat Simavi’nin Karagöz gazetesinin 13 Mayıs 1939 tarihli ödüllü anketi ile başlamaktadır. Ancak 1990’lı yıllarda promosyon yarışı çok büyük boyutlara ulaşmıştır (Alemdar 1996:149).

Gazetelerde başlayan tiraj kaygısı gazete içeriklerinin magazinleşmesinde dönemin siyasi koşulları dışında da etkili olmuştur. *"1980’li yılların sonuna gelindiğinde artık basın kuruluşları, “tüketici” ya da “müşteri” odaklı çalışmaya başlamışlar, kitle gazeteciliği anlayışı ön plana çıkmış ve gazetelerde haber merkezlerinin yanı sıra reklam ve pazarlama departmanları da önemli ölçüde yönetimde ağırlıklarını hissettirir hale gelmişlerdir. Böylesi bir oluşumda elbette ve kaçınılmaz biçimde, dünya konjonktüründeki gelişmelerin yanında, 12 Eylül olgusunun ve Turgut Özal’ın uygulamaya koyduğu sosyo-ekonomik politikaların da tartışmasız katkısı bulunmaktaydı (Özgen, 2004:471)."*

Hayatta kalabilmek için özel reklam pastasından daha büyük pay alma savaşı gazetecileri tiraj artırmak amacıyla çok masraflı, hatta yıkıcı promosyon kampanyalarına yöneltmiştir. Promosyon kampanyaları sonucu, Milliyet, Sabah, Türkiye gibi bazı gazetelerde milyonun üzerine çıkılmış, sonra yine eski tiraja inilmiştir (Koloğlu, 2006:144). 1982de gazeteler 54 çeşit armağan dağıtmışlardır. Basına yapılan %50 indirim yüzünden TV reklamlarında da gazetelerin büyük ağırlığı olmuştur. *"O yıl gazeteler karton modeller dağıtarak aralarında büyük rekabete giriştiler. Buna "Karton Savaşları" dendi. Bu işi önce Milliyet başlattı (Topuz, 2016:351)."*

"1989’da gazeteler ansiklopedi ve otomobil dağıtımına yöneldiler. Günaydın ve Hürriyet her hafta bir otomobil kampanyasıyla tirajlarını artırdılar. Sonra Hürriyet dayalı, döşeli ve hizmetçili ev

kampanyası yaptı. Tercüman uçak hediye etti. Ne var ki uçağı kazanan okuyucunun gümrük vergisini ve alan kirasını ödemesi gerekiyordu. Armağan kazananların ayrıca veraset ve intikal vergilerini ödemek zorunda olmaları kötü sürprizler yaratıyordu (Topuz, 2016:351)."

Medyada promosyon "savaşlarının" bu kadar büyümesinde ve bu noktaya gelinmesinde, basın kuruluşlarının, basım ve yayım masraflarındaki artışlar ve bu artışlar nedeniyle karşılaştıkları ekonomik darboğazları, var olan potansiyeli değerlendirerek aşmayı hedeflemeleri yatmaktadır. Bunun belirgin bir karlılık sağlayacağını görerek devam ettirme gayreti gösteren gazeteler okuyucunun ilgisini daha çok çekmiş ve toplumun büyük kesiminin, tepki vermek yerine aslında ihtiyaç duymadıkları bir ürüne sahip olabilmek için belki de hiç okumadıkları bir gazeteyi sırf kuponu yüzünden alma alışkanlığı edinmelerine neden olmuştur. Gazeteler tarafından verilen promosyon ürün bedavaymış gibi düşünülmüş ve gazetelerin tirajlarının artmasında büyük rol oynamıştır.

1980'li yıllarda başlayarak 1990'lı yıllarda artarak devam eden basında promosyon, 1996 yılında çıkartılan kanunla birlikte düzenlemeye sokulmuştur. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Genel Müdürlüğü tarafından, 9 Ocak 1996 tarih ve 95/124-125 sayılı "Yazılı Basın Kuruluşları Tarafından Düzenlenen Promosyon Kampanyaları ile ilgili Tebliğ" in yayımlanması ile başlayan ve ardından 10 Temmuz 1996 tarih ve 96,1-92 sayılı "Yazılı Basın Kuruluşları Promosyon Kampanyaları Hakkında Tebliğ" kanunları yürürlüğe sokulmuş ve kanunda belirtilen hükümler dışında promosyon kampanyası düzenleyenler için ağır cezalar istenmiştir (Baykal, 1996:187-188).

"1980'den itibaren bir yandan tüketimdeki artış, diğer yandan her yıl yüzde 40-70 arasında değişen enflasyonun etkisiyle reklama harcanan miktarlar giderek arttı. Özellikle basının kendisinin de televizyonda reklama girilmesi bu piyasayı daha da canlandırdı. 1985-1989 arasındaki toplam reklam harcamalarının yaklaşık onda birini basın harcamıştır (Koloğlu, 2006:143)."

Medyanın değişen sahiplik yapısı, ekonomi alanında yaşanan değişimlerle birlikte serbest piyasa ekonomisinin giderek yaygınlaşması basın alanında da bir takım değişikliklere yol açmıştır. Özellikle 24 Ocak Kararları ile birlikte gazete kağıt ücretlerinde yaşanan değişim ve artan maliyetler, medya kurumlarının tirajlarını artırma kaygını ön plana çıkarmıştır. Bu amaçla medya promosyon ve reklamlara yönelmiş ve bir süre sonra promosyonlar önüne geçilemeyen bir duruma dönüşmüştür.

7. 1982 ANAYASASI VE BASIN

12 Eylül 1980 askeri darbesi ile Milli Güvenlik Konseyi yönetime el koymuş ve 19 Eylül 1980'de, Sıkıyönetim Kanunu'nun 3.maddesini değiştirerek Sıkıyönetim Komutanlığı'na haberleşmeye sansür koyma yetkisi verilmiştir. Buna göre 3.madde de şu ifadelerle yer verilmiştir: *"TRT kurumunun yayınları dahil olmak üzere telefon, telsiz, radyo ve TV gibi her çeşit araçlarla yapılan yayın ve haberleşmeye sansür koymak..."*

Milli Güvenlik Konsey'i 28 Aralık 1982'de aynı yasada yeni bir değişiklik yaparak Sıkıyönetim Komutanlığı'na şu yetkileri de tanıdı: *"Söz, yazı, resim, film ve sesle yapılan her türlü yayın, haberleşme, mektup, telgraf vb. mesajları kontrol etmek; gazete, dergi, kitap ve diğer yayınların basımını, yayını, dağıtımını, birden fazla bulundurulmasını ve taşınmasını yasaklamak veya sansür koymak... Bunları toplatmak, bunları basan matbaaları, plak ve bant basan yerlerini kapatmak... Yayına yeni girecek gazete ve dergilerin çıkarılmasını izne bağlamak."* (Topuz, 2016:259-260).

Milli Güvenlik Konseyi tarafından 1962 Anayasası yerine yeni bir anayasa hazırlanmış ve 23 Eylül 1982 tarihinde meclise sunularak 7'ye karşı 120 oyla kabul edilmiştir. Yeni anayasada iletişim özgürlüğü ile ilgili yer alan düzenlemeleri Topuz şu şekilde aktarmıştır:

"...Anayasa'da iletişim özgürlüğü ile ilgili en önemli madde 25. ve 26. maddelerdir. Her şeyden önce yeni Anayasa'nın düşünce özgürlüğüne bakışı ve yaklaşımı yanlıştır, çünkü, Anayasa düşünce özgürlüğü ile düşünceyi açıklama özgürlüğünü birbirinden ayırmaya kalkmıştır. 25. maddeye göre 'Kimse düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz.'

Bu ne demektir? İstedığınız gibi düşünebilirsiniz. Bu düşüncelerinizi kendi içinizde sakladığınız sürece bu, suç olmaz. Bundan doğal ne olur? İstedığınız gibi düşünceceksiniz, ama bunu kimseye söylemeyeceksiniz. Zaten kim bilecek kafanızdan geçenleri?

Ama düşüncelerinizi açıklamaya kalktınız mı durum değişiyor. O zaman iş, 'Düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti'yle ilgili Anayasa'nın 26.maddesi kapsamına giriyor' (Topuz, 2016:260-261)."

1982 Anayasası'nın 26. Maddesi şöyledir: *"Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir. Bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar. Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir."* Böylece Radyo, TV ve sinemada sansür sistemine açık kapı bırakılmış oluyor (Topuz, 2016:261).

Anayasa'nın 27. maddesinde "Bu madde hükmü yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımının kanunla düzenlenmesine engel değildir" ifadelerine yer verilmiştir. Bu ifadeyle yabancı yayınların ülkeye girmesi ve dağıtımında sansür uygulamasının önü açık bırakıldığı anlaşılmaktadır.

Anayasa'nın 28. maddesi ise "Basın hürriyeti" ile ilgili hükümler yer almaktadır. "Bu maddede üç kez tekrarlanan ve 30. maddede de yer alan bir suç unsuru var: "Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez birliğine" yönelik yazılar vb. Bu gibi ayrıntıların Anayasa'da değil, ceza yasalarında yer alması gerekirdi. Anayasa bu açılardan yasaklayıcı bir nitelik taşımaktadır (Topuz, 2016:262)."

15 Temmuz 1950'de kabul edilmiş olan Basın Kanunu'nun birçok maddesi 10 Kasım 1983'te değiştirilmiştir. Topuz bu değişiklikleri şu şekilde sıralamıştır;

"- Para cezaları arttırıldı. Örneğin 25. maddedeki ağır para cezası 5.000 liraydı; bu ceza 150.000 liraya yükseltildi.

- 36.madde gereği oluşturulan toplu Basın Mahkemeleri kaldırıldı.

- Basın yoluyla işlenmiş suçlardan dolayı dava açma süresi 3 aydan 6 aya çıkartıldı (madde35).

- "Yabancı memleketlerde çıkan basılmış eserlerin Türkiye'ye sokulması ve dağıtılmasının Bakanlar Kurulu'nun kararıyla yasaklanması" ile ilgili 31.madde değiştirildi; buna "Devletin, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğe, milli egemenliğe, Cumhuriyetin varlığına, milli güvenliğe, kamu düzenine, genel asayişe kamu yararına, genel ahlaka ve genel sağlığa aykırı olan basılmış eserler" tanımı eklendi. Böylece dışarıdan getirilen eserlerin yasaklanmasına birçok ayrıntı eklenmiş oldu ve Bakanlar Kurulu sansürü kondu(Topuz, 2016:262-263)."

7.1.Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu

21 Haziran 1927 yılında kabul edilmiş olan ve o güne kadar hemen hemen hiç uygulanmamış olan "Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu" ANAP (Anavatan Partisi) hükümeti tarafından 1986 yılında yeniden revize edilmiştir. Yasa ile amaçlanan gazete ve dergilerde yer alan açık seçik fotoğraflar ve yayınları denetleyebilmek ve kontrol altına alabilmektir (Topuz, 2016:275).

Kanunda yapılan değişiklikle eski halinde bu kanuna uymayanlara verilen para cezası miktarı artırılmış, bu cezalar 25-100 lira arası iken yapılan düzenlemeyle 2 milyon liradan 10 milyon liraya kadar çıkartılmıştır. Yazıların incelenmesi için Başbakanlık bünyesinde bir kurul oluşturulmuş ve kurul üyelerinin Milli Güvenlik Kurulu üyelerinden, Adalet, İçişleri, Milli Eğitim, Kültür ve Sağlık Bakanlıkları ve Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından seçilmeleri öngörülmüştür.

Yasa 6 Mart 1986'da kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. Daha sonra 11 Mayıs 1988'de bir kez daha değiştirilerek bugünkü biçimini almıştır (Topuz, 2016:276).

8. BASIN KONSEYİ

1980'li yıllarla birlikte medyanın sahiplik yapısı ve medya içeriklerinde meydana gelen değişiklikler bir grup gazeteci tarafından gönüllü bir medya denetim kuruluşu olma özelliğini taşıyan Basın Konseyi'ni kurumayı amaçlamışlardır (Özgen, 2012:22). Bu amaçla 1986 yılında İstanbul'da, Hasan Cemal, Güneri Cıvaoğlu, Yalçın Doğan, Oktay Ekşi, Teoman Erel, Orhan Erinc, Yurdakul Fıncancı, Güngör Mengi ve Rauf Tamer'den oluşan dokuz gazeteci tarafından bir çalışma grubu oluşturulmuş, basın kuruluşları ve mensupları ile yapılan temaslara sonucunda "basın konseyi" kurma düşüncelerini açıklamışlar ve buna ilişkin önerileri toplamışlardır. Çalışma grubu böylece belirlenen bir taslağı 294 basın mensubunun eleştirisine sunarak, bu eleştiriler altında "Basın Meslek İlkeleri"ni ve "Basın Konseyi Sözleşmesi"ni saptamıştır.

Çalışma grubu, Basın Konseyi'nin amacını, "daha özgür, daha saygın bir basına kavuşmak isteyen gazetecilerin, kendi özgür iradeleriyle bir araya gelmelerini sağlayan bir ortak zemine dayanarak, Türk basınının kendi kendini denetlemesi konusunda Batı demokrasisi içindeki ülkelerde başarılı örnekleri bulunan bir sistemi getirebilmek ve yaşatabilmek" şeklinde belirtmiştir (<http://basinkonseyi.org.tr/tarihcemiz/>).

Basın Konseyi'nin kuruluş amacı konseyin internet sitesinde şu şekilde ifade edilmiştir: "12 Eylül 1980 ihtilalinden sonraki dönem de basında magazinleşmenin ve yayıncılıkta sorumsuzluğun had safhaya ulaştığı bir dönem olmuştur. 12 Eylül darbesinin demokratik hak ve hürriyetleri sınırlayan tasarruflarından dolayı siyasi haber ve yazılarına büyük kısıtlamalar getirilen basın daha çok magazin haberlerine ağırlık vermiş, basında müstehcenlik furyası artmış ve masa başında resme göre hazırlanan haberler bu dönemde yaygınlaşmaya başlamıştır (<http://basinkonseyi.org.tr/tarihcemiz/>)."

Orhan Koloğlu (2006:155) tarafından ise Basın Konseyi'nin kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir: "1985'te, hükümetin basını 'ahlak açısından' kontrole almaya yönelik bir proje için araştırmalar yaptırttığı öğrenilince, 'basının kendi kendisinin kontrolünü sağlayacak' bir mekanizmayı kendisinin kurması girişimleri yapıldı. Konsey basın üzerindeki kısıtlamaları yermekte ve bunları uluslar arası forumlarda tartışmakta başarılı olmuş, ancak basın ahlak kazandırma girişimleri sonuç vermemiştir."

9. SONUÇ

12 Eylül 1980 askeri darbesi sonrasında Türkiye'de siyasi, toplumsal ve ekonomik alan başta olmak üzere köklü değişiklikler yaşanmıştır. Yaşanan gelişmelerin hepsi bir birini etkilemiş ve birbirlerini tamamlayıcı süreçler olarak büyük değişimlere neden olmuştur. Ekonomi alanında alınan 24 Ocak Kararları ve bu kararların 12 Eylül askeri darbe sonrası yürürlüğe sokulması birçok alanı etkilemiştir.

Basın bu değişimlerden ciddi şekilde etkilenen alanların başında gelmektedir. 24 Ocak Kararları ile gazete kağıt ücretlerindeki artış basın kuruluşlarını ciddi mali sıkıntılara sokmuştur. Zamanla bu sıkıntılarını bertaraf etmek isten kuruluşlar medya sektörü dışında farklı ortaklıklar geliştirme yoluna gitmiştir. Basın sektörüne giren sermaye yapısı, bu alanda haber üretim sürecinden, çalışanların özlük haklarına kadar birçok değişikliğin yaşanmasına neden olmuştur.

1980 sonrası yaşanan değişimler gerek ekonomik anlamda gerekse de toplumsal anlamda önceki dönemde yaşanan istikrarsız süreci ortadan kaldırmak amacıyla yapılmış, bu değişimlerle birlikte ekonomik, teknolojik ve toplumsal anlamda olumlu adımlar atılmıştır. Fakat bu olumlu gelişmelerin yanında 1980'li yıllarda giderek apolitize olan toplumla birlikte medya içerikleri de magazinleşmiş ve medya mevcut iktidarla yakın ilişki içerisine girmeye başlamıştır. Medya sahipliğindeki değişimin etkisiyle gelişen bu süreçte medya içerikleri de siyasi iktidarın çıkarları doğrultusunda kullanılmaya başlanmıştır.

KAYNAKÇA

Basılı Kaynaklar:

- Adaklı, Gülseren (2006), *Türkiye'de Medya Endüstrisi*, Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Alemdar, Korkmaz (1996), *İletişim ve Tarih*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Ataklı C. (1997), *Basın-Siyaset İlişkilerinde Yozlaşma, Yeni Türkiye Siyasette Yozlaşma Özel Sayısı II*, Ankara: Sayı:14.
- Bostancı, Meltem (2013), *Yeni Uluslar arası İletişim Düzeni ve Kapitalizmin Yeniden Yapılanması Sürecinde Uluslar arası İletişim Politikalarının Değişim ve Dönüşümü*, Meltem Bostancı (Ed.) *Uluslararası İletişimin Ekonomi Politikası*, İstanbul: Chiviyazıları: İçinde 67-108.
- Çakır Aslı, Gürleyen Pınar, Uyanık Faik (2009), *Milliyet Gazetesi*, Şengül Özerkan (Ed.), *Haber Analizi ve Arşiv İncelemeleriyle: Türkiye'de 9 Gazete*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım: İçinde 91-136.
- Çelik, Ramazan (2009), *Zaman Gazetesi*, Şengül Özerkan (Ed.), *Haber Analizi ve Arşiv İncelemeleriyle: Türkiye'de 9 Gazete*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım: İçinde 137-152.
- Fikret Başkaya, *Devletçilikten 24 Ocak Kararlarına: Türkiye Ekonomisinde Bunalım Dönemi*, Türkiye ve Ortadoğu Vakfı Özgür Üniversite Kitaplığı, İstanbul, 2004.
- Kiştir, Arzu ve Erbuyuruncu, Ayşe Gizem (2013), *Küreselleşme Çağında Medyanın Dönüşümü*, Meltem Bostancı (Ed.) *Uluslararası İletişimin Ekonomi Politikası*, İstanbul: Chiviyazıları: İçinde 185-204.
- Koloğlu, Orhan (2006), *Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi*, İstanbul: Pozitif Yayınları.
- Münir M (1993), *Sabah Olayı*, İstanbul: Altın Kitapları Yayınevi.

Saran, Ceren (2014), *Medya Mülkiyet İlişkileri: AKP Döneminde Medya Sahipliğinde Yaşanan Değişimler*, I. Uluslararası İletişim Bilimi ve Medya Araştırmaları Kongresi - Bildiri Kitabı: İçinde 355-373.

Şen, Fulya, Avşar, Zakir (2012), Türkiye’de Neoliberal Politikaların Haber Medyasına Yansımaları: Anaakım Medyanın Ekonomi Haberleri Üzerine Bir İnceleme, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Sayı: 35, 42-60, E-ISSN: 2147-4524.

Uluç, Güliz (2008), *Küreselleşen Medya:İktidar ve Mücadele Alanı*, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.

Tunalı, Nilüfer (2009), Cumhuriyet Gazetesi- Cumhuriyet Gazetesinin 1980-2009 Yılları Yayın Dönemine Bakış, Şengül Özerkan (Ed.), *Haber Analizi ve Arşiv İncelemeleriyle: Türkiye’de 9 Gazete*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım: İçinde 28-52.

Türk- İş (1995), *24 Ocak Kararları ve Kayıplarımız*, Ankara: Türk-İş Yayınları.

Tokgöz, Oya (2012), *Temel Gazetecilik*, Ankara: İmge Kitabevi.

Topuz, Hıfzı (2016), *Türk Basın Tarihi*, İstanbul: Remzi Kitapevi

Topuz, Hıfzı (1989), *Basında Tekelleşmeler*, İstanbul:TÜSES ve İLAD Ortak Yayını.

Yiğenoğlu,Çetin (1996), *Metelikten Medyaya*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.

Tezler:

Boral, Gülay (1994), 24 Ocak Kararları ve Basın (1980-1985) Milliyet, Hürriyet, Cumhuriyet, Gazeteleri Üzerinde Bir İnceleme. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Eyrek, Aysun (2009), 24 Ocak Kararları’nın Ardından, Türk Medya Sektöründe Değişen Mülkiyet Yapıları Ve İktidar İlişkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çevrimiçi Kaynaklar:

Adaklı, Gülseren (2010), Neoliberalizm ve Medya: Dünyada ve Türkiye’de Medya Endüstrisinin Dönüşümü, Mülkiye Dergisi, 34 (269), 67-84 <http://mulkiyederigi.org/article/view/5000007005> (erişim Tarihi: 05.05.2017)

Baykal, C. Murat (1996), Tüketicinin ve Rekabetin Korunması Bakımından Gazete Promosyonları, Türkiye Barolar Birliği Dergisi, s.168-202. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m1996-19962-912>, (29.05.2017).

Bulunmaz, Barış (2011), Holdingleşme Ekseninde Türk Medyasında Tekelleşme Sorunu, Öneri Dergisi, 9 (36), 237-246, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/165780> (30.05.2017).

Durna,Tezcan , İnal, Ayşe (2010), 12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu, Mülkiye Dergisi, 34 (268), s.123-145, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/529> , (25.05.2017).

Dünya Gazetesi, <http://kurumsal.dunya.com/tarihce/>, (02.06.2017).

Kuyucu, Mihalis (2013), Türkiye’de Çapraz Medya Sahipliği: Medya Ekonomisine Olumsuz Etkileri Ve Bu Etkilerin Önlenmesine Yönelik Öneriler, Selçuk İletişim Dergisi, 8 (1), 144-163, <http://josc.selcuk.edu.tr/article/view/1075000013>, (08.05.2017).

Özgen Murat (2004), "1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler Ve Magazinleşme Olgusu", 2nd International Symposium, Communication in the Millenium: A Dialogue Between Turkish and American Scholars , İstanbul, 17-19 Mart 2004, vol.2, pp.465-477, <http://www.siyasaliletisim.org/dr-bahadr-kaleas/prof-dr-murat-oezgen/221-1980-sonras-tuerk-medyasnda-gelimeler-ve-magazinleme-olgusu.html>, (22.05.2017).

Özgen, Murat (2012), Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Mesleki Örgütler Bağlamında Basın Etiği Ve Uygulamanın Tarihçesi, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, <http://dergipark.gov.tr/iuifd/issue/22867/244207>, (30 Mayıs 2017).

Sabuncuoğlu P., Burcu (2016), Global Dünyada Değişen Basın ve Gazetecilik, Global Medya Journal TR Edition, 6 (12), 587-600, http://globalmediajournaltr.yeditepe.edu.tr/makaleler/GMJ_12_sayi_baha_2016/29.pdf, (02.05.2017).

Turgut, Serdar (2001), İki Buçuk Parti Kalacak, Hürriyet Gazetesi, <http://www.hurriyet.com.tr/iki-bucuk-parti-kalacak-8725>, (30.05.2017).

AHMEDİ’NİN MANZUM HİKAYELERİ

Nurdane AKYÜZ

Gazi Üniversitesi, nurdanekurt27@gmail.com

ÖZET

“Ahmedî’nin Manzum Hikâyeleri (İnceleme-Çeviriyazı-Tıpkıbasım-Dizin)” adlı yüksek lisans tez çalışmasını, 15. Yy. Divan Edebiyatı ilk şairlerinden Ahmedî tarafından kaleme alınmış 06 Mil Yz A 2630/4 ve 06 Mil Yz A 8765 nolu yazmaların incelenmesi, tıpkıbasım ve çeviri yazımlarının yapılması oluşturmaktadır. “Manzûm Hikâyeler” başlığını taşıyan her iki eser harekeli nesih hat ile yazılmış olup mesnevi nazım şekliyle kaleme alınmıştır. Eserde “hikâye” terimi geçmesi sebebiyle tezin başlığında “hikâye” ifadesi kullanılmıştır. Ahmedî’ye ait manzum hikâyeleri içeren iki eser birleştirilerek tek eser şeklinde bu tezimde incelemektedirim. Birinci eserde 9 hikâye, ikinci eserde 3 hikâye anlatılmaktadır. Eserdeki hikâyelerin konusu kısaca aşağıda sıralanmıştır:

- *Putı tapan iki kardeşin hikâyesi
- *İftira ile recm edilen bir kadının hikâyesi
- *İmam-ı Azam’ın babasının haramdan sakınmasıyla ilgili bir hikâye
- *İbrahim Edhem’in haram hassasiyetini anlatan bir hikâye
- *Behlül adında bir kefen soyucunun tevbesini anlatan bir hikâye
- *Hasta bir padişah ve ona derman olması istenen bir çocuğun hikâyesi
- *Hz. Musa ile Tur’a giderken karşılaştığı çıplak bir adamın hikâyesi
- *Hz. Fatıma ile cennetlik bir kadının hikâyesi
- *Hz. Musa’nın bir hikâyesi
- *Rızıkla ilgili bir hikâye
- *Tama’ etmenin kötülüğüyle ilgili bir hikâye
- *Hz. İsa ile bir kadının hikâyesi

Anahtar Kelimeler: Ahmedî, Eski Anadolu Türkçesi, manzum hikaye, divan edebiyatı

AHMEDİ HAKKINDA KISA BİLGİ

15. asrın en çok eser veren, klâsik edebiyatın kurulmasında büyük rolü olan şairi Ahmedî’dir. Asıl adı Taceddin İbrahim olan sanatçının yaşamıyla ilgili bilgiler yeterli değildir. Doğum tarihi tam bilinmeyen sanatçı, 1412-13 tarihinde Amasya’da ölmüştür. Germiyan Beyliği sahasında yetişen sanatçı, Kütahya’da eğitim görmüş, Kahirde İslami ilimler, tıp ve matematik alanlarında kendini yetiştirmiş bir bilim adamıdır. Mısır dönüşünde önce Aydınoğulları’na, sonra da Osmanlı’na bağlanmıştır.

Edebî Kişiliği

Kaside ve gazellerinin yanında birçok konuda eser vermiş, özellikle mesnevilerinde bilimsel ve kültürel konuları işlemiştir.

Türk edebiyatında bu yüzyılda en çok eser veren sanatçıdır.

Türkçeyi iyi kullanan, nazım tekniğine hâkim kudretli bir sanatkârdır.

Ahmedî’nin 8000 beyti aşan büyük bir Divan’ı, 8250 beyitlik İskender-nâme’si, 5000 beyit tutan Cemşid ü Hurşid’i eserlerinin en önemlileridir.

Ahmedî, divanındaki kaside ve gazellerinde İran şiir mektebinin sanatlarını gösterdiği gibi, Türk ruhunun inceliklerini ve Türkçe’nin ifade gücünü de aksettirmiştir.

“İskendernâme” adlı mesnevisi ile tanınmıştır.

Eserleri:

Divan, İskendernâme, Cemşid ü Hurşid, Tervihü’l-Ervah, Mirkâtü’l-Edeb

ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ ÖZELLİKLERİ

I. İmlâ Özellikleri

II. Sesbilgisi Özellikleri

III. Yapıbilgisi Özellikleri

Bu özelliklerden kısaca bahsedilecektir.

BİRİNCİ ESERDEKİ HİKAYELER:

1.Hikaye:

Malik bin Dinar zamanında ateşe tapan iki kardeşin hikâyesi anlatılıyor. Bu iki kardeş bir gün taptıkları ateşi tecrübe etmeye karar verirler. Bu amaçla yaktıkları ateşe ellerini sokarlar. Ateş ellerini yakar. Bunun üzerine yanlış bir inanç içinde olduklarına kanaat getirip İslam dinine girmeye karar verip yola koyulurlar.Büyük kardeş yolda bu düşüncesinden vazgeçer, atalarının inandığı şeyden vazgeçmek istemez. Küçük kardeş ise kararlı bir şekilde yola devam eder. Malik bin Dinar'ın meclisine varır, ona halini arz eder ve müslüman olur. Bu adam çok fakir olduğu için Malik bin Dinar onun için mal toplanmasını isterse de adam, para için Müslüman olmadığını ifade ederek onun bu isteğini reddeder. Evine gidip eşine de Müslüman olduğunu söyler. Sonra pazara iş bulmak için gider ama bulamaz,mescide gidip ibadet eder. Akşam eve geldiğinde eşi ekmek sorar. Adam ulu bir kişiye veresiye iş yaptığını söyler. Ertesi gün yine pazara gider ancak yine iş bulamaz akşam eve eli boş döner. Eşine ulu kişinin yarın ücretini ödeyeceğini söyler. Ertesi gün yine iş bulamayınca Allah'a gönülden yakarır, hacetini ona arz eder. Akşam Allah onlara insan suretinde bir melek gönderir. Elinde bir kabın içinde, on bin altın ile kapıya gelir. Altınların eşinin ücreti olduğunu ve ondan razı olduklarını ona iletmesini söyler. Akşam adam eve gelirken çocukları un aldım diye oyalamak için birkaç avuç toprak doldurur torbaya ve evine varır. Evde evin erzak ile olduğunu görür ve şaşırır. Karısı olanları anlatır. Adam Allah'a şükreder ve karısına üç gündür yaşadıklarını anlatır. Sonra adam altını satmak için sarrafa gider. Sarraf bu altını nereden aldığını sorar.Adam ona da başından geçenleri anlatır.Allah'a ibadet ve namazın öneminden bahseder. Hikaye bu nasihatlarla biter.

2.hikaye:

İsrâilîoğulları döneminde iffetli bir kadının başından geçen olayları anlatır. Kadının kocası bir gün sefere çıkar. Karısını kardeşine emanet eder. Kardeş kadına aşık olduğunu söyler ve onunla beraber olmak ister, kadın kabul etmez. Adam kabul etmezse zina iftirası atacağını söyler. Kadın buna rağmen kabul etmez. Adam hakime gider ve şahitleriyle birlikte kadına zina isnadında bulunur. Hakim, kadının recm edilmesine karar verir. Kadın insanlarca taşlanır ama ölmez, dua ederek Allah'tan yardım diler. Birisi yanına gelir, kadın ondan yardım ister. Adam onu atına bindirip eve götürür, onu tedavi eder. Sonra bu adam da kadına aşık olur. Aşkını kadına da açar ve ondan karşılık bekler. Kadın ona başından geçenleri anlatır. Adam onun dürüstlüğüne inanır ve bundan sonra kendisi için kardeşi gibi olduğunu söyler. Bu adamın da bir kölesi varmış onun da gönlü kadına kayar. Kadın ona da karşılık vermez. Köle gidip adamın oğlunu öldürür ve kanlı bıçağı kadının yastığının altına koyar, kanı da kadının eline sürer. Çocuğun anne babası uyanıp durumu görürler. Kanı ve bıçağı gören anne kadını suçlar. Çocuğun babası ise kadına tuzak kurulduğunu söyler. Anne daha fazla öfkelenir. Adam kadına on altın verip ordan gitmesini yoksa başına bir fenalık geleceğini söyler. Kadın ordan uzaklaşır ve bir köye varır. Bir adamın başından aşağı doğru asıldığını görür. Sebebini sorar. On altın diyeti olduğunu, ödemeyemediği için köy ağasının ibret olsun diye astıklarını söylerler. Kadın adamın diyetini öder ve onu azad eder. Adam kendine gelince olanları öğrenir ve kadının yanına gider. O adam da kadına aşık olur. Ancak kadın ona da râm olmaz. O adam da kadına bir fenalık planlar. Onu denize götürüp bir gemiciye cariyesi olduğunu söyleyerek satar. Gemici ona fiyatını ödeyerek satın alır. Kadını zorla götürür. Kadınla beraber olmak ister, kadın reddeder. Gemici onu döverek ona çok eziyet eder. Kadın açıktan beddua eder, gemi fırtınaya yakalanır. Gemide çalışanlar kadından dua etmesini ve belanın def olmasını isterler. Yüz tane çalışan ittifak edip kadının kıymetini vererek adamın elinden alırlar. Fırtına diner. Ancak bu defa da her gemi çalışanı nefesine uyup kadına meyl eder. Kadın Allah'a ırzını koruması için yalvarır. Gemi yeniden fırtınaya uğrar. Gemicilerin hepsi suya düşer, boğulur. Gemide sadece kadın kaldı. Gemi Allah'ın yardımıyla padişahın şehrine vardı. Kadın erkek kılığına girdi ve şahın yanına gitti. Gemideki adamların boğulduğunu ve gemide adamların mallarının kaldığını, onları alıp eğer sahipleri gelirse vermelerini ister. Bu hareket karşısında şah çok etkilenir. Onu kendine vezir yapmaya karar verir. Hazineyi ona teslim eder. Kadın bir süre adaletle vezirlik yapar. Sonra padişah vefat eder. Yerine kadın padişah olur. Kadın olduğunu kimse anlamaz. Ancak kadın daha sonra erkek olmadığını halka söyler. Eğer buna rağmen kabul ederseniz padişah yapın, der. Halk kadın ise de padişah olmasını istediklerini söylerler. Kadının Allah katında duası makbul idi. Allah işlerine kolaylık verdi. Hastaları iyileştirebilme özelliğine sahip oldu. Ünü her yere

yayıldı. Her diyardan hastalar yanına geldi, şifa buldu. Daha önce ona kötü gözle bakan kocasının kardeşinin gözleri kör olur. Elleri ayakları tutmaz. Şahın duasının tesirini duyup kardeşiyle beraber yola koyulurlar. Yolda Arap kulu görürler. Onun da gözleri kör olmuştur. O da onların yanına katılır, yola devam ederler. Sonra asılan kişinin köyüne gelirler. Asılan kişinin de gözleri kör olmuştur. Babası o kişiyi de alır hep beraber yola devam ederler. Hepsi şahın şehrine varır. Ondan yardım dilerler. Şah onları tanır ama onlar şahı tanımazlar. Hepsinden işledikleri cürümleri anlatmalarını ister. Amacı kocasının yanında kendinin temiz olduğunu kanıtlamaktır. Önce Arap köle anlatır. Kadına kurduğu tuzağı tek tek anlatır. Ağasının oğlunu nasıl öldürdüğünü, suçu nasıl kadına attığını anlatır. Şah doğruyu söylediğini ifade eder, onun için dua eder ve adamın gözleri açılır. Sonra asılan adam gelir. O da işlediği günahı anlatır. Kadının onu nasıl kurtardığını, gönlünün ona nasıl kaydığını, karşılık bulamayınca da köle diyerek nasıl sattığını tek tek anlatır. Şah onun sözlerini doğruladı, dua etti ve gözleri açıldı. Sıra kocasının kardeşine geldi. O kardeşinden utandığından dolayı ona günahını söylemek istemez. Şah hatasını itiraf etmezse iyileşemeyeceğini söyler. Sonra anlatır. Kardeşinin Saliha eşine nasıl göz koyduğunu ve ona zina iftirasını atıp nasıl recm edilmesine sebep olduğunu itiraf eder. Adam tevbe etti ve gözleri açıldı. Kardeşi ağlamaya başladı. Padişah niçin ağladığını sorar. Karısına atılan iftiraya inanıp böyle saliha bir eşi kaybettiği için üzüldüğünü söyler. Şah karısının vasıflarını anlatmasını ister. Ondan övgüyle bahseder, onun her işinden razı olduğunu söyler. Karısının yüzünün, gözlerinin, konuşmasının şaha benzediğini ifade eder. Eğer recm edilmese şahın karısı olduğunu düşüneceğini söyler. Şah sonunda gerçeği söyler ve adamın karısı olduğunu itiraf eder. Irzı için canını veren o kadının kendisi olduğunu söyler. Bunca zahmete sabrettiği için Allah'ın kendisine bu devleti verdiğini söyler. Sonra kadın kocasından helallik ister ve ırzını bu zamana kadar sakladığını ve Allah'tan bir dileği olduğunu söyler, Allah'tan namazda iken canını almasını ister. Kadın namaza durur ve Allah namazda iken canını alır. Hikaye sonunda Ahmedî hikayeden alınacak dersi söyler. Kendisine kötülük yapılsa bile iyilik yapmanın, ayıpları yüzüne vurmamanın, affetmenin erdeminden bahseder. Şehvetine teslim olmamanın neticesinde başına gelen onca sıkıntıya katlanmasındaki fazileti anlatır. Sonra Allah'tan af ve mağfiret diler ve nasihat eder.

3. Hikaye:

İmam-ı Azam'ın babası Sabit'in nefisine hakim olması ile ilgili bir hikaye anlatılır. Su üzerinde bir elma görür ve o elmayı ısıtır. Sonra elmanın sahibinin izni olmayabileceğini düşünerek , pişman olur ve elmanın sahibini bulup ondan helallik almaya karar verir. Elmanın sahibini bulur ve ondan helallik ister. Bahçenin sahibi kamil bir insandır. Adamın niyetinin halis olup olmadığını öğrenmek için onu sınamak ister. Eğer kendisine üç yıl hizmet etmezse ona hakkını helal etmeyeceğini söyler. Adam kabul eder ve üç yıl bahçe sahibine hizmet eder. Üç yılın sonunda elma sahibinin yanına gider ve elma suyu için helallik ister. Bahçe sahibi bir şart daha söyler. Gözleri görmeyen, kulakları işitmeyen, yaşı büyük, elleri ve ayakları tutmayan bir kızı olduğunu, eğer onunla evlenirse hakkını helal edeceğini söyler. Adam bahçe sahibinin bu isteğini kabul eder ve kız ile evlenir. Zifaf gecesi karşısında melek yüzlü bir kız görür ve ona el sürmeden dışarı çıkar. Kızın babasına bir yanlışlık olduğunu söyler. Babası gülerken yanlışlık olmadığını, onun kendi kızı olduğunu söyler. Sabit şaşırır, kızın hiçbir kusurunun olmadığını söyler. Söylediklerinin mecaz olduğunu ifade eder. Elleri ve ayaklarının tutmadığını çünkü elleriyle haram tutmadığını ve ayaklarıyla harama gitmediğini söyler. Kulaklarının haram söz dinlemediği için sağır, gözlerinin harama bakmadığı için kör olduğunu söyler. Ona haram lokma yedirmedeğini söyler. Allah ikinizi birleştirerek bir işaret göstermiş, galiba alem için sizden bir rehber çıkacak, der. Sonra onların Numan adında çocukları doğar. Bu çocuk büyük imamlardan İmam-ı Azam olacaktır. Çocuk büyüyünce Kur'an'ı üç günde hatmeder. Annesi hatmi geç yapmasının sebebinin babasının başkasına ait elmadan ısırması olduğunu yoksa bir günde hatmi tamamlayacağını söyler. Haram lokma yiyenin evladının Salih olmasının zor olduğunu söyler. Kul hakkına riayet etmenin öneminden bahseder. Ahmedî bu konuyla ilgili bir kıssa anlatır. İbrahim Edhem adında bir veli zat varmış. Tacını ve tahtını bırakmış, gönlünü Allah'a vermiş. Bu zat bir gün Ka'be'ye gider. Bir satıcıdan hurma alır. Tam gidecekken yerde iki hurma görür, kendisinin zannederek hurmalarına katıp onları yer. Kudüs'te Kubbe-i Sahr'a gider. Gece melekler gelir ve başkasına ait iki hurma yediği için ibadetlerinin muallakta kaldığını, Hak katına ulaşmadığını söylerler. İbrahim yola çıkar. Hurmacının yanına gider. Dükkanda başka çocuk görür. Çocuk adamın öldüğünü söyler. İbrahim ağlar, çocuk neden ağladığını sorar. O da babasından helallik almaya geldiğini söyler. Olayı anlatır. Çocuk hakkını helal eder ama Basra'da annesinin olduğunu ondan da

helallik alması gerektiğini söyler. İbrahim Basra'ya gider. Kadını bulup durumu anlatır. Kadın da hakkını helal eder ama Kûfe şehrinde de bir kızı olduğunu ondan da helallik alması gerektiğini söyler. Kûfe'ye gider. Kızından da helallik alır. Sonra yeniden Kudüs'te mescide gider. Yine melekler gelir ve İbrahim'i görürler. Şimdi ibadete yol buldu dediler. İbrahim Allah'a şükreder ve günde bir lokma yemeye karar verir.

4. Hikaye:

Peygamber Efendimiz zamanında Behlül adında bir kefen soyucu vardır. Komşu kadın onun bu durumundan haberdardır. Kadın bir gün hastalanır. Behlül'ü yanına çağırır. Ölüncü kefenini soymamasını, kefenin değeri kadar parayı kendine vereceğini söyler ve yirmi altın verir. Behlül'e şeytan musallat olur. Kefenini gizlice soymasını söyler. Behlül kefeni gizlice soyar ve şeytana yenik düşüp kadının tenine de yaklaşır. Kadın o anda ses verir. Ölmeden önce söz verdiği halde sözünde durmayıp tüm ölümler içinde onu rezil ettiğini söyler. Behlül'e bedua eder. Behlül'ün bu sözler üzerine aklı başına gelir ve yaptıklarına çok pişman olur. Peygamber'in yanına varır. İçeri girmeye utanır. Dışarda mahcup bir şekilde bekler. Onu Muaz bin Cebel görür. Neden ağladığını sorar. O da günahından ağladığını, Peygamberin yanına gitmeye yüzü olmadığını söyler. Muaz da ağlayarak Peygamber'in yanına girer. Peygamber Efendimiz ona neden ağladığını sorar. Muaz dışarıdaki adamı anlatır. Peygamber Efendimiz onu çağırır. Behlül huzura gelir ve yaptığı günahı anlatır. Peygamberimiz onu huzurdan kovar. Behlül ıssız yerlere gider. Ah u zar ederek Allah'tan af diler. Allah onun tevbesini kabul eder. Hakkında peygambere ayet gönderir. Cebrail gelir ve ümmetini kapısından kovduğu için ona sitem iletir. Allah'ın günahları örttüğünden bahseder, o kulu getirmesini ister. Peygamberimiz ashabıyla yola koyulu, ıssız bir vadide bulurlar adamı. Peygamberimiz adama tevbesinin kabul edildiği müjdesini verir. Onu alıp yanlarında getirirler.

5. Hikaye:

Kullara yardım edenin ancak Allah olduğunu anlatan bir hikaye. Zamanın birinde bir padişah varmış. Ayağına bir hastalık musallat olmuş. Bütün tabipler toplanmış. Devasını söylemişler. Belli bir sıfatta bir oğlan çocuğunun karnını yarmaları gerektiğini, ayağını onun karnına sokmaları gerektiğini söylemişler. Her yeri gezerler ve o sıfatta bir oğlan çocuğu bulurlar. Okuldan alıp götürürler. Mektepteki çocuklar hemen ailesine haber verir. Babası ağlayarak padişahın yanına gider. Tek oğlu olduğunu söyleyerek şahtan oğlunu ister, padişahın adamları onu vezirin yanına götürür. Vezir ona padişahlığın öneminden bahseder. Oğluna bedel bin altın teklif eder. Babası kabul eder. Sonra çocuğun annesi gelir. O da ağlayarak padişahın huzuruna girer. Oğlunun yerine kendisini almalarını ister. Onu da vezire götürürler. Vezir onu da beşyüz altına ikna eder. Bu defa da halk kaygı duyar çocuk için. Halkı toplarlar. Çocuğun anne-babasını getirirler. Anne-babası çocuğu padişahın zorla almadığını ilan ederler, çocuğu kendi rızalarıyla sattıklarını söylerler. Çocuk bunları duyunca ağlamaya başlar. Anne ve babasına ayrı ayrı yalvarır. İkisinden de yardım bulamaz. Döner şaha yalvarır. Şah da kabul etmez isteğini. Masivadan çare olmadığını görünce Allah'a yakarır. Öyle feryad eder ki tüm yer ve gök ehli beraber ağlar. Allah duasını kabul eder. Padişahın kalbine bir yumuşaklık verir. Çocuğu bağrına basar ve onu kendine evlad eder. Ben ölsem de senin ahını almayayım, der. Bir nida gelir ve padişahın dermanının çocuğun gözyaşı olduğu söylenir. Gözyaşı ayağına sürerler ve ayak iyileşir. Padişah ona süslü kıyafetler giydirip bundan böyle kendi oğlu olduğunu ilan eder.

6. Hikaye:

Allah'a şükretmenin önemine dair bir hikaye. Hz. Musa bir gün Tûr'a giderken yolda beline kadar kuma girmiş, çıplak oturan bir adam görür. Adam fakirliğe düştüğünü, giyecek elbise bulamadığını söyler. Adam Hz. Musa'dan durumunu Rabbine bildirmesini ve Rabbinin kendine bir elbise vermesini istediğini iletmesini söyler. Hz. Musa durumu Allah'a anlatır. Allah adamın kötü bir dili olduğunu, o yüzden halka yol bulmadığını söyler. Ne kadar iyilik görürse görsün, o iyiliğin kıymetini bilmediğini söyler. İşinin de sözünün de kötü olduğunu söyler. Onun rahatını böyle yalnızlıkta kıldığını, kum ile onun avret yerlerini örtmesini sağladığını, kendisine ikramının bu olduğunu, buna şükretmesi gerektiğini söyler. Eğer aza şükrederse çoğu vereceğini bildirir. Hz. Musa ona şükredeceği nimetlerden bahseder. Hikaye burada bitiyor. Eksik bölümler var.

7. Hikaye:

Peygamber Efendimiz'in kızının başından geçen bir hikaye anlatılır. Peygamber Efendimiz bir gün kızı Fatıma'ya bir yerde cennet ehli bir kadın olduğunu , kendisinden önce cennete gireceğini ve onu ziyarete gitmesini söyler. Fatıma yola koyulur. Kadının evine varır. Kapıyı çalar. Kadın kim olduğunu sorar. Ağzına bir nesne almıştır. Sesi yaşlı kadın gibi çıkar. Fatıma kendisini ziyarete geldiğini söyler. Kadın özür diler. Kendisinin dışarı çıkamadığını , kocasının rızası olmadan da onu içeri alamayacağını söyleyerek yarın gelmesini rica eder. Akşam kadın kocasından izin alır. Fatıma ertesi gün Hüseyin'i de yanına alıp tekrar gider. Kadın Hüseyin'in sesini duyar. Kadın Hüseyin için izin almadığını söyler, af dileyerek onun için de izin almak için müsaade ister. Akşam kadın Hüseyin için izin alır. Ertesi gün Hasan evde durmayınca Fatıma Hasan ile gelir. Üzümlere Hasan'la gelmek zorunda kaldığını ifade eder. Kadın açmak istemez. Fatıma kadınlara çocukların mahrem olduğunu söyler. Ancak kadın mahremiyetten değil, eşinin rızası olmadan kimseyi göremeyeceğini söyler, özür diler. Ertesi gün yine gelir. İçeri girer. Kadın özürler dileyerek Fatıma 'nın elini öper. Fatıma karşısında çok güzel bir kadın bulur. Senin görüntüsüne uymadığını söyler. Kadın ağzından bir nesne çıkarır. Gerçek sesini duyurur. Kadının sesinin de avret olduğunu, namahreme duyurursa lanetleneceğini söyler. Oturup sohbet ederler. Kadın güneşe oturur, Fatıma gölgeye oturur. Onun neden güneşe oturduğunu sorar. Kocasının güneşte çalıştığını, o güneşte kendisi için çalışırken gölgede oturamayacağını söyler. Ekmek ile suyunu da bu yüzden güneşte tutar. Kadın acaba kocasının rızasını almış olarak haşrolamayacağından endişe ettiğini söyler. Fatıma ona Allah'ın rızasını kocasının rızasıyla bulduğunu, kendisini babasının gönderdiğini ve onu cennetle müjdelediğini söyler.

8. Hikaye:

Hız. Musa'nın Tur'a çıkmasıyla ilgili bir hikayedir. Hız. Musa Tur'a varır. Allah'tan kavmini affetmesini istedi. Allah ondan bir edna kulunu getirmesini, o zaman halkını affedeceğini söyler. Hız. Musa şehrin içini gezdi ama edna bir kul bulamadı. Yolda uyuz olmuş bir köpek görür. Kaşınmaktan gövdesi kan olmuştur. Hız. Musa onun edna bir kul olduğuna düşünüp onu götürmek ister. Köpeğin boynuna bir ip takar. Köpek dile gelir. Onu nereye götürdüğünü sorar. Hız. Musa olayı anlatır. Köpek Allah'ın onu imtihan ettiğini, huzuruna yalnız gitmesi gerektiğini, hiçbir kulu hor ve hakir görmemesi gerektiğini anlatır. Allah'ın kullarının hor görülmesinden hoşlanmayacağını söyler. Bir kulun halk nazarında hakir görülse bile Hak katında makbul olabileceğini söyler. Hız.Musa köpeği dediğini yapar ve Hak katına yalnız çıkar. Allah eğer köpeği getirseydi onunla konuşmayı bırakacağını söyler. Hız. Musa'nın ümmeti fahr edermiş. Ümmetini affetmek için Allah onu böyle bir imtihana tabi tutmuş.

İKİNCİ ESERDEKİ HİKAYELER

1.Hikaye:

Hikayenin baş kısmı yoktur. Allah'ın herkesin rızkını sakladığına ve o rızka kanaat etmemiz gerektiğine dair bir hikayedir.Bir yerdeki adamlar iki dış arasında bir mercimek tanesi görürler. Onu alıp taşın üzerine koyarlar. Bir adam gelip oraya oturur ve o mercimek tanesini yer. Adamlar şaşırır ve nerden geldiğini sorarlar. O da Adana'da birini aradığını ama onun dün Antep'e geldiğini söylediklerini ve o yüzden kendisinin de buraya geldiğini söyler. Meğer onun rızkı imiş. Ölen adam hasta iken mecimek aşısı canı çeker ve yer. Ancak o başkasının rızkı olduğu için Allah onu saklamış ve çürütmemiş. Ölünün bedeni çürür ama mercimek tanesi çürümez.

2. Hikaye:

Tama etmenin kötülüğüne dair bir hikayedir. Gazneli Mahmud ve adamları bir gün tebdil-i kıyafet ederek halkın içine girer. Bir camiye gelirler, caminin minaresinde birini görürler. Adam ağlayarak inler. Sonra ordan iner ve minareye bakar. Gülerken yeniden çıkar. Sürekli bunu yapar. Şah merak edip adamlarını işin aslını sordurmak için gönderir. Yola devam eder. Gözleri kör bir adam görür. Adamın işi boynunu döndürmektir. Kim ona bir akçe verirse kuvvetle boynuna tokat vurmasına izin verir. Adam "Buna müstehakım, hırsım ile bu mihneti buldum" diye çağırır. Sultan ne işlediğini merak edip adamlarını işin aslını öğrenmek için gönderir. Sonra sultan tahtına döner. Adamları bu kişileri alıp huzra getirir. Adamlar başlarına geleni tek tek anlatırlar. Birinci adam, iki tavuk alıp eve götürür. Evdekilere pişirip birini yemelerini, birini de kendisinin dükkana götüreceğini söyler. Akşam dükkanda işi bitince tavuk ve ekmeği yemek ister. Karşısına bir siyah kedi dikilir. Adam kediye merhamet etmez, yediğinden ona vermez. Sadece kanat ve but kalır. Kedi dile gelir. Kanadı vermesini, karşılığında bin altın vereceğini söyler. Adam kanadı yer,kediyi dinlemez. Sonra kedi bir hazine

karşılığında budu ister. Budu da vermez. Kedi yerinden kalkar ve bir define ortaya çıkar. Adam defineyi görür ama alamaz. Kedi cin imiş. Ne zaman arkaya dönse define gözüktür. Ön tarafa dönünce kaybolur. Sabah akşam işi böyle imiş. Tamasından rahatı kalmamış.

Diğer kişi müezzindir. Ezan okumak için erkenden minareye çıkar. Bir kuş görür yakalamak için ayağını tutar. Kuş onu alıp bir bahçeye götürür. Bahçede eşsiz güzellikte bir kadın görür. Etrafında cariyeler durur. Kadın adamı hoş karşılar. Adam kadının ona meylettğini düşünür. Kadına kötü niyetle yaklaşmak ister. Kadın kendisine bu kötülüğü yapmamasını ister. Periler padişahının kızı olduğunu, kuşu kendi rızasıyla yolladığını, babasının yeni öldüğünü ve üç gün onun yasını tutacağını söyler. Üç gün sabrederse onu alacağını ifade eder. Adam dayanamayacağını söyleyerek kadına saldırır. Kadın böyle haramdan sakınmayan birini kendine getirdiği için kuşa kızar. Tekrar yerine götürmesini ister. Kuş alır ve onu minareye bırakır. Adam minareden inip yukarı bakınca kuşu görür. Minareye çıkınca kuş kaybolur. Nefsine uyduğu için rahatı gider.

Üçüncü kişi eskiden katırcı olan biridir. Hoca bir tüccarın Hind'e gidecek malları vardır. Onları hayvanlarına yükler. Hepsinin altın ve gümüş olduğunu görür. Kalbinden altınları çalmak geçer. Hocanın mallarını ıssız bir vadiye götürür. Orda hocaya kötü niyetle akar. Hoca anlar ve kendisine kötülük etmemesini söyler. Adam onu öldürüp tüm mallarını almak istediğini söyler. Hoca mallarının bir kısmını almasını ve kendisini serbest bırakmasını ister. Adam kabul etmez. +Hoca dörtte üçünü teklif eder. Adam yine kabul etmez. Hoca sadece bir yükünü kendisine vermesini geisini tamamen almasını teklif eder. Adam bunu da kabul etmez. Tüm malını teklif eder. Adam daha sonra malının peşine düşeceğini düşünerek bunu da kabul etmez. Hoca dava etmeyeceğine yeminler etse de adamı ikna edemez. Son çare olarak hoca adama bir teklifte bulunur. Bir marifeti olduğunu onu kendisine öğretirse canını bağışlamasını ister. Kendisinde bir sürme olduğunu, o sürmeyi süren kişinin define gördüğünü ve istediği kadar ondan alabildiğini söyler. Adam hemen sürmesini ister. Önce sağ gözüne sürer. Defineleri görür. Adam sol gözüne de çekmesini, definelerin daha da artmasını ister. Hoca eğer ona çekerse fena olacağını, bunun sadece sağa mahsus olduğunu sola çekerse kör olacağını söyler. Tama etmemesini nasihat ederse de adam ikna olmaz ve sola çekmezse öldüreceğini söyler. Hoca çeker ve adamın gözleri kör olur. Boynuna vurdurmayınca koynuna para koymaz. Böyle söz vermiş kendine. Kendini böyle cezalandırır.

3.Hikaye:

Hız. İsa bir gün yoldagüzel bir kadın görür. Hız. İsa yüzüne bakmayınca kadın seslenir. Talibinin çok olduğunu ama kendisine kimsenin el sürmediğini ve kendisini almasını ister. Hız. İsa dünya sevgisini kalbine alamayacağını, bir kadını alacak gücü olmadığını, alırsa rahatının olmayacağını söyler. Kadın kendisinin köhne dünya olduğunu ve onu imtihana geldiğini ancak onun ram olmadığını söyler. Cümle alemin kendisine talip olduğunu ama kendisinin ona talip olduğunu , onun ise kendisini kabul etmediğini söyler. Hız. İsa aşağılık dünyaya kimin talip olduğunu sorar. O da birine iltifat etse kendisi için canını bile verebileceğini söyler. Kadın taliplerini göstermek için altın haline gelir. Hız.İsa yanından ayrılır. Üç kişi gelir ve altını bulur. Üçü beraber altını kaldırmaya çalışır ama kaldıramazlar. İçlerinden biri ben eve gidip bir çare bulayım der. Kabul ederler. Adam gidince kalan iki adam aralarında anlaşır. Geline adamı öldürmeye karar verirler. Giden adam da ayrı bir hile düşünür. Karısına yemek yaptırır. İçine zehir katar. O da altına tek başına sahip olmak ister. Arkadaşlarının yanına gider. Onlar geç kalmasına kızarak adamı katlederler. Getirdiği yemeği yemek için otururlar. Yemeği yerler ve oldukları yere yığılırlar. Hız. İsa onların hallerini görür. Altın yeniden kadın olur. Hız. İsa bunu neden yaptığını sorar. Kadın işinin bu olduğunu söyler. Adamların celladı olduğunu, fırsat bulunca onları öldürdüğünü söyler.

SOSYAL BİR PROBLEM OLARAK GENÇLER ARASINDA NARKOTİK MADDE KULLANIMI (VAN İLİ ÖRNEĞİ)

Adil YILMAYAN

Bakü Devlet Üniversitesi, adilyilmayan@gmail.com

ÖZET

Ergen/gençlerde narkotik/madde kullanımı ve ilişkili davranışlar toplumun geleceği noktasından çok önemli bir sosyal problemdir. Ergenlik/gençlik narkotik/maddeyi deneme açısından en riskli bir dönem olarak kabul edilir. Bu sebeble alkol ve narkotik/madde kullanımıyla ilgili çalışmaların çoğu daha savunmasız bir dönem olan ergenlik/gençliğe odaklanılmaktadır.

Bu çalışmada Van ili Üç Merkez İlçedeki 25 lise 10. ve 12.sınıflarında eğitim görmekte olan ergen/gençlerde alkol, sigara ve narkotik/madde kullanım yaygınlığının belirlenmesi amaçlanmıştır.

Çalışma Van ili Üç Merkez İlçedeki 25 lise 10. ve 12.sınıflarında eğitim görmekte olan 2814 öğrencisinde anket formlarının uygulanmasıyla yapılmıştır.

Çalışmada, sigara kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %13,1, lise 12.sınıf öğrencilerinde %16,1; alkol kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %2,7, lise 12.sınıf öğrencilerinde %4,9; esrar kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %1,5, lise 12.sınıf öğrencilerinde %2,0; ekstazi kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,7, lise 12.sınıf öğrencilerinde %0,8; tiner-bali kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %1,5, lise 12.sınıf öğrencilerinde %1,4; Akineton 10.sınıf öğrencilerinde %0,5, lise 12.sınıf öğrencilerinde %0,4; kokain kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,8 lise 12.sınıf öğrencilerinde %0,7; eroin kullanımı hem lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,8, 12.sınıf öğrencilerinde %0,5; amfetamin kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,5, 12.sınıf öğrencilerinde %0,4; Captagon kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,5, 12.sınıf öğrencilerinde %0,4; Yeşil Reçete kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,6, 12.sınıf öğrencilerinde %0,5 olarak bulunmuştur.

Sigara, alkol ve esrar kullanımının yaygınlığı lise 12.sınıf öğrencilerinde lise 10.sınıf öğrencileriyle kıyaslandığında anlamlı olarak daha yüksektir.

Çete üyeliği, kesici-delici alet taşıma, okuldan kaçma, evden kaçma, kanuni problem yaşama, disiplin sorunu yaşama gibi sosyal problemleri davranışları olanlarda hemen hemen tüm maddelerin kullanım oranlarında artış olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gençlik, Narkotik/Madde Kullanımı, Bağımlılık, Sosyal Problem

SUMMARY

Narcotic/substance use and related behaviours in adolescents/youth are very important social problem for the future society. Adolescents/youth is considered to be the most risky period for testing the narcotic/substance use. Therefore, most of the studies on alcohol and narcotic/substance use focus the more on vulnerable period of adolescent /youth.

In this study, the aim is to determine the prevalence alcohol, cigarette and narcotic/substance use in adolescents/youth who are studying in 10th and 12th grades of 25 high schools in Van province's three central districts.

The study was carried out with the practice of questionnaires on 2814 students who are studying in 10th and 12th grades of 25 high schools in three central districts of Van province.

In the study, cigarette use in 10th grade was 13.1% and 16.1% in the 12th grade; Alcohol use was 2.7% in 10th grade and 4.9% in the 12th grade; Cannabis use was 1.5% in 10th grade and 2.0% in 12th grade; Ecstasy use was 0.7% in 10th grade and 0.8% in 12th grade; Thinner-Bally use was 1.5% in 10th grade and 1.4% in 12th grades; Akineton use was 0.5% in 10th grades and 0.4% in 12th grades; Cocaine use was 0.8% in 10th grades and 0.7% in 12th grades; Heroine use was 0.5% 10th grades and 0.4% in 12th grades; Amphetamine use was 0.5% for 10th grades and 0.4% for 12th grades; Captagon use was 0.5% for 10th grades and 0.4% for 12th grades; Green Prescription use was found as 0.6% in 10th grade and 0.5% in 12th grade students.

The prevalence of smoking, alcohol and cannabis use is significantly higher in 12th grades compared to 10th grades in high schools.

It has been found that there is an increase in the use rates of almost all substances in those who with social problem behaviours such as gang membership, cutting-drilling tool transportation, escape from school, escape from home, legal problems, disciplinary problems.

Key Words: Adolescence / Youth, Narcotics / Substance Use, Addiction, Social Problem.

1. GİRİŞ VE AMAÇ

Uyuşturucu maddelerin kullanımının başlangıcı çok eski olup insanlık tarihiyle beraber başlamıştır. Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de *narkotik/madde kullanım sorunu bir gençlik problemi* olarak tanımlanmaktadır. Bundandır ki, ergenlik çağı narkotik/madde kullanımı için risk taşıyan bir çağdır. Bu çağdaki kişi, çevresel faktörler, içinde bulunulan ortam, aile ve arkadaş özellikleri ile gencin vakit geçirdiği sosyal mekânlar; narkotik/madde kullanımını belirleyebilecek faktörle arasında yer almaktadır [1, s. 18-23]. *Narkotik/Madde Kullanımı* ekseriya sigara’yla başladığı, sonradan alkol, ardından da uçucular (tiner, bali vb.) ya da esrar geldiği, daha sonraları ise bunlardan daha ağır maddelere geçildiği tespit edilmiştir [2, s.1; 3, s.88; 4, s. 133]. *Narkotik/Madde Kullanım Problemi*, kişide sadece fizyolojik problemler oluşturmayıp aynı zamanda ciddi sosyal ve psikolojik problemleri de sebep olmaktadır. Yani, ortaya çıkan problemler sadece kişiye has kalmadığı; yakın çevresinden başlayıp tüm topluma çeşitli ekonomik ve adli problemler şeklinde birçok yansımaları olduğu belirtilmektedir[5, s. 5-6]. Uyuşturucu madde müptelası olanlar düzenli çalışma gücünden yoksun olduklarından her türlü yasa dışı yollara başvurabildikleri, *Narkotiklere Bağımlı* hâle gelmiş olan kişilerin bu maddeleri bulabilmek veya bu hususta parayı bulabilmek uğruna muhtelif suçlar işlemeleri yanında; şiddet, çeşitli suçlar, trafik kazaları, okul ve iş hayatlarını etkileyen olaylara da girdikleri belirtilmiştir[6, s.13; 7, s.322; 8, s.398].

Günümüz Dünyasında, bilhassa gelişmiş ülkelerde narkotik/madde kullanım ve bağımlılığı mühim bir halk sağlığı problemi olma noktasına geldiği, ABD’de yapılmış bir çalışmada her 10 kişiden 1’i herhangi bir narkotik/madde kullanmaktadır (23 milyon kişi) görülmektedir [9, s.94]. Avrupa Okul Anketi Projesi’nin (ESPAD) Alkol ve Diğer Uyuşturucular (narkotik/maddeler) Kullanımına Yönelik 2007 tarihli veri toplama çalışmasına 100.000’den fazla öğrenci katılmış, bu öğrencilerin: ortalama %58’i en az bir kez sigara içtiği, üçte biri yaşamları boyunca en az bir kez alkol kullandığı, erkeklerin %23’ü ve kızların %17’si yaşamları boyunca en az bir kez yasadışı uyuşturucu denediği bildirmiştir[10].

2001 yılında 9 ayrı ilde 12.270 lise öğrencisi ile yapılan araştırmadaki tespit ise, lise öğrencilerinde kullanım oranları; esrar %3, uçucu maddeler %4.3, eroin %2.1, ecstasy %1.3 ve kokain %1.2’dir. Lise çağındaki erkeklerde kızlara göre kullanım riski; esrar % 3.7, uçucu madde %1.6, eroin %4.7, ecstasy %5.1, kokain %4.6 kat daha fazladır. Lise çağında gelir düzeyi yüksek olanlarda ecstasy kullanım riski %1.6 kat, durumu düşük olanlara göre daha fazladır. Özel okullarda okuyanlarda devlet okulunda okuyanlara göre kullanım riski; esrar %2.6, uçucu madde %1.8, eroin %3.2, ecstasy %4 ve kokain %3.8 kat daha fazla olduğu görülmüştür[11, 360; 12, s.7]. UNODC ile Türkiye Devlet Kurumlarının 2003’teki ortak çalışmasında: 16- 17 yaş grubunda yaşam boyu kullanımları tütün %50, alkol %45, esrar %4.3; son 1 aylık kullanımları sorgulandığında tütün %18, alkol %20, esrar %2, diğer maddeler %1 bulunmuştur [13, s.27]. 2008 yılında Meclis Araştırma Komisyonunun yaptırdığı bir araştırmada da, ortaöğretim kurumlarına devam eden gençlerin sigara kullanma yüzdeleri 15.6 (erkeklerde % 21.8 ve kızlarda % 7.5), son bir ayda en az bir defa alkollü içki içme yüzdesi 16.5 (erkeklerde %31.5 ve kızlarda %10.6) ve son üç ay içinde uyuşturucu/uyarıcı madde kullanma yüzdesi 2.9 (erkeklerde % 4.3 ve kızlarda % 1.0) olarak bulunmuştur[14, s.13].

Bu araştırmada lise 10. ve 12.sınıflarında eğitim gören ergen/gençlerde sosyal bir problem olan alkol, sigara ve narkotik/ madde kullanım yaygınlığının belirlenmesi ve çalışmanın verileriyle konu ile ilgilenen kurum ve kuruluşlara bilgi sunmak amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma kesitsel araştırma metodu ile aynı ildeki Merkez üç ilçedeki 25 lise öğrencilerinin madde kullanımı ve problemlerinin yaygınlığı tespitine yönelik 2015-2016 yılı ikinci yarıyıl dönemi Mart ayında 10. ve 12. sınıf öğrencilerine ders saatleri içerisinde gönüllülük esasına göre anket formlarının dağıtılıp, yanıtlandıktan sonra toplanması tarzında anket uygulanmıştır. Araştırmada kullanılan anket formu Türkiye’de daha önce bu amaçla kullanılan anket formlarından derlenmiş olup

Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesinde benzer çalışmada kullanılmıştır. Van İli Merkez Üç İlçesi liselerinde yapılan ankete dair çalışma öncesinde Van Valiliği ile Milli Eğitim İl Müdürlüğü İlgili Komisyonun onay ve desteği alınmıştır. Çalışmamızda anket yoluyla toplanan verilerle evrenimizin madde bağımlılığı konusunda betimlemesi yapılmıştır.

Araştırmaya 10. ve 12. sınıf öğrencileri alınmıştır. Araştırmanın *Örneklem Evreni* Van İli Merkez Üç İlçedeki 64 Lisenin 10.-12.Sınıf tüm toplam öğrenci sayısı: 15.778'dir. Bunlardan uygulamaya alınacak olan 25 Lisenin 10.-12.Sınıf öğrencileri olup toplam sayısı: 7949'dur. Bu da 64 Lisede bulunan 10.-12.Sınıfı tüm toplam öğrenci sayısının %50.4'dür. Seçilen örneklem büyüklüğü 2500 öğrenci olarak belirlenmiş olup bu sayı Van İli Merkez Üç İlçedeki 64 Lise 10.-12.Sınıf tüm öğrenci sayısının yaklaşık %15-16 oranındadır. Bu örneklem büyüklüğüyle, %1'den %50'ye olan sıklıklar kabul edilebilir kesinlik sınırları içinde olmuştur (power %90, tahmin edilen kesinlik sınırı %1'den %50'ye ± 5). Yapılan doküman araştırmalarından elde ettiğimiz bilgi ışığında, bazı öğrencilerin cevap vermeme, yanlış doldurma, öğrenci sayısının beklenenden az olması gibi etkenlerin %15 civarında olacağı tahmin edilmiş ve bu oran kabul edilebilir bir sıklığı işaret etmekte olup toplam örneklem büyüklüğü 3000 olarak belirlenmiştir. *Örneklemin seçiminde çok basamaklı küme örnekleme yöntemi kullanılmıştır* [15, s.19].

Küme örnekleminin oluşturulması için; ilk aşamada, Van İli Merkez üç ilçesi dâhilinde, **“TEOG 2015-2016 TABAN PUANLARINA GÖRE”** Yüksek- Orta- Düşük düzeylerde yer alan okul ve öğrenci sayısına göre gruplar (kümeler) listelenmiş, örnekleme alınacak okul sayısı olarak tabakalı örnekleme yöntemiyle 25 lise seçilmiştir.

Her lisenin 10. ve 12. sınıf öğrenci sayısının ağırlığına göre o liselerde çalışmaya alınacak öğrenci sayısı belirlenmiştir. Üç Merkez İlçede yer alan genel(Genel-Anadolu-fen) ve meslek (Endüstri-İmam Hatip-Güzel sanatlar ve spor) liselerindeki tüm derslikler içinden sistematik randomizasyonla kura çekilerek derslikler seçilmiştir. Araştırmamızdaki elde edilen bulguların toplanması için, çalışmanın yapıldığı gün seçilen sınıflarda bulunan kız- erkek tüm öğrencilere Anket uygulanmıştır. O gün gelmeyen öğrencilere tekrar anket uygulanmamıştır.

Araştırma, Van İli Merkez üç ilçesinde bulunan okullar 25 lisesinde yapılmış olup bunlardan 14'ü meslek (İmam Hatip- Endüstri- Güzel Sanatlar-...), 10'u Anadolu, 1'i Fen liselerinden oluşmuştur. Anketler 133 derslik(10.sınıf 57 derslik- 12 sınıf 76 derslik)te yapılmıştır. Toplam 3000 anketten: 2925 anket uygulanabilmiş, 75 anket ise uygulanamamış, 86 ankete cevap verilmemiş veya yanlış doldurulmuş, 25 kişi ise tuzak soru maddesi *Zopinol*'u işaretlemiş olmasından toplam 186 anket (%3.7) değerlendirme dışı bırakılmıştır.

Netice, Ankete katılan 3000 tüm lise öğrencisinden 2814 kişiden elde edilen anket sonuçları değerlendirilmiştir.

Anket formlarının güvenilirliği sağlamak amacıyla gönüllülük çerçevesinde isimsiz olarak doldurulması istenmiştir. Araştırmada kullanılan anket formu: Seçilmiş 12 narkotik/ madde, 37 bölümden oluşmaktadır. Anket formunda; yaş, cinsiyet, ders başarısı, ekonomik koşullar, yaşam koşulları, anne ve babanın madde kullanımı ya da sosyokültürel düzeyleri; lisede eğitim gören öğrenciler için sorunlu davranışlar (evden kaçma, kesici delici alet taşıma, çete üyeliği gibi), anne-baba ile ilişkiler; madde kullanım sıklığı; madde kullanma nedenleri, maddeyi elde edebilmesi, sorgulanmaktadır. Madde kullanımı ile ilgili sorulara doğru cevap verme oranının artırılabilmesi amacıyla ankete *“Zopinol”* ismiyle bir tuzak maddeye yer verilmiş ve bunu cevaplayanlar çalışma dışında bırakılmıştır.

Araştırma 2016 yılı Mart ayında bizzat araştırmacı tarafından yürütülmüştür. Anketler, üç merkez ilçede anketör olarak; Araştırmacı ile Milli Eğitim Müdürlüğünce görevlendirilen rehber öğretmenler aracılığıyla yapılmıştır. Toplam 28 rehber öğretmen anketör olarak çalışmıştır. Uygulama sırasında güvenilirliği arttırmak için Rehber öğretmenler dışında sınıf öğretmenlerinin bulunmamasına özen gösterilmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilere verilen bilgilerin gizli kalacağı bildirilmiş, anketler isim verilmeden doldurulmuş ve karışık olarak kapalı bir zarf içinde toplanmıştır. Her anketör, anketin yapıldığı günkü sınıf mevcudunu kaydetmiştir. Ankette yer alan sorular için frekans ve yüzdelik tablosu oluşturulmuştur. Kullanım sıklığı, vs. bakımından gruplar arasında önemli fark olup olmadığı Ki-Kare Testi ile araştırılmıştır[15, s.19; 16, s.90; 17, s. 80-100]. Anketler doldurulduktan sonra verilerin istatistiksel değerlendirmesinde SPSS 22.0 paket programı kullanılmış, tanımlayıcı analizler için Ki-Kare (Pearson Chi-Square) İstatistik Testi kullanılmış, tüm istatistikler için anlamlılık sınırı $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir[18, s.3; 19, s.122; 20, s.260-274].

Bu çalışmada anket yoluyla toplanan verilerle araştırma evreninin madde kullanımı konusunda betimleme yapılmıştır. Öğrencilerde sigara, alkol ve narkotik/ madde kullanımının yaygınlığının tespiti ve kişinin narkotik/ madde kullanımı ile sosyal problemler yaşaması arasındaki ilişkileri incelenmiştir.

2.1. Araştırmanın Önemi

Bu çalışmada Van ili Merkez Üç İlçe liselerindeki 10. ve 12. sınıf öğrencilerinin bağımlılık yapıcı madde kullanım yaygınlığı ile madde kullanımının oluşturduğu sosyal problemler araştırılmıştır. Araştırmaya tüm örneklem evrenin (64 lise öğrencilerinin) %15-16'sını, örneklemin (25 lise öğrencilerinin) ise % 50,4'sinin alınmış olması, çalışılan örneklemin evreni temsil gücü tam ve kestirim (tahmin) gücü yüksektir. *Bu çalışma Van İlinde merkez üç ilçeyi temsil eden ilk ve tek kapsamlı madde kullanımı yaygınlık araştırmasıdır.* Ayrıca bu araştırma, Van ili Merkez Üç İlçe lise öğrencilerinin sigara, alkol ve narkotik/ madde kullanım durumlarının ortaya konulmasıyla her geçen gün artış gösteren madde kullanımıyla mücadelede bulunan kurum ve kuruluşlara bilgi sunmaktadır.

2.2. Sınırlılıklar: 1-Araştırılan konunun zorluğu ve diğer hususlar (madde kullanımının ortaya çıkması durumunda aile ve çevre ile çatışma yaşama ihtimali ve oluşabilecek yasal sorunlar, korku ve endişeler vb.) sebebiyle yanlış ve geçersiz veri elde etme olasılığı yüksekliği, 2-Türkiye’de madde kullanımı ve bağımlılığı üzerinde konuşulmak istenmeyen, gerek akademisyenlerin ve gerekse devlet görevlilerinin uzak durduğu bir konu olarak karşılaşılabileceği, 3-Özellikle uyuşturucu konusunda konuşmanın dahi özendirici olabileceği inancı, bu konuda araştırmalar yapılmasının önündeki en önemli engellerden olacağı, 4- Madde kullanımıyla ilgili çalışmalarda karşılaşılabilecek sınırlılıklardan bir diğeri ise, bu konuda herhangi bir anket uygulamasında insanların ve ilgililerin bundan rahatsızlık hissetmeleri ve bazen de redd edilebileceği, sınırlılıklardır.

2.3. Sayıtlar: 1-Genel olara Kişilerin yöneltilen sorulara verdiği yanıtların doğruluğunun kabulüdür. 2-Bu çalışmada, gençlerin madde kullanımıyla ilgili tespit ölçeği anketi gerçeğe uygun olarak dolduracakları varsayılacaktır. 3-Araştırma için belirlenen yöntem ve veri toplama tekniklerinin araştırma için uygun olduğu varsayılacaktır.

3. BULGULAR VE ANALİZ

Araştırmaya katılan grup 2814 öğrenciden 36 kişi (%1.3) cinsiyet bölümü işaretlememiş, geri kalan 2778 öğrencinin 1374’i erkek (%49.5), 1404’ü kadın (%50.5) öğrenciden oluşmuştur. Anket Formundaki 27.Maddede sorgulanmış olan “12 madde”nin hepsi bu çalışmada ‘Narkotik/Madde’ olarak değerlendirilmiştir (Tablo 1).

Tablo 1: Lise öğrencilerinde cinsiyete göre dağılım oranları

CİNSİYET	f	%	Toplam f (%)	p
Erkek	1374	% 49.5	2778	0,000
Kadın	1404	% 50.5	% 100	

Tablo 2: Lise öğrencilerinde cinsiyete göre madde kullanım oranları

CİNSİYET	MADDE KULLANMA						p
	EVET		HAYIR		TOPLAM		
	f	%	f	%	f	%	
Erkek	552	40,2	822	59,8	1374	100	0,000
Kadın	294	20,9	1110	79,1	1404	100	
Toplam	846	30,5	1932	69,5	2778	100	

Tüm lise öğrencilerinden 36 kişi madde bölümü işaretlememiş, cinsiyete göre en az bir kere madde kullanım oranları total 2778 kişi olup erkek 552 (%19.9), kadın 294 (%10.6) toplam 846 kişi olarak bulunmuştur.

Tablo 3: Lise öğrencilerinde madde kullanım oranlarının cinsiyete göre dağılımı

KULLANILAN MADDELER	ERKEK			KADIN			TOPLAM f (%)		p
	Evet f (%)	Hayır f (%)	Toplam f (%)	Evet f (%)	Hayır f (%)	Toplam f (%)			
Sigara	532 (38,7)	842 (61,3)	1374 (100)	281 (20,0)	1122 (80,0)	1403 (100,0)	813 (29,3)	2778 (100)	0,000
Alkol	158 (11,5)	1214 (88,5)	1372 (100)	51 (3,6)	1352 (96,4)	1403 (100,0)	209 (7,5)	2776 (100)	0,000
Esrar	85 (6,2)	1289 (93,8%)	1374 (100)	14 (1,0)	1389 (99)	1403 (100,0)	99 (3,6)	2778 (100)	0,000
Ekstazi	35 (2,5)	1339 (97,5)	1374 (100)	7 (0,5)	1396 (99,5)	1403 (100,0)	42 (1,5)	2778 (100)	0,000
Tiner -Bali	64 (4,7)	1310 (95,3)	1374 (100)	16 (1,1)	1387 (98,9)	1403 (100,0)	80 (2,9)	2778 (100)	0,000
Akineton	21 (1,5)	1353 (98,5)	1374 (100)	4 (0,3)	1399 (99,7)	1403 (100,0)	25 (0,9)	2778 (100)	0,001
Kokain	31 (2,3)	1343 (97,7)	1374 (100)	9 (0,6)	1394 (99,4)	1403 (100,0)	40 (1,4)	2778 (100)	0,000
Eroin	27 (2,0)	1347 (98,0)	1374 (100)	8 (0,6)	1396 (99,4)	1403 (100,0)	35 (1,3)	2778 (100)	0,001
Amfetamin	20 (1,5)	1354 (98,5)	1374 (100)	4 (0,3)	1399 (99,7)	1403 (100,0)	24 (0,9)	2778 (100)	0,001
Captagon	19 (1,4)	1355 (98,6)	1374 (100)	5 (0,4)	1398 (99,6)	1403 (100,0)	24 (0,9)	2778 (100)	0,003
Yeşil Reçete	26 (1,9)	1348 (98,1)	1374 (100)	5 (0,4)	1398 (99,6)	1403 (100,0)	31 (1,1)	2778 (100)	0,000
Diğer	17 (1,2)	1357 (98,8)	1374 (100)	3 (0,2)	1400 (99,8)	1403 (100,0)	20 (0,7)	2778 (100)	0,001

Tablo 2, 3, 4, 5 incelendiğinde; 1374 erkekte % 40,2 (552)'si; 1403 kadından ise %20,9 (294)'u madde kullandığını ifade etmiştir. Erkeklerin % 59,8 (822)'si madde kullanmadığını ifade ederken, bu oran kadınlarda % 79,1 (1110)'dir. Buna göre erkeklerin madde kullanım oranları kadınların madde kullanım oranlarından anlamlı derecede daha yüksektir ($p=0,000$) (Tablo 2, 3, 4, 5).

Tablo 4: Lise Erkek öğrencilerinde madde kullanım oranları dağılımı

KULLANILAN MADDELER	ERKEK ÖĞRENCİLERİNİN MADDE KULLANIMI			TOPLAM f (%)	
	Evet f (%)	Hayır f (%)	Toplam f (%)		
Sigara	532(38,7)	842(61,3)	1374(100)	532 (19,2)	2778(100)
Alkol	158(11,5)	1214(88,5)	1372(100)	158 (5,7)	2776(100)
Esrar	85(6,2)	1289(93,8%)	1374(100)	85 (3,1)	2778(100)
Ekstazi	35(2,5)	1339(97,5)	1374(100)	35 (1,3)	2778(100)
Tiner -Bali	64(4,7)	1310(95,3)	1374 (100)	64 (2,3)	2778(100)
Akineton	21(1,5)	1353(98,5)	1374 (100)	21 (0,8)	2778(100)
Kokain	31(2,3)	1343 (97,7)	1374 (100)	31 (1,1)	2778(100)
Eroin	27 (2,0)	1347 (98,0)	1374 (100)	27 (1,0)	2778(100)
Amfetamin	20 (1,5)	1354 (98,5)	1374 (100)	20 (0,7)	2778(100)
Captagon	19 (1,4)	1355 (98,6)	1374 (100)	19 (0,7)	2778(100)
Yeşil Reçete	26 (1,9)	1348 (98,1)	1374 (100)	26 (0,9)	2778(100)
Diğer	17 (1,2)	1357 (98,8)	1374 (100)	17 (0,6)	2778(100)

Tablo 5: Lise Kadın öğrencilerinde madde kullanım oranları dağılımı

KULLANILAN MADDELER	KADIN ÖĞRENCİLERİNİN MADDE KULLANIMI			TOPLAM f (%)
	Evet f (%)	Hayır f (%)	Toplam f (%)	

Sigara	281(20,0)	1123(80)	1403 (100,0)	281 (10,1)	2778(100)
Alkol	51(3,6)	1353(96,4)	1403 (100,0)	51 (1,8)	2776(100)
Esrar	14(1,0)	1390(99)	1403 (100,0)	14 (0,5)	2778(100)
Ekstazi	7(0,5)	1397(99,5)	1403 (100,0)	7 (0,3)	2778(100)
Tiner -Bali	16(1,1)	1388(98,9)	1403 (100,0)	16 (0,6)	2778(100)
Akineton	4(0,3)	1400(99,7)	1403 (100,0)	4 (0,1)	2778(100)
Kokain	9(0,6)	1395 (99,4)	1403 (100,0)	9 (0,3)	2778(100)
Eroin	8(0,6)	1396 (99,4)	1403 (100,0)	8 (0,3)	2778(100)
Amfetamin	4(0,3)	1400 (99,7)	1403 (100,0)	4 (0,1)	2778(100)
Captagon	5(0,4)	1399 (99,6)	1403 (100,0)	5 (0,2)	2778(100)
Yeşil Reçete	5(0,4)	1399 (99,6)	1403 (100,0)	5 (0,2)	2778(100)
Diğer	3(0,2)	1401 (99,8)	1403 (100,0)	3 (0,1)	2778(100)

Öğrencilerden hayatında en az bir kere madde kullandığını belirten 858 (%30,5), kullanmadığını belirten 1956 (69,5) olarak bulunmuştur (Tablo 6).

Tablo 6: Yaşam boyu tüm lise öğrencilerinde en az bir kere madde kullanımına göre madde kullanım oran ve dağılımları

Kullanılan Maddeler		Öğrencinin madde kullanması						Toplam f (%)	p
		Evet		Hayır		Toplam			
		f	(%)	f	(%)	f	(%)		
Sigara	Evet	820	95,6	38	4,4	858	29,1	2814 (29,3)	0,000
	Hayır	4	0,2	1952	99,8	857	0,1		
Alkol	Evet	213	24,9	644	75,1	858	7,6	2812 (7,6)	0,000
	Hayır	1	0,1	1954	99,9	858	0,0		
Esrar	Evet	100	11,7	758	88,3	858	3,6	2814 (3,6)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Ekstazi	Evet	43	5,0	815	95,0	858	1,5	2814 1,5)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Tiner -bali	Evet	82	9,6	776	90,4	858	2,9	2814 (2,9)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Akineton	Evet	26	3,0	832	97,0	858	0,9	2814 (0,9)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Kokain	Evet	42	4,9	816	95,1	858	1,5	2814 (1,5)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	858	0,0		
Eroin	Evet	36	4,2	822	95,8	858	1,3	2814 (1,3)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Amfetamin	Evet	25	2,9	833		858		2814 (0,9)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Captagon	Evet	25	2,9	833	97,1	858	0,9	2814 (0,9)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Yeşil Reçete	Evet	32	3,7	826	96,3	858	1,1	2814 (1,1)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		
Diğer	Evet	20	2,3	838	97,7	858	0,7	2814 (0,7)	0,000
	Hayır	0	0,0	1956	100,0	1956	0,0		

Lise öğrencileri en az bir kere madde kullanım oranlarına göre sınıflandırıldı- ğında; sigara kullanımı 824 (%29,3), Alkol Kullanımı 214 (%7,6), esrar kullanımı 100 (%3,6), ekstazi kullanımı 43 (%1,5), tiner kullanımı 82 (%2,9), akineton kullanımı 26 (%0,9), kokain kullanımı 42 (%1,5), eroin kullanımı

36 (%1,3), amfetamin kullanımı 25 (%0,9), captagon kullanımı 25 (%0,9), yeşil reçete kullanımı 32 (%1,1), diğer kullanımı 20 (%0,7) bulunmuştur (Tablo 6).

Tablo 7: Lise öğrencilerinde 10. ve 12. sınıflara göre madde kullanım oranları

SINIFLAR	ÖĞRENCİNİN MADDE KULLANMASI						Total f (%)		p
	EVET		HAYIR		TOPLAM				
	f	%	f	%	f	%			
10.sınıf	382	26,6	1052	73,4	1434	100,0	2795	13,7	0,000
12.sınıf	468	34,4	893	65,6	1361	100,0	2795	16,7	
Toplam	850	30,4%	1945	69,6	2795	100,0	2795	30,4	

Öğrencilerin madde kullanım oranlarını sınıflara göre değerlendirdiğimizde; narkotik/ madde kullanım oranlarında sınıflar arasında farklılık olduğu görüldü ve sınıflar arası farklar ikili karşılaştırmalarla değerlendirildiğinde narkotik/ madde kullanım oranları onuncu sınıflarla kıyaslandığında da 12.sınıflarda anlamlı olarak daha yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 7, 8, 9, 10).

Öğrencilerin madde kullanım oran dağılımlarını sınıflara göre değerlendirdiğimizde; sigara, alkol, esrar ve ekstazi kullanımı 12.sınıflarda 10.sınıflara göre anlamlı olarak daha yüksek; diğer tüm narkotik/madde kullanımı ise 10.sınıflarda 12.sınıflara göre anlamlı olarak daha fazla olduğu görülmektedir (Tablo 7, 8, 9, 10).

Tablo 8: Lise öğrencilerinde madde kullanım oranlarının sınıflara göre dağılımı

KULLANILAN MADDELER	10.sınıf			12.sınıf			TOPLAM f (%)		p
	Evet f (%)	Hayır f (%)	Toplam f (%)	Evet f (%)	Hayır f (%)	Toplam f (%)			
Sigara	367 (25,6)	1067 (74,4)	1434 (100)	449 (33,0)	912 (67,0)	1361 (100)	816 (29,2)	2795 (100)	0,000
Alkol	75 (5,2)	1359 (94,8)	1434 (100)	137 (10,1)	1222 (89,9)	1359 (100)	212 (7,6)	2795 (100)	0,000
Esrar	42 (2,9)	1392 (97,1)	1434 (100)	57 (4,2)	1304 (95,8)	1361 (100)	99 (3,5)	2795 (100)	0,072
Ekstazi	20 (1,4)	1414 (98,6)	1434 (100)	22 (1,6)	1339 (98,4)	1361 (100)	42 (1,5)	2795 (100)	0,630
Tiner -Bali	43 (3,0)	1391 (97,0)	1434 (100)	39 (2,9)	1322 (97,1)	1361 (100)	82 (2,9)	2795 (100)	0,835
Akineton	14 (1,0)	1420 (99,0)	1434 (100)	12 (0,9)	1349 (99,1)	1361 (100)	26 (0,9)	2795 (100)	0,795
Kokain	22 (1,5)	1412 (98,5)	1434 (100)	19 (1,4)	1342 (98,6)	1361 (100)	41 (1,5)	2795 (100)	0,761
Eroin	21 (1,5)	1413 (98,5)	1434 (100)	14 (1,0)	1347 (99,0)	1361 (100)	35 (1,3)	2795 (100)	0,300
Amfetamin	14 (1,0)	1420 (99,0)	1434 (100)	10 (0,7)	1351 (99,3)	1361 (100)	24 (0,9)	2795 (100)	0,489
Captagon	14 (1,0)	1420 (99,0)	1434 (100)	11 (0,8)	1350 (99,2)	1361 (100)	25 (0,9)	2795 (100)	0,637
Yeşil Reçete	18 (1,3)	1416 (98,7)	1434 (100)	14 (1,0)	1347 (99,0)	1361 (100)	32 (1,1)	2795 (100)	0,574
Diğer	10 (0,7)	1424 (99,3)	1434 (100)	10 (0,7)	1351 (99,3)	1361 (100)	20 (0,7)	2795 (100)	0,907

Tablo 9: Lise 10.sınıf öğrencilerinde madde kullanım oranlarının dağılımı

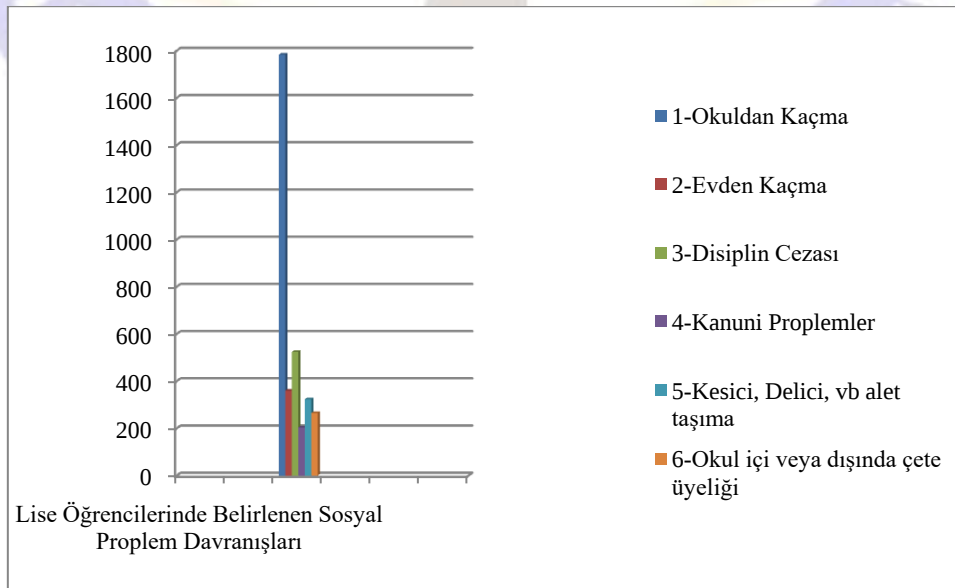
KULLANILAN MADDELER	10.SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MADDE KULLANIMI			TOPLAM f (%)
	Evet	Hayır	Toplam	

	f (%)	f (%)	f (%)		
Sigara	367(25,6)	1067(74,4)	1434(100)	367 (13,1)	2795(100)
Alkol	75(5,2)	1359(94,8)	1434(100)	75 (2,7)	2793(100)
Esrar	42(2,9)	1392(97,1)	1434(100)	42 (1,5)	2795(100)
Ekstazi	20(1,4)	1414(98,6)	1434(100)	20 (0,7)	2795(100)
Tiner -Bali	43(3,0)	1391(97,0)	1434(100)	43 (1,5)	2795(100)
Akineton	14(1,0)	1420(99,0)	1434(100)	14 (0,5)	2795(100)
Kokain	22(1,5)	1412(98,5)	1434(100)	22 (0,8)	2795(100)
Eroin	21(1,5)	1413(98,5)	1434(100)	21 (0,8)	2795(100)
Amfetamin	14(1,0)	1420(99,0)	1434(100)	14 (0,5)	2795(100)
Captagon	14(1,0)	1420(99,0)	1434(100)	14 (0,5)	2795(100)
Yeşil Reçete	18(1,3)	1416(98,7)	1434(100)	18 (0,6)	2795(100)
Diğer	10(0,7)	1424(99,3)	1434(100)	10 (0,4)	2795(100)

Tablo 10: Lise 12.sınıf öğrencilerinde madde kullanım oranlarının dağılımı

KULLANILAN MADDELER	12.SINIF ÖĞRENCİLERİNİN MADDE KULLANIMI			TOPLAM f (%)	p
	Evet f (%)	Hayır f (%)	Toplam f (%)		
Sigara	449(33,0)	912(67,0)	1361 (100)	449 (16,1)	2795(100)
Alkol	137(10,1)	1222(89,9)	1359 (100)	137 (4,9)	2793(100)
Esrar	57(4,2)	1304(95,8)	1361 (100)	57 (2,0)	2795(100)
Ekstazi	22(1,6)	1339(98,4)	1361 (100)	22 (0,8)	2795(100)
Tiner -Bali	39(2,9)	1322(97,1)	1361 (100)	39 (1,4)	2795(100)
Akineton	12(0,9)	1349(99,1)	1361 (100)	12 (0,4)	2795(100)
Kokain	19(1,4)	1342(98,6)	1361 (100)	19 (0,7)	2795(100)
Eroin	14 (1,0)	1347(99,0)	1361 (100)	14 (0,5)	2795(100)
Amfetamin	10(0,7)	1351(99,3)	1361 (100)	10 (0,4)	2795(100)
Captagon	11(0,8)	1350(99,2)	1361 (100)	11 (0,4)	2795(100)
Yeşil Reçete	14 (1,0)	1347(99,0)	1361 (100)	14 (0,5)	2795(100)
Diğer	10(0,7)	1351(99,3)	1361 (100)	10 (0,4)	2795(100)

Çalışmaya katılan lise öğrencilerden madde kullandığını belirtenlerden; %65,4'si okuldan kaçtığını ve %13,1'i evden kaçtığını, %18,9'u disiplin cezası aldığını, %7,4'ü kanuni bir problem yaşadığını, %11,6'ı kesici, delici, vb alet taşıdığını, %9,5'i bir çeteye üye olduğunu bildirdi (Şekil 1 – Tablo 11).

Şekil 1: Lise öğrencilerinde belirlenen sosyal problem davranışların dağılımı

Tablo 11: Lise Öğrencilerinde Belirlenen Sosyal Problem Davranışların dağılımı

Lise Öğrencilerinde Belirlenen Sosyal Problem Davranışları	Sosyal Problem Davranış Oranları				Toplam f (%)		
	Evet		Hayır		f	f (%)	f (%)
	f	(%)	f	(%)			
Okuldan kaçma	766	91,2	1017	53,9	1783	65,4	2727 (28,1)
Evden kaçma	248	29,3	112	5,9	360	13,1	2754 (9,0)
Disiplin cezası alma	320	37,5	204	10,6	524	18,9	2770 (11,6)
Kanuni problemler yaşama	139	16,4	65	3,4	204	7,4	2762 (5,0)
Kesici, delici, vb alet taşıma	226	26,4	97	5,0	323	11,6	2789 (8,1)
Okul içi ya da dışında çete üyesi olma	187	21,8	78	4,0	265	9,5	2794 (6,7)

Sosyal problemli davranışlarla madde kullanım oranlarını değerlendirildiğinde; tüm sosyal problemli davranışlarda denilebilir tüm narkotik/maddelerin kullanım oranlarında artış olduğu tespit edildi. Sosyal problemli davranışlarda bulunma sorularını evet olarak cevaplayan öğrencilerde tüm maddelerin kullanma oranları, bu soruya hayır cevabını veren öğrencilere göre anlamlı olarak daha yüksekti (Şekil 1 – Tablo 11, 12, 13).

Tablo 12: Madde kullanan lise öğrencilerinde belirlenen sosyal problem davranışların oranları

Öğrencilerde Sosyal Davranışları	Belirlenen Sosyal Problem	ÖĞRENCİNİN MADDE KULLANMA DURUMU			Toplam f (%)	p
		EVET f (%)	HAYIR f (%)	Toplam f (%)		
Okuldan kaçma		766 (43,0)	1017 (57,0)	1783 (100,0)	2727 (28,1)	0,000
Evden kaçma		248 (68,9)	112 (31,1)	360 (100,0)	2754 (9,0)	0,000
Disiplin cezası alma		320 (61,1)	204 (38,9)	524 (100,0)	2770 (11,6)	0,000
Kanuni Problemler yaşama		139 (68,1)	65 (31,9)	204 (100,0)	2762 (5,0)	0,000
Kesici, delici, vb alet taşıma		226 (70,0)	97 (30,0)	323 (100,0)	2789 (8,1)	0,000
Okul içi ya da dışında çete üyesi olma		187 (70,6)	78 (29,4)	265 (100,0)	2794 (6,7)	0,000
Toplam		1886 (67,0)	1573 (55,9)		2814 (100,0)	

Tablo 13: Madde kullanan lise öğrencilerinde belirlenen sosyal problem davranışların oran ve dağılımları

Lise Öğrencilerinde Belirlenen Sosyal Problem Davranışları		Öğrencinin madde kullanması							Toplam f (%)	p
		Evet		Hayır		Toplam				
		f	(%)	f	(%)	f	(%)	f (%)		
Okuldan kaçma	Evet	766	43,0	1017	57,0	1783	28,1	840 (30,8)	2727 (28,1)	0,000
	Hayır	74	7,8	870	92,2	944	2,7			
Evden kaçma	Evet	248	248	112	31,1	360	9,0	846 (30,7)	2754 (9,0)	0,000
	Hayır	598	25,0	1796	75,0	2394	21,7			
Disiplin cezası	Evet	320	61,1	204	38,9	524	11,6			

alma	Hayır	534	23,8	1712	76,2	2246	19,3	854 (30,8)	2770 (11,6)	0,000
Kanuni problemler yaşama	Evet	139	68,1	65	31,9	204	5,0	850 (30,8)	2762 (5,0)	0,000
	Hayır	711	27,8	1847	72,2	2558	25,7			
Kesici, delici, vb alet taşıma	Evet	226	70,0	97	30,0	323	8,1	857 (30,7)	2789 (8,1)	0,000
	Hayır	631	25,6	1835	74,4	2466	22,6			
Okul içi ya da dışında çete üyesi olma	Evet	187	70,6	78	29,4	265	6,7	857 (30,7)	2794 (6,7)	0,000
	Hayır	670	26,5	1859	73,5	2529	24,0			

4. TARTIŞMA

Çalışmamızda her üç grup öğrencilerinde kullanımı en fazla olan maddeler sigara, alkol ve esrar olarak belirlenmiştir. Sigara, alkol, esrar ve ekstazi kullanım oranları lise 10.sınıf 12.sınıf öğrencilerinden anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur. Fakat sigara, alkol, esrar ve ekstazi kullanım oranları dışında kalan tüm maddelerde lise 12.sınıf öğrencileri 10.sınıf öğrencilerinden anlamlı olarak daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Türkiye'deki en büyük iki çalışma lise 1. ve 2. sınıflarda yürütülmüştür. [21, s.36]. Bunlardan Ögel ve ark.larının 1998'de SAMAY ile yapmış oldukları araştırma lise ikinci sınıflarda yürütülmüştür. Daha önce yapılan benzer çalışmada Van ilini de kapsamı önem arz etmektedir. Araştırmada hayat boyu madde kullanım yaygınlıkları sırasıyla şöyle bulunmuştur: Uçucu maddeler %8.6, Esrar %3.5, Sedatif Hipnotik %3.2, Eroin %1.6 olarak bulunmuştur. Hayat boyu esrar kullanımının en sık görüldüğü illerin İzmir (%4), İstanbul ve Diyarbakır (%3.6), Muğla (%3.4), Antalya (%3.2), Adana (%3.1)' dir. *Hayat boyu esrar kullanımının en az görüldüğü iller Malatya (%0.5), Sivas ve Van (%1.9) olduğu görülmektedir.* Uçucu madde kullanımının en sık olduğu iller Muğla (%12.8), Kocaeli (%12.6), Sivas (%12.4), Eskişehir (%11.8), Antalya (%11.2) ve İzmir (%11.1) olarak bulunmuştur [21, s. 37-38; 22, s.62].

Bizim çalışmamız verileri değerlendirildiğinde, hayat boyu en az bir defa narkotik madde kullanım yaygınlıkları sırasıyla şöyle bulunmuştur: en çok kullanılan madde %29,3 sigara ve %7,6 oranlarıyla alkoldür. Bunları sırasıyla kanuni olmayan esrar %3,6, tiner- bali %2,9, ekstazi ile kokain %1,5, eroin %1,3, yeşil reçete %1,1, akineton ve emfatamin ile captagon %0,9 maddeleri takip eder. Tüm Türkiye'de olduğu gibi Van ilinde Ögel ve ark.larının 1998'de SAMAY 'la beraber yapmış oldukları çalışmada bulunan esrar kullanımı sıklığı bizim çalışmamızda artmıştır. Yine de Van ilindeki öğrencilerin hayatında en az bir kere tüm madde kullanımlarında Türkiye'deki 1998 yılının bu kapsamlı verileriyle kıyaslandığında düşük bulunmuştur.

Avrupa Okul Anketi Projesi'nin (ESPAD) Alkol ve Diğer Uyuşturucular (narkotik/maddeler) Kullanımına Yönelik 2007 tarihli veri toplama çalışmasına 100.000'den fazla öğrenci katılmış, katılımcı ülkelerdeki yaşları 15-16 arasında değişen öğrencilerin ortalama %58'i en az bir kez sigara içtiğini, öğrencilerin en azından üçte biri yaşamları boyunca en az bir kez alkol kullandığını, erkeklerin %23'ü ve kızların %17'si yaşamları boyunca en az bir kez yasadışı uyuşturucu denediğini bildirmiştir [10].

Bizim çalışmamızda alkol kullanım oranları bu çalışma ile benzer fakat sigara ve yasal olmayan maddelerin kullanım oranları bu çalışmadan daha düşüktür. Bu çalışmada yasal olmayan uyuşturucu denemiş olan öğrencilerin büyük çoğunluğu esrar kullanmıştır. Bizim çalışmamızda da en çok kullanılan madde esrardır. ESPAD çalışmasında öğrencilerin %19'u tarafından yaşam boyu esrar kullanımı rapor edilirken, %7'si indekste yer alan diğer uyuşturuculardan birini veya daha fazlasını denemiştir. Ekstazi, kokain ve amfetaminler çok az arayla (her biri %3) birbirini takip etmekte olup, amfetamin, kokain ve eroin daha az rapor edilmiştir (%1-2) [10].

ESPAD'ın 2007 yılı verileri, bizim verilerimizle kıyaslandığında; sigara, esrar, eroin, kokain, LSD ve ekstazi kullanım oranlarının Avrupa ülkelerinde oldukça yüksek olduğu, alkol kullanım oranlarının ise benzer olduğu görülmektedir.

Ögel ve ark. tarafından 1998 yılında yapılan Türkiye'nin 15 farklı ilinden yaşları 15-17

arasında değişen 18.599 öğrencinin dahil edildiği bir çalışmada sigara içme oranı (%22), bizim çalışmamızdan (%29.3) düşük bulunmuştur. Uçucu madde kullanımı ise %8,6, diğer maddelerin kullanımı %3,3 bulunmuştur. Bizim çalışmamızda uçucu madde kullanım oranı (%2,9) daha düşüktür. Bu çalışmanın 1998 yılında yapıldığı göz önünde bulundurulursa, bizim çalışmamızdaki sigara hariç diğer tüm maddelerin kullanım oranların düşük olmasının nedeni, bu alanda araştırma yöntemlerindeki farklılıklara ve iller arası sosyal yapı farklılıklarına bağlı olabilir [16, s. 301-307].

Yine Ögel ve ark. 7341 lise 2. sınıf öğrencisinin dahil edildiği çalışmalarında, öğrencilerin %65,1'inin yaşamlarında en az bir kez sigara içtiklerini, belirlemişler, bizim çalışmamızda %29,3'dir. Bu çalışmada yaşam boyu esrar kullanımı % 3,6, uyarıcı kullanımı %8,6 ve uçucu madde kullanımı %3,3 olarak bulunmuştur. Bizim çalışmamızda nokta yaygınlığı olarak bu maddelerin kullanım oranları bu çalışmadan daha düşük bulunmuştur[135, s.243-244]. Ögel ve ark. tarafından Türkiye'de 9 büyük şehirde, 11.991 10. sınıf öğrencisinde yapılan çalışmada yaşam boyu ekstazi kullanımı %2.5 bulunmuştur. Bu oran da bizim çalışmamızla kıyaslandığında daha yüksektir. Bu çalışmaların İstanbul kentindeki liselerde yapıldığının göz önünde bulundursak bu farkın kentler arasındaki sosyolojik yapı farklılıklarından kaynaklandığını düşünebiliriz[23, 112-118].

Çanakkale il merkezinde 16 lisede 5546 öğrenciyle yapılan bir çalışmada, öğrenciler arasında en az bir kez kullanımı en yaygın bulunan maddeler esrar (%1,4) ve uçucu maddeler (%1,2) olarak bulunmuştur [24, s.17]. Bizim çalışmamızda da lise öğrencilerinde kullanımı en yaygın yasal olmayan madde esrardır. Esrarı takiben en fazla kullanılan maddeleri tiner-bali ve ekstazi oluşturmaktadır.

2010 İngiltere Ulusal Sağlık ve Sosyal Bakım Bilgi Merkezi (NHS) verilerine göre ise en sık kullanılan yasadışı madde esrar (%6,6) olarak saptanmış, bunu da %2,4 ile toz kokain izlemiştir[19]. Avrupa ve Amerika'da en yaygın kullanılan yasadışı maddeleri uçucular ve esrar oluşturmaktadır [16, s.301-303]. Bizim çalışmamızda da benzer şekilde en sık kullanılan yasa dışı madde esrar (%3,6), ikinci sıklıkta tiner-bali (%2,9)dir.

2004 yılında Gençlik Araştırması kapsamında, İstanbul'da lise 2. sınıf öğrencilerinde yapılan çalışmada, en az bir kez kullanım yaygınlığı en yüksek olan madde %51,2 ile alkoldür. Alkolü sırasıyla tütün (%37), uçucu maddeler (%5,9) ve esrar (%5,8), takip etmektedir[25, s.18-23]. Ancak kullanım sıklığı bizim çalışmamızda daha düşük bulunmuştur. Yani bizim çalışmamızda lise 2. sınıf(10. Sınıf)da en fazla kullanılan maddeler sigara (%13,1) ve alkol (%2,7) dür. Bunu esrar(1,5%), tiner-bali (%1,5) ve (%0,8) eroin ve kokain takip etmektedir.

2011'de Edirne'deki Liselerde 8402 lise öğrencisinde uygulanan ankette, lise 12. sınıf öğrencilerinde elde edilen verilerde en az bir kez kullanım yaygınlığı en yüksek olan madde %35,7'le sigaradır. Sigarayı sırasıyla alkol %28,6, esrar %3, uçucu maddeler %1,9 gelmektedir. Bizim çalışmamızda ise, en az bir kez kullanım yaygınlığı en yüksek olan madde %16,1'le sigaradır. Sigarayı sırasıyla alkol %4,9, esrar %2,0, uçucu maddeler %1,4 gelmektedir[26, s.36]. Ancak kullanım sıklığı bizim çalışmamızda daha düşük bulunmuştur. Edirne'deki çalışmanın 2011 yılında yapıldığı göz önünde bulundurulursa, bizim 2016 yılındaki çalışmamızdaki sigara hariç diğer tüm maddelerin kullanım oranlarının düşük olmasının nedeni, bu sahada alınan tedbirlere ve bağımlılığa karşı oluşan farkındalığın artmasına, bu sahada araştırma yöntemlerindeki farklılıklara ve iller arası sosyal ve kültürel yapı farklılıklarına bağlı olabileceği düşünülmektedir.

2010 yılı Amerikalı Ergenlerde Madde Kullanımı İle İlgili Geleceğin İzlenmesi Raporları'na göre; alkol kullanımı 10. Sınıfta %58,2, 12. sınıfta %71, sigara kullanımı 10. sınıfta %33, 12. sınıfta %42 olarak bulunmuştur. Esrar kullanımı 10. sınıfta %33,4, 12. sınıfta %43,8, uçucu madde kullanımı 10. sınıfta %12, 12. sınıfta %9 olarak verilmiştir[27]. Bu çalışmada madde kullanım oranları bizim çalışmamıza kıyasla yüksektir. Benzer şekilde madde kullanım oranları lise 12. sınıf öğrencilerinde lise 10. sınıf öğrencilerine nisbetle anlamlı olarak daha yüksektir. Çalışmamızda görülen bu farklılıklar, madde kullanım oranlarının yaşla birlikte artış gösterdiği yönündeki diğer çalışmalarla uyumludur.

Bu çalışmada sigara, alkol ve narkotik/madde kullanımı, riskli bir dönem olan lise çağı öğrencileri değerlendirmeye alınmıştır. Çalışma kişilerin kendilerinin doldurduğu anket formlarıyla yapılmış olup bu durum ise bazen verilerin güvenilirliği açısından bir kısıtlılık teşkil edebilir. Araştırmamızda Van İli Üç Merkez İlçenin 25 Lise 10. ve 12.Sınıf öğrencileri çalışmaya alınmıştır. Bundan maksat yaş dağılımları birbirine yakın olan öğrenciler hedef alınmıştır. İlgili idarecilerin çalışmamızın bulgularına bakarak, madde kullanımı noktasından ergenlik/gençlik dönemindeki riskleri azaltmak için bölgemizde, bilhassa kullanım oranları yüksek olarak tespit edilen alkol, sigara, esrar ile

diğer narkotik/madde kullanımına yönelik farkındalığı arttıracak tedbirlerin alınması önem arz etmektedir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada Van İli Üç Merkez İlçe 25 lise 10. ve 12.sınıf öğrencilerinde; sigara, alkol ve narkotik/madde madde kullanımının yaygınlığı, sigara, alkol ve narkotik/madde kullanım oranlarının karşılaştırılması, sigara, alkol ve narkotik/madde kullanımına tesir eden risk faktörlerinin belirlenmesi ile sigara, alkol ve narkotik/madde kullanımının sosyal problemlere sebebiyet verdiğinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla çalışmaya 2814 lise öğrencisi dahil edilmiş olup:

-Çalışmamızda, sigara kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %13,1, lise 12.sınıf öğrencilerinde %16,1; alkol kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %2,7, lise 12.sınıf öğrencilerinde %4,9; esrar kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %1,5, lise 12.sınıf öğrencilerinde %2,0; ekstazi kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,7, lise 12.sınıf öğrencilerinde %0,8; tiner-bali kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %1,5, lise 12.sınıf öğrencilerinde %1,4; Akineton 10.sınıf öğrencilerinde %0,5, lise 12.sınıf öğrencilerinde %0,4; kokain kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,8 lise 12.sınıf öğrencilerinde %0,7; eroin kullanımı hem lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,8, 12.sınıf öğrencilerinde %0,5; amfetamin kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde % 0,5, 12.sınıf öğrencilerinde %0,4; Captagon kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,5, 12.sınıf öğrencilerinde %0,4; Yeşil Reçete kullanımı lise 10.sınıf öğrencilerinde %0,6, 12.sınıf öğrencilerinde %0,5 olarak bulunmuştur.

-Lise 12.sınıf öğrencilerinde sigara, alkol ve esrar kullanım oranları, 10.sınıf lise öğrencilerinden anlamlı olarak daha yüksek tespit edilmiştir.

-Lise öğrencilerinde sosyal problemlili davranışlar olmasının (okuldan ve evden kaçma, disiplin cezası alma, kesici-delici alet taşıma, çete üyeliği, kanuni problem yaşama) sigara, alkol ve diğer narkotik/madde kullanım oranlarında artışla paralel gittiği bulunmuştur.

6. ÖNERİLER

Uyuşturucu Problemi ABD ve Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye'de çok ileri boyutlarda olmamakla beraber hızlı bir artış içindedir. Aynı şekilde Van İlinde de Türkiye'nin batı illerine nisbetle Narkotik/Madde Problemi daha düşük düzeylerde olup burada da hızlı bir artış söz konusudur. Gerek tüm Türkiye'deki bu artış hızı ve gerekse Van İli bazındaki artış hızı, ileride büyük Sosyal Problemlere neden olacaktır. Madde bağımlılığı dünyada ve Türkiye'de giderek yaygınlaşmakta ve olumsuz sonuçlarıyla geleceği tehdit etmektedir. Yine de Türkiye'nin henüz yapabileceği bir şeyleri vardır.

Araştırmamızın sonuçları ve öneriler olarak:

-Liseye başlama, madde kullanımında yaş ve arkadaş özellikleri açısından kritik bir dönem olmasından: Gençlere yönelik yapılan koruma ve önleme çalışmaları lise başlangıcında daha fazla uygulanmalı; bu yaş grubunda arkadaşları, akranları ile birlikte zamanı iyi kullanabilecekleri boş zaman etkinliklerine daha çok fırsatlar oluşturularak sigara, alkol ve narkotik/ madde kullanımının tehlikeleri konusunda farkındalıkları artırılmalı, öğrencilerin kendilerinin oluşturacakları sosyal kulüpler içinde akran eğitimi ortamları sağlanmalıdır.

-Narkotik/maddelerden birinin kullanımı diğer maddelerin kullanım riskini de beraberinde getirdiğinden, -özellikle sigara ve alkol narkotik/maddeye geçiş basamağı olarak değerlendirildiğinden- üzerinde durulması gerekmektedir.

- Türkiye narkotik/madde kullanımı ve bağımlılığıyla mücadele politikası gözden geçirilmeli ve yeniden yapılandırılmalı, narkotik/madde problemiyle mücadelede daha verimli hale getirilmeli, bilimin gerektirdiği mevzuat düzenlemeleri ve resmi tedbirler alınmalıdır.

-Çeşitli müfredat programlarında sigara, alkol ve narkotik/madde kullanımını önleme ile ilgili başlıklara yer verilmeli, Avrupa ve Amerika'da olduğu gibi sağlık davranışlarını izleme programları geliştirilebilmeli ve yine Avrupa ve Amerika'da uygulanan okul ve çevresi kuralları gibi Türkiye'de de ülkeye uygun kurallar konularak işler hale getirilmelidir.

-Reklamların toplum üzerindeki etkileri göz önünde bulundurularak gerek reklamlar ve gerekse sosyal programlara sponsor olan kurum ve kuruluşların reklamlarına dikkat edilmeli, -örneğin bira reklamları vb. olmamasına yönelik-ülke bazında tedbirler alınmalı ve bunlara yönelik eğitimler planlanmalıdır.

-Koruyucu eğitimlerin aileden başlayarak ilkokul, ortaokul ve lisede etkin bir şekilde verilmelidir.

-Narkotik maddelerin ticaret ve kaçakçılığını kontrol altına almak veya yok etmek için var olan ulusal ve uluslararası düzeyde kalkınma planlarında konuya yer verilmeli, bu mücadele kuruluşlarıyla tam bir hassasiyet, ciddiyet içinde ve kararlılıkla işbirliği yapmalı, daha sıkı koordinasyonlar içine girilmelidir.

7. SONUÇ OLARAK DİYEYİLİRİZ Kİ;

Sosyal etkilerin ve zamanın madde kullanımı gibi riskli davranışlar üzerindeki olumlu ya da olumsuz etkilerinin taranmış olması faydasıdır. Çalışma alanımız olan Van İlinde sonuçlar sevindirici düzeyde düşüktür. Lakin hiç yok değildir. Bundan sonra da bu konuda tespit çalışmalarının periyodik olarak sürdürülmesi ve çözüm önerilerinin güncellenmesi gereklidir.

KAYNAKLAR

- 1- ÖGEL, K., Ermağan, E., Eke C.Y., Taner, S. (2007a). Madde deneyen ve denemeyen ergenlerde sosyal aktivitelere katılım: İstanbul örnekleme. *Bağımlılık Dergisi*, 8(1), 18 – 23.
- 2- DEMİRHAN, H. (1999). Denizli İli, Tavas İlçe Merkezinde Yer Alan Ortaöğrenim Öğrencilerinde Sigara, Alkol Ve Uçucu Madde Kullanımı. Yüksek Lisans Tezi. Pamukkale Üni. Sağlık Bilimler Enstitüsü, Halk Sağlığı A.B.D., Denizli.
- 3- SOYSALDI, M.(2007). Gençliğimizi Tehdit Eden Zararlı Alışkanlıklar: *Sigara, Alkol Ve Uyuşturucu*. ISSN: 1306-3111 e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 2, Number: 2 Article Number: C0006
- 4- AĞIRAKÇA, A., (2000). Şamil İslam Ansiklopedisi, C.VIII, İstanbul.
- 5- EVCİN, U., (2011). Lise Gençlerinin Vakit Geçirdiği Ortamların Madde Kullanımı Davranışı Üzerindeki Etkileri: *Bayrampaşa Örnekleme*. İstanbul Üniversitesi Adli Tıp Enstitüsü, Sosyal Bilimler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi: İstanbul.
- 6- ERGENÇ, G., YILDIRIM, E., (Ed.) (2007). Madde kullanımı önleme klavuzu. İstanbul.
- 7- KARATAŞOĞLU, S. Sosyal Politika Boyutuyla Madde Bağımlılığı. *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 476.
- 8- DÖNMEZER, S. (1981). Kriminoloji. İstanbul.
- 9- DÖKMECİ, G., SALTİK A., DÖKMECİ İ. (1988-1990). Edirne Merkezinde Halkın Uyuşturucu ve Non-Medikal İlaç Kullanımı Epidemiyolojisi: Trakya Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi, 5,6,7 (Bileşik Sayı), s. 94.
- 10- ESPAD (2007). Substance Use Among Students in 35 European Countries, Stockholm, Retrieved January 8, 2012.
- 11- ÖZMEN, F., KUBANÇ, Y.,(2013). Liselerde Madde Bağımlılığı: *Mevcut durum ve önerilere ilişkin okul müdürleri ve öğretmenlerin bakış açıları*. Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/3, Winter, Ankara.
- 12- TUBİM (2008). Türkiye’de Uyuşturucu Kullanımı, syf. 7-22. http://www.tubim.gov.tr/Dosyalar/istatistik/genel_nufus.pdf
- 13- GÜLER, A. (2008). Ege Üniversitesi Hazırlık Sınıfı Öğrencilerinde Tütün, Alkol, Madde Kullanımı ve Sosyo-Ekonomik Düzey Etkisi. Doktora Tezi, İzmir.
- 14- ÜNÜVAR, N. (2008). Madde Kullanımı ve Bağımlılığı ile Kaçakçılığının Önlenmesi Alanlarında Tespit Edilen Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Ankara: TBMM Meclis Araştırma Komisyonu “Raporu”.
- 15- ÖGEL K., TANER S., EKE C. Y. (2006). Onuncu Sınıf Öğrencileri Arasında Tütün, Alkol Ve Madde Kullanım Yaygınlığı: *İstanbul Örnekleme*. *Bağımlılık Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, s. 18-23. www.bagimlilik.net
- 16- ÖGEL K, Tamar D, ÇAKMAK D.(1998). Madde kullanımı sorununda Türkiye’nin yerine bir bakış. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 9: 301-307.
- 17- BÜYÜKÖZTÜRK Şener. ve Ark. (2014). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Pegem Akademi Yayınları, Ankara, s.80-100.

- 18- ASAN, Ö., TIKIR, B., OKAY, İ. T., GÖKA, E., (2015). Bir AMATEM Birimine Başvuran Alkol ve Madde Kullanım Bozukluğu olan Hastaların Sosyodemografik ve Klinik Özellikleri. *Bağımlılık Dergisi*, CİLT: 16, Sayı: 1
- 19- The NHS Information Centre, Lifestyles Statistics. Statistics on Drug Misuse: England 2015. http://www.ic.nhs.uk/webfiles/publications/Health_Lifestyles/Statistics_on_DrugMisuse_England_2010.pdf.
- 20- BALCI, Ali. (2015). SOSYAL BİLİMLERDE ARAŞTIRMA *Yöntem, Teknik ve İlkeler*. Pegem Akademi Yayınları, Ankara, s.260-274.
- 21- YILDIZ, E.U., (2009). İzmir Liselerinde Sigara, Alkol, Madde Kullanım Yaygınlığı Hazırlayıcı Ve Korumucu Faktörler. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji Anabilim Dalı. Doktora Tezi. İZMİR.
- 22- ÖGEL, K., (2005). Madde kullanım bozuklukları epidemiyolojisi. *Türkiye Klinikleri J Int Med Sci* 2005, C.I, Sayı:47, s.61-64
- 23- Ögel K, Çorapçıoğlu A, Sır A, Tamar M, Tot Ş, Doğan O ve ark. (2004). Türkiye’de Dokuz ilde ilk ve ortaöğretim öğrencilerinde tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı. *Türk Psikiyatri Dergisi*;15:112-8.
- 24- TUBİM (2010). Madde Kullanım Yaygınlığı, syf.17-21. <http://www.kom.gov.tr/Tr/HaberDetay.asp?HKey=220>
- 25- Ögel K, Taner S, Eke CY. (2006). 10.sınıf öğrencilerinin tütün, alkol ve madde kullanım yaygınlığı: İstanbul örnekleme. *Bağımlılık Dergisi*;7:18-23.
- 26- ÇAKIR, D. (2011). Edirne’deki liselerde ve Trakya Üniversitesi öğrencilerinde alkol ve psikoaktif madde kullanımının yaygınlığı. Uzmanlık Tezi. Edirne.
- 27- Johnston LD, O’Malley PM, Bachman JG, Schulenberg JE. (2010). Monitoring the future national results on adolescent drug use: Overview of key findings, (NIH Publication No.10- 7585). Bethesda, MD: National Institute on Drug Abuse.

18. YÜZYIL RUSYASINDA KÜLTÜREL YAPI

Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU

Gazi Üniversitesi, akasoglu@gazi.edu.tr

ÖZET

Dil ve kültür bir milletin oluşumu ve gelişimi aşamasında en önemli ortak özelliklerdendir; bir başka deyişle geçmiş ve gelecek arasındaki köprülerdir. İnsanın düşünmesi ancak dille olanaklı olabildiğinden, dilde gelişme ve üstünlük yaratamayan milletlerin düşünceleri kapalı, dar ve sınırlı kalacak ve mevcut durum kültür üzerinde de etkisini gösterecektir. Bu bağlamda her ülke gibi Rusya da tarih boyunca ilerleyebilmek, aydınlanabilmek için birtakım çabalar içine girmiştir. Bu bağlamda gelişime engel teşkil eden skolastik düşünce yapısından kurtulup yeni bir döneme geçme çabaları ilk olarak 15. yüzyılın sonlarında III. İvan (1462-1505) döneminde görülür. Ancak gerçek anlamda ilerleme I. Petro'nun (1682-1725) reformlarıyla mümkün olacaktır. 18. yüzyıla gelene kadar Rusya'da hakim olan Ortaçağ Hristiyan kültürü, I. Petro döneminde soylu (dvoryan) ve geleneksel kültür olmak üzere ikiye ayrılır. Her alanda reforma ihtiyaç duyulan Rusya'da I. Petro'yla başlayan ve öncelikle askeri ve teknik alanlardaki hızlı ve etkili değişim, siyasi ve sosyo-kültürel alanlarda da kendini gösterir. Petro dönemi, Rus halkının kilise dogmatizminden ve arkaik kilise-Slav dilinden kurtulduğu, halk dilinin edebiyata egemen olmaya başladığı, yani bugünkü anlamda ulusal bir dil ve edebiyat geleneğinin oluşturulmaya çalışıldığı bir dönemdir. Diğer bir taraftan ise o dönemde etkili olmaya başlayan Avrupa kültürünün Rusya'da kabul edilmesi ve uygulanması, ülkenin değerler sisteminde ve sosyo-politik düzeninde birtakım değişikliklerin yapılmasını gerekli kılmaktaydı. Bu noktada dönemin mevcut düzenini akla aykırı ilan eden ve köleliğin kötülüğünü vurgulayan Rus aydınlanmacılarına göre toplumun her kesiminin bilinçlendirilmesi büyük önem taşımaktaydı. Nitekim her alandaki hızlı ve etkili değişim özellikle edebiyat ve kültür alanında verimli bir çağ olan 19. yüzyıl Rusya'sına ve Rus milli kültürünün şekillenmesine zemin hazırlamaktaydı.

Bu bildiride 18.yüzyıl Rusya'sında halkı bilinçlendirme, aydınlatma ve ülkeyi ilerletme yolunda atılan adımların, çabaların yanı sıra edebi dilin oluşum aşamaları dinin etkisi altındaki kültürün yeni dönem kültürünü nasıl etkilediği ve 19. yüzyılın başına kadar süregelen bu etkileşimin nasıl bir yol izlediği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Rusya, 18.yüzyıl, Kültür, I.Petro

Kültür, insanın düşünsel, inançsal, duygusal etkinlikleri sonucunda ortaya çıkan yaratılar, değerler ve kuşaktan kuşağa aktarılan davranışlar bütünüdür. Bir toplumu diğerinden ayırmaya yarayan, onun özelliğini temsil eden bir işaret gibidir kültür. Sosyolojik anlamda bir toplumun kültürü, en başta o toplumun konuşma ve yazı dili, edebiyatı, sanatı, bilimi, felsefesi, örf ve adetleri, gelenekleri, töreleri, halk inançları, alışkanlıkları, ahlak ve hukuku, değerleri, sembolleri, ekonomik anlayışı, ayin ve törenleri, müzik, resim, oyun, heykel ve mimari tarzıdır. Bu bağlamda kültür, bir milletin oluşumu ve gelişimi aşamasında, geçmiş ve gelecek arasındaki bağlantı noktasıdır. Her millette olduğu gibi Rusya da tarih boyunca ilerleyebilmek ve aydınlanabilmek için birtakım çabalar harcamıştır. Gelişime engel teşkil eden skolastik düşünce yapısından kurtulup yeni bir döneme geçme çabaları ilk olarak 15. yüzyılın sonlarında III. İvan (1462-1505) zamanında görülür. Ancak gerçek anlamda ilerleme çabaları I. Petro'nun (1682-1725) reformlarıyla mümkün olur. 18. yüzyıla gelene kadar Rusya'da egemen olan Ortaçağ Hristiyan kültürü, I. Petro döneminde soylu (dvoryan) kültürü ve geleneksel kültür olmak üzere ikiye ayrılır. O dönemde etkili olmaya başlayan Avrupa kültürünün Rusya'da kabul görmesi ve uygulanması, ülkenin değerler sisteminde ve sosyo-politik düzeninde birtakım değişikliklerin yapılmasını gerektirmekteydi. Her alanda kendini gösteren hızlı ve etkili değişim, özellikle edebiyat ve kültür alanında verimli bir çağ olan 19. yüzyıl Rusya'sının ve Rus milli kültürünün şekillenmesine zemin hazırlar.

Tarihte *Petro Reformları* adıyla bilinen ilk modernleşme ve batılılaşma hareketini gerçekleştiren çar I. Petro'nun özelliklerini 19. yüzyıl ünlü şair ve yazarı A.S. Puşkin'in şiirsel dildeki şu ifadesinde bulabilmek mümkündür:

“O bir akademisyen, o bir kahraman,
Bazen bir denizci, bazen marangoz,
Tüm kalbiyle o,
Ebedi bir işçiydi tahtında”.
(Hacızade 2012: 86).

То академик, то герой,
То мореплаватель, то плотник,
Он всеобъемлющей душой
На троне вечный был работник

Bizzat kendisi de yurt dışında bir işçi gibi çalışan, eğitime, bilime son derece önem veren Petro’nun parmağında taşıdığı yüzüğünde “*öğrenenler sırasındayım ve sürekli bana öğretecek kişiler arıyorum*”-Аз есмь в чину учимых и учащих мя требую- (Hacızade 2012: 93) sözlerinin yazılı olması dikkate değerdir.

17. yüzyılın ortasında Rus Ortodoks Kilisesinin ayrılması Rus kültür hayatını etkilemiş, *Staroobryadtsı* diye adlandırılan yazarların eserleri o dönemin halk dilini inceleme konusunda iyi bir kaynak oluşturmıştır. Bu doğrultuda bir üniversitenin gerekliliği hissedilmiş, Simeon Polotskiy (1629-1680) ve Silvester Medvedev’in (1641-1691) çabalarıyla devletin ve kilisenin ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir yüksek öğretim kurumunun açılması gerektiğine inanılmış ve nitekim 1687 yılında Slavyan-Grek-Latin Akademisi (Славяно-греко-латинская академия) kurulmuştur. Akademi I. Petro’nun ölümünden sonra 1725 yılında Petersburg’ta Bilimler Akademisi’nin kurulmasıyla eski önemini yitirecek ve kurumun adı 1814 yılında Moskova Din Akademisi (Московская духовная академия) adını alacaktır. 1700 yılında Moskova’da bir denizcilik okulu açılır. Bu okul 1715 yılında Petersburg’a nakledilecek ve Denizcilik Akademisi (Морская академия) adını alacaktır (Koşman 2014: 102-105).

Rusya’da Jülyen Takvimi kullanılır ve 1 Eylül yılbaşı sayılır iken, Petro’nun emriyle 1700 yılından itibaren Gregoryen (Miladi) Takvimi’ne göre 1 Ocak yılbaşı kabul edilir. İlk Rus gazetesi *Savaş ve Başka İşlere Dair Belleten (Ведомости о военных и иных делах, 1703)* çıkarılmaya başlar. Soyluların Avrupalı tarzda giyinmeleri ve sakallarını traş etmeleri emredilir. 4 Eylül 1698 tarihinde çıkarılan sakal vergisiyle, sakal ve bıyıkların traş edilmesi ve yabancı kıyafetlerin giyimiyle eski inanç sisteminin emrettiği kıyafetlerle dolaşma yasağı (О ношении немецкого платья, о бритии бород и усов, о хождении раскольникам в указанном для них одеянии) getirilir. Sakal bırakma yalnızca ruhban sınıfına ve köylülere has bir davranış haline gelir. Rus erkek ve kadınları bir arada tutmak ve cemiyet hayatına alıştırmak gayesiyle 1718 yılında bilim adamı, üst düzey subay, memur ve tüccar gibi seçkin kişilerin davet edildiği dans ve sohbetin yanı sıra satranç ve damanın oynandığı *assambleya* adı verilen toplantılar düzenlenir, bu toplantılar ilerleyen süreçte balolara dönüşecektir (Zezina, Koşman, Şul’gin 1990: 142-143; Koşman 2014:112).

Devlet yönetiminde de reforma giden Petro, *Boyar Duması*’nı kaldırıp yerine 1711 yılında *Senato*’yu kurar. On beş kişiden oluşan Senato, Petro’nun karar almasında yardımcı bir rol üstlenir ve adeta Bakanlar Kurulu işlevi görür. Ayrıca devlet içindeki iki başlılığa neden olabilecek kurumlar arasında gördüğü *Kutsal Sinod*’u (Святейший Синод)- Rus Kilisesi Başkanlığı- yeniden düzenler, kilisenin tüm görev ve yetkilerini bu kurumun bünyesinde toplar. Yeni kilise düzeninin esası *Teokratik Düzen (Духовный регламент)* adıyla 1721 yılında reformlarının destekçisi Feofan Prokopoviç (1681-1736) tarafından hazırlanır. Petro’nun reformları arasında yer alan *Rütbeler Tablosu (Табель о рангах, 1722)* Rus insanının hayatını düzenleyen bir düstur haline gelir. Askeri, bürokratik ve saray olmak üzere üç ayrı sınıfa- bu üç sınıf ayrıca kendi içinde on dört ayrı sınıfa bölünür- mensup kişiler bir üst sınıfa geçebilmek için birtakım gereklilikleri yerine getirmekle mükelleftiler. Petro’ya göre bu tarz bir düzenleme toplumun tüm sınıflarına özgürlük getirecek ve sınıflar arası geçiş gösterilen emekle mümkün olabilecektir (Lotman 2002: 23-24; Zezina, Koşman, Şul’gin 1990: 142).

O dönemde Merkantilizm politikası esas tutulur ve Rus sanayini Batı Avrupa’ya karşı koruma amaçlı kıymetli madenlerin ihracı yasaklanır. Petro döneminin sonlarına doğru Rusya’da 200 kadar fabrika ve imalathane açılmış olur. Yine Petro’nun emriyle Rusya’nın her tarafında maden arama faaliyetlerine hız verilir. Mali ve vergi alanında da değişiklikler yapılır. *Kafa vergisi* usulüyle 1724 nüfus sayımı baz alınarak vergiye tabi tutulacakların sayısı 5.5 milyon olarak tespit edilir ve kişi başına 74 kopek vergi konur (Kurat 2014: 283-284).

Petro dönemiyle adeta özdeşleşen ilklerin yer aldığı kurumlar arasında kütüphane ve müzeler de bulunmaktadır. İlk arkeolojik tetkikler başlar; 1714 yılında Petersburg’ta Rusya’nın ilk kütüphanesi açılır. İlk müze olan Kunstkamera müzesi de bu kütüphane ile aynı zamanda oluşturulmaya başlanır ve müze 1719 yılında halka açılır (Zezina, Koşman, Şul’gin 1990: 134).

Petro dönemi Rus halkının kilise dogmatizminden ve arkaik kilise-Slav dilinden kurtulduğu, halk dilinin edebiyata hakim olmaya başladığı bir dönemdir. Rus harflerinde de reform yapılır. Eski Kilise-Slav alfabesi yerine 1708-1709 yıllarında bugünkü harflere benzeyen yeni harfler kabul edilir. Bu suretle 29 Ocak 1711 tarihinde yeni alfabe ile ilgili kanun çıkartılır. Kökenini toplum tarafından konuşulan dilden alan bir edebi dil yaratmak dönemin en önemli meselelerinden biri idi. Zira toplumun adeta tüm maddi kültürü Batı'dan ithal edildiği için Puşkin'in de *Yevgeniy Onegin* eserinde eleştirdiği gibi, en temel şeyler için bile Rusça kelime mevcut değildi:

Pantolon, jilet ve frak

Bunlar hiç de Rus değiller. (панталоны, фрак, жилет - всех этих слов на русском нет)(Puşkin 1969:16).

Bilime, eğitime katkılarının yanı sıra Rus edebi dilinin oluşumunda da adından "bizim edebiyatımız Lomonosov ile başlar. Lomonosov, edebiyatın babası" sözleri ile bahsedilen ve Rus dilinde yüksek, orta, aşağı olmak üzere üç üslup sınıflaması yapan Mihail Vasilyeviç Lomonosov'un (1711-1765) katkısını da eklemek gerekir (Özer 2004: 105, 108).

Çarice Anna İvanovna döneminde (1730-1740), 1731 yılında 13-18 yaş arasındaki aristokrat çocuklarından seçilmiş olanlara askerlik sanatını öğretmek amacıyla *Rıtsarskaya Akademiya* (Рыцарская академия) adı altında *Suhoputniy Şlyahetskiy Kadetskiy Korpus* (Сухопутный шляхетский кадетский корпус, 1732) açılır. I.Petro döneminde her soylu memuriyete asker olarak başlamak zorundaydı. Genç soyluları devlet görevine hazırlamak için kurulan akademi, sarayla yakın ilişki içindeydi. Öğrenciler, akademideki öğrenimleri dışında kalan zamanlarda sarayda görev yaparlardı. 1759 yılında yine soyluların çocukları için *Pajeskiy Korpus* (Пажееский корпус) adı altında başka bir askeri lise açılacaktır.

18. yüzyılın otuzlu ve ellili yıllarında hakim olan düşünce Petro döneminde kurulmuş olan kültür geleneklerinin devam ettirilmesi ve geliştirilmesidir. Prokopoviç'in *Bilginler Grubu* (Ученая дружина) bu geleneği devam ettirir. Prokopoviç'in ifadesine göre bu grubun hedefi bilim ve kültürün ülkenin Petro'nun reformları doğrultusunda ileriye götürülmesidir. Ancak Petro'nun kızı Yelizaveta Petrovna (1740-1761) döneminde muhafazakar din adamlarının faaliyetlerine göz yumulur. Kilise yönetiminde idari mevkileri, Prokopoviç'in kültür anlayışına karşı çıkan muhafazakar din adamları ele geçirir. Petro döneminde basılmış ve sonraki yıllarda çevrilmiş olan bilimsel kitaplar toplatılır ve imha edilir.

Rusya'da ilk popüler-bilimsel edebiyat dergisi *Her ay Çıkan Yararlı ve Eğlendirici Eserler* (Ежемесячные сочинения, к пользе и увеселению служащие) 1755 yılından itibaren Akademi'de yayımlanmaya başlar. 1756 yılından itibaren akademide bir basımevi kurulur ve *Yararlanılan Boş Zaman* (Праздное время, в пользу употребленное, 1759-1760) adı altında bir edebiyat dergisi haftalık çıkartılmaya başlanır.

Çarice Yelizaveta döneminde Lomonosov'un girişimiyle Ocak 1755'te Moskova Üniversitesi kurulur. Üniversitenin kuruluş amacı, isteyen aristokratlara ve *raznoçinets* lere yani soylu olmayan ve küçük memur kesiminden gelen aydın kimselerin çocuklarına da Avrupa üniversiteleri ayarında eğitim vermektir.

Yelizaveta döneminde sarayda ve soylular arasında *gallomaniya*, yani Fransız olan her şeye karşı bir merak ve düşkünlük baş gösterir. Fransızca yaygınlaşır.

Rusya'da halka açık ilk tiyatro gerçek anlamda Rus tiyatrosunun kurucusu sayılan Fyodor Grigoryeviç Volkov (1729-1763) tarafından Yaroslavl'da 1750 yılında oluşturulur. 1756 yılında ise Petersburg'ta bir tiyatro kurulur ve Sumarakov tiyatrosunun müdürü olur. 1780'lere gelindiğinde ise Bolşoy Tiyatrosu ve ardından Mahıy Tiyatro'nun adı geçmeye başlayacaktır.

1730-1750 yılları edebiyatta klasizm akımının biçimlendiği ve yerleştiği yıllardır. Rus klasizminin yerleşmesinde Antioh Dmitrieviç Kantemir (1708-1744) hicivleriyle öne çıkar; Vasily Krilloviç Trediakovskiy (1703-1769) ise Fenelon'un ünlü *Telemaque* eserini Rusça'ya kazandırır ve *Tilemahida* (Телемахиды) adıyla 1766 yılında yayımlar; Ayrıca Mihail Vasilyeviç Lomonosov (1711-1765) *Rus Nazım Kurallarına Dair Bir Mektup* (Письмо о правилах российского стихотворства, 1739), *Belagat Bilimi* (Путоприка, 1748) ve *Rus Grameri* (Российская грамматика, 1755) adlı çalışmalarında Rus dili ve şiiriyle ilgili kuralları saptamaya çalışır ve Aleksandr Petroviç Sumarokov (1717-1777) ise *pritça* adı verilen ve 18. yüzyılda popüler bir tür olan hiciv-fabllarıyla dikkat çeker.

II. Katerina döneminde (1762-1796) Bilimler Akademisi'nin yayın organı olan *Rusça'yı Sevenlerin Muhatabı* (Собеседник любителей российского слова, 1783-1784) adlı bir dergi

çıkartılır. Kitap basımında ilerlemeler kaydedilir. 18. yüzyılda Batı edebiyatından çok sayıda tercüme yapılır. Örneğin Fyodor Aleksandroviç Emin (1735-1770), J.J. Rousseau'nun *Julie Yahut Yeni Heloise* romanını Rusça'ya uyarlar ve benzerlikler gösteren *Ernest ve Doravra'nın Mektupları* (*Письма Эрнеста и Доравры, 1766*)'nı yazar. Bunun yanı sıra eski Rus öyküleri ve folklorik öğeler kullanılarak Rus düzyazı sanatını Avrupa tarzında yaratma geleneği devam ettirilir. Bu noktada Vasiliy Alekseeviç Levşin (1746-1826)'in on ciltten oluşan *Şanlı Bahadırlara Dair Eski Öyküleri İçeren Rus Masalları* (*Русские сказки, содержащие древнейшие повествования о славных богатырях, 1783*)'nı sayabiliriz. Levşin, Rus bilinasına dayandığı anayurt şövalye romanını Rus okuyucusuna göstermek ister. Ünlü şair ve yazar Puşkin, Levşin'in bu eserini okumuş ve *Ruslan ve Lyudmila* poeminde kullanmıştır. Yine Mihail Dmitrieviç Çulkov'un (1743-1792) *Alaycı ya da Slav Masalları* (*Пересмешиник или Славенские сказки, 1789*) adı altında yeniden uyarlanmış masal, roman ve öykü kitapları çıkmaya başlar. Masal ve roman motifleri birleştirilir, kahraman ve olay yerleri Ruslaştırılır.

1769 yılında Katerina'nın bizzat katılımıyla ilk Rus haftalık hiciv dergisi *Çeşitli Şeyler* (*Omnius Gatherum; Всякая всячина*) yayımlanmaya başlar. Ancak bu dergi Katerina'nın sekreteri G.V. Kozitskiy tarafından yayımlanmakla birlikte yönetiminin gizlice bizzat Katerina'nın elinde bulunduğu iyi bilinmekteydi. *Vsyakaya vsyaçina- Всякая всячина*'nın yayın hayatına başlaması aylık ve hatta günlük hiciv dergilerinin ortaya çıkmasına vesile olur. Aleksandr Petroviç Sumarokov'un *Çalışkan Arı* (*Трудолюбивая пчела, 1759*), Çulkov'un 1769 yılının Ocak ayı sonundan itibaren yayımlamaya başladığı ve özellikle edebiyat çevrelerindeki düşmanlarını hicvettiği *Şuradan Buradan* (*И то и сего*) adlı dergi, aynı yılın Mayıs ayından itibaren Nikolay İvanoviç Novikov (1744-1818)'un yayımlamaya başladığı özellikle toprak köleliğini hedef alan hicivlerin yer aldığı *Asalak* (*Трутень, 1769-1770*) *Ressam* (*Живописец, 1772-1773*) ve *Para Kesesi* (*Кошелек, 1774*) adlı dergileri ve Temmuz ayından itibaren Fyodor Aleksandroviç Emin'in (1735-1770) yayımlamaya başladığı ve iki şeytan arasındaki yazışmadan oluşan ve esas itibarıyla güzel sosyete kadınlarının aşk maceralarının hicvedildiği *Şeytan Postası* (*Адская почта, 1769*), İvan Andreeviç Krilov'un (1769-1844) *Perilerin Postası* (*Почта Духов, 1789*), *Seyirci* (*Зритель, 1792*) ve *Sankt-Peterburg Merkürü* (*Санкт-Петербургский Меркурий, 1793*) dergileri sayılabilir (Zezina, Koşman, Şul'gin 1990: 154-155).

II. Katerina tahta çıktığında Rusya gibi geniş bir ülkede her şeyden önce merkeziyetçi ve çok kuvvetli bir monarşi idaresinin bulunması gerektiğine kanaat getirerek rejimi kuvvetlendirmek yolunda yeni tedbirler almaya başlar. Bu tedbirler arasında dvoryanların mevkiini yükseltmek ve tahtı bu zümre sayesinde sağlamlaştırmak başı çeker. 1767 yılında çıkarılan bir kanunla – II. Katerina'nın 20 bölümden ve 500 maddeden oluşan *Nakaz* adındaki bu kanun taslağı, Montesquieu'nün *L'Esprit des lois* (*Kanunların Ruhü*), Bielfeld'in *Institutions politiques* gibi dönemin en yeni görüşlerini içeren eserlerin bir özeti şeklindeydi. Ceza hükümlerinde o sıralarda henüz çıkmış olan Beccaria'nın *Cürüm ve Ceza Hakkındaki* eseri temel alınmıştır (Kurat 2014: 301-304), dvoryanlar devlet hizmetine girip girmemek konusunda serbest bırakılırlar. Bu kanunla çiftlik sahibi dvoryanlara bağlı köylülerin durumu tümüyle kötüleşir. Çiftlik sahipleri pomeşçikler köylülerin tam manasıyla efendileri durumuna getirilirler, köylüler istedikleri gibi istismar etmek ve küçük bir suç yüzünden Sibiry'a sürmek hakkına sahip olurlar. Bunun üzerine köylüler arasında ayaklanmalar baş gösterir. Dönemin en ünlü ayaklanması olarak *Pugaçev Ayaklanması* (1773-1775) Rusya tarihinde yerini alır (Kaşoğlu 2004: 15).

Dönemin şartlarının hicvedildiği en başarılı ve en sert eleştiri Aleksandr Nikolayeviç Radişçev (1749-1802)'in *Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat* (*Путешествие из Петербурга в Москву, 1790*) eserinde yer alır. Nitekim Radişçev, insanın insan üzerindeki zulmüne dayanan tüm sistemleri reddeder, özgürlüğe giden yolu-halk isyanını- gösterir. Eser, dıştan seyahat izlenimleri gibi gözükse de içten Rusya'daki toprak köleliği, mevcut düzen ve yazarın düşüncelerinin birleştiği edebi, toplumsal-siyasi bir denemedir. İdeal bir hükümdar sorunu Aydınlanma Dönemi'nin önemli meselelerinden biridir. Yeni toplumsal yaşamın düzensizliği ve çelişkileri karşısında dünyanın adil ve hikmetli bir monarşi idaresi yönünde iyileşme göstereceği umudu içerisindeki dönem Rusyası'nda I. Petro faaliyetleri ve tarzıyla mutlakiyet yanlılarının idealleştirdiği bir hükümdar olagelmıştır. Nitekim I. Petro, Radişçev'in *Tobolsk'ta Yaşayan Arkadaşa Mektup* (*Письмо к другу, живущему в Тобольске*) eserinde kendini gösterir. Radişçev, Petro'nun kişi özgürlüğüne daha fazla ehemmiyet vermiş ve bununla ilgili kurumları kurmuş olsa daha büyük bir övgüyü hak etmiş olacağına inanır (Kaşoğlu 2016: 15, 17). Novikov'un *Köylü Notları* (*Отписки крестьянские*)'nda da halkın yoksulluğu, yapılan haksızlıklar, toprak sahiplerinin olaylara karşı gaddar ve keyfi zorbalıkları

belgelere dayanılarak ortaya konulur. Sefalet içindeki toprak kölesi Filatka aracılığıyla soyluların yitirdiği merhametin yanı sıra insani duygulara karşı hassasiyet ve karşılıklı yardımlaşma gibi köylülerdeki mükemmel ve insana özgü vasıflar gösterilmeye çalışılır.

1777 yılında eşinin tedavisi amacıyla Fransa'ya giden Denis İvanoviç Fonvizin (1745-1792), oradaki izlenimleri neticesinde “yasalardaki özgürlük” ve “gerçek özgürlük” ayrımını yapar. Fonvizin, yasa önünde özgür görünmesine karşılık Fransız köylüsünün de gerçekte özgür olmadığını, hatta Rusya'daki köylülerden de daha kötü bir durumda bulunduğunu dillendirir. Fonvizin'in Fransa'dan gönderdiği mektuplarda Fransa kralı XVI. Louis'yi, soyluların asalak yaşamlarını ve despotluk idaresini eleştirir. Eleştirmen Belinski, bu *Notlar* ile ilgili olarak “son derece ustaca resmedilen seyyahımızın yazdığı mektupları okurken Fransız toplumunun bu korkunç tablosunda Fransız devriminin başlangıcını hissedersiniz” der. Bunun yanı sıra Fonvizin'in *Zorunlu Devlet Kanunlarına Dair Düşünceler* (*Рассуждение о неперемennых государственных законах*) adlı eserinde Rusya'daki yeni siyasi düşünceleri ve mutlakiyet kavramını yeniden gözden geçirmenin gerekliliği vurgulanır. Ülkedeki mevcut düzenle ilgili köklü değişikliklerin yapılması, hükümdarın haklarını sınırlandırıp kanunların yürürlüğe girmesi, sağlam bir temele dayalı kanunlar yapılmasının gerekliliği üzerinde durulur. Benzer ifadeler A. Radişçev'in *Kanun Yapmaya Dair Denemeler* (*Опыт о законодательстве*) eserinde de kendini gösterir. Görevi halka hizmet olan baştakiler görevlerini yerine getiremiyorsa yeniden yapılandırmaya gitmek gerekir. Zira halkın, çıkarlarına ters düşen devlet düzenini değiştirme hakkına sahip olduğu vurgulanır (Lotman 2000:184-186; Kaşoğlu 2004: 84- 85).

Fonvizin'in 1766 yılında *Tuğbay* (*Блудный*) komedisiyle Rus orijinal komedisinin doğuşu müjdelendir. Rus soylularının satirik bir tablosu çizilir. Sanatsal değeri yüksek bir diğer komedi ise *Anasının Kuzusu* (*Недоросль*, 1782)'dur. Tıpkı Griboyedov'un *Akıldan Bela* (*Горе от ума*) ve Gogol'ün *Müfettiş* (*Ревизор*) eserlerinde olduğu gibi gerçek olaylardan yola çıkılarak Rusya'nın sosyo-politik yaşamının temel çatışması olan iktidarı destekleyen toprak sahiplerinin keyfi davranışları ve köylülerin haksızlığa uğramaları eleştirilir. Eserde Rus toprak sahiplerinin şerefini, haysiyetini ve insanlığını yitiren hayvanlara döndükleri vurgulanır. Pravdin ve Starodum karakterleriyle ilk kez sahnede olumlu kahramanlar aktif olarak yer alır. Pravdin, Starodum'dan saraya hizmet etmesini talep eder ve “sizin prensiplerinize göre insanları saraydan bırakmamak, onları saraya çağırmak gerekir” der. Starodum bu sözlerle şaşırır: “Çağırmak mı? Niçin?” Pravdin: “Hastalara niçin doktor çağırılırsa onun için”. Bunun üzerine Starodum, “Dostum. Yanılıyorsun. Şifa bulmayacak hastaya doktor çağırmak boşunadır. Doktor yardım edemez, aksine hastalık bulaştırır” der. Bu sözlerle Fonvizin, Katerina'ya olan inancın manasızlığını ve onun yürüttüğü politikayla Rusya'da köleliğin arttığını göstermeye çalışır (Kaşoğlu 2007: 77; Fonvizin 1944: 43).

Benzer bir şekilde 18. yüzyıl Rus edebi dilinin gelişimi ve dil tarihinde önemli bir rol oynayan ve klasizmin ardından ortaya çıkan sentimentalizm akımının başında yer alan isimlerden biri olarak Nikolay Mihayloviç Karamzin (1766-1826) de dikkat çeker. Karamzin'in en büyük katkılarından biri edebi dil ile aydınların konuştuğu konuşma dilini birbirine yakınlaştırmasıdır. Aydınlanma ideolojisinde merkeziyetçi bir düşünce olan toplumsal eşitsizliği kabul etmeyen Karamzin, gençlik yıllarından yaşamın sonuna kadar eşitsizliğin kanun uyarınca gerekli olduğu düşüncesine sadık kalır. Hatta ona göre dönem Rusya'sının şartlarında bu eşitsizlik normal bir durumdur. Yine de uzlaşmacı bir tutum sergileyerek insanların manevi eşitsizliğini kabul eder ve eserlerinde sık sık “biz, kötülük ve zorbalığın hüküm sürdüğü, insanın mutlu olmadığı hüznü dolu bir dünyada yaşıyoruz” diyerek bu konudaki düşüncelerini ortaya koyar. Karamzin'in *Zavalı Liza* (*Бедная Лиза*) eserinde olduğu gibi *Bornholm Adası*'nda (*Остров Борнгольм*) da kişiyi acıya ve ölüme mahkum eden kanunlar sorgulanır. Mutlu olma hakkı doğaya dayanarak sorgulanır. “Aşktan güçlü olan bu egemenlik de neyin nesi? Hangi kanunlar doğanın emirlerinden daha kudretlidir? Bu kanunları kim hazırlar ve idare eder? Karamzin, eserinde bu sorulara cevap vermez, yalnızca bu kanunların acımasız hükmünü ortaya koymakla yetinir (Kaşoğlu 2006: 77).

Sonuç itibarıyla 18. yüzyıl, Rusya'da milli kültürün, dilin, edebiyatın yükselişe geçtiği bir dönemdir. Her şeye rağmen ulusal bir dil ve edebiyat geleneği oluşturulmaya çalışılır. Dergi ve yayıncılık faaliyetlerine hız verilir. Bunun yanı sıra en ünlüsü Pugaçev İsyanı olan halk isyanları, feodal düzeni yıkmaya yönelik hareketler artar. Mevcut düzeni akla aykırı ilan eden, köleliğin kötülüğünü vurgulayan aydınlanmacılara göre toplumun her kesiminin aydınlatılması önem taşır. Zira biri akılsızlıktan zulmetmekte, diğeri ise bu zulme katlanmaktadır. Millet hükümdar olmadan da var olabilir, ama milletsiz hükümdar olmaz. Rusya'daki mutlakiyet kavramını yeniden gözden geçirmenin

gerekliliği vurgulanmış, ülkedeki mevcut düzenle ilgili köklü değişikliklerin yapılması, hükümdarın haklarını sınırlandırıp kanunların yürürlüğe girmesi ve sağlam bir temele dayalı kanun yapılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur.

KAYNAKÇA

- Hacıade, F. (2012). *Rus Kültür Tarihi (Başlangıçtan Sovyet Dönemine Kadar)*. Konya: Aybil Yayınevi.
- Kaşoğlu, A. (2004). *18. Yüzyıl Rus Aydınlanmacısı Radişçev*. Ankara: Ürün Yayınları.
- Kaşoğlu, A. (2006). Ana Çizgileriyle 18. Yüzyıl Rus Edebiyatı. *Koridor Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 2., 75-78. Ankara.
- Kaşoğlu, A. (2007). 18. Yüzyıl Rus Yazarı Denis İvanoviç Fonvizin. *Koridor Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, Sayı:2., 74-78. Ankara.
- Kaşoğlu, A. (2016). Aleksandr Nikolayeviç Radişçev ve Petersburg'tan Moskova'ya Seyahat. *Bilim ve Ütopya*, Sayı:262.
- Koşman, L.V. (2014). *İstoriya Russkoy kultury IX-naçala XXI veka*. Moskva: İnfra-M.
- Kurat, A.N. (2014). *Rusya Tarihi, Başlangıçtan 1917'ye Kadar*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- Lotman, Yu. M. (2000). *Russkaya literatura i kul'tura prosveşçeniya*. Moskva: O.G.İ.
- Lotman, Yu. M. (2002). *Besedi o Russkoy kulture: Bit i traditsii russkogo dvoryanstva (XVII-naçalo XIX veka)*. Sankt-Peterburg: İskusstvo SPB.
- Özer, Z. B. (2004). *Rus Dilinin Gelişim Evreleri*. Ankara: Çetin Ofset.
- Puşkin, A.S. (1969). *Sobranie soçineniy v şetsi tomah, Yevgeniy Onegin*. Moskva: Pravda.
- Zezina, M.R.- Koşman, L.V- Şul'gin, V. S. (1990). *İstoriya Russkoy kul'turi*. Moskva: Vısşaya şkola.

CENGİZ AYTMATOV'UN *GÜN OLUR ASRA BEDEL* ROMANINDA KÜLTÜREL BELLEK

Prof. Dr. Ayla KAŞOĞLU

Gazi Üniversitesi, akasoglu@gazi.edu.tr

ÖZET

Yaşananları, öğrenilenleri ve bunların geçmişle ilgili ilişkisini zihinde saklama gücü olan bellek, aslında yalnızca geçmişi kurgulamakla kalmayıp şimdinin ve geleceğin deneyimlerini de organize eder. Bu durumda geleceğin “umut” ve geçmişin “hatırlama” ilkeleri birbirinden etkilenir ve biri olmadan diğerini düşünmek imkânsız bir hale gelir. Dolayısıyla geleceğin yaratılması, kültürel belleğin, yani bellek olarak kültürün evrensel işlevlerinden biridir. Toplumsal çerçeve koşullarıyla belirlenen kültürel bellek, bireysel bellekten öte toplumla beraber yaşamaya devam eder ve geçmişte yaşanan olayların sözlü ve yazılı aktarımıyla ritüel, efsane, masal, hikaye şarkı, türkü ve atasözleri gibi ortak belleğin ve toplumsal kimliğin birleştirici ve kaynaştırıcı bir unsuru olarak her daim canlı tutulmaya çalışılır. Bu bağlamda Sovyet döneminde yaşanan sosyo-kültürel baskı ve uygulamalara eleştirinin yanı sıra tüm bunları kabullenen kendi halkına karşı da bir özeleştirici içeren Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* (*Gün Uzar Yüzyıl Olur-1980*) romanında kültürel değerlerini muhafaza eden/edemeyen insanların hikâyeleri anlatılır. Eserde kültürel kimliğin başlıca etkenlerinden biri olan dinin Sovyet rejiminde kesintiye uğraması ve İslamiyet'e ait temel prensiplerin kişilerin hafızalarında hatırlamadan öteye geçememesi söz konusudur. Nitekim kültürel değerlere sahip çıkmaya çalışan eski neslin temsilcisi Yedigey'in, dostu Kazangap'ın cenazesinde ancak hafızasını zorlayarak bazı dini vecibeleri hatırlayabildiği görülür.

Eser, aslında yüzyıllık bir süreye yayılan olayların hatırlandığı bir günün hikâyesidir. Geçmiş ile hal, gerçeğe destanın iç içe işlendiği romandaki Nayman Ana Efsanesi'nde bireyin, rejim güçleri tarafından geçmişine dair bellek kaybı yaşaması ve bir *Mankurta* dönüşmesi, kim olduğunu, nereden geldiğini, kısacası geçmişine ait hiçbir şey hatırlayamaması neticesinde düşünme, sorgulama ve muhakeme yetilerini kaybetmesi açıkça gözler önüne serilir. İşte bu noktada bilinçli bir aydını temsil eden Abutalıp karakteriyle milletin hafızasının güçlü olması gerektiği bilincinden hareket edilir ve Kazak türkülerinin, hikayelerinin derlenip sonraki nesillere kültürel bir miras olarak aktarılma çabası ve düşüncesi ortaya konur.

Bu bildiride ünlü Kırgız yazar Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* adlı eseri, kültürel belleğin önemi ve toplumsal hayata yansımaları çerçevesinde Jan Assman'ın kültürel bellek anlayışından yola çıkılarak ele alınıp irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Aytmatov, *Gün Olur Asra Bedel*, Bellek, Kültür, Mankurtizm

Yaşananları, öğrenilenleri ve bunların geçmişle ilgili ilişkisini zihinde saklama gücü olan bellek, aslında yalnızca geçmişi kurgulamakla kalmayıp şimdinin ve geleceğin deneyimlerini de organize eder. Bu durumda geleceğin “umut” ve geçmişin “hatırlama” ilkeleri birbirinden etkilenir ve biri olmadan diğerini de düşünmek imkânsız bir hale gelir. Maurice Halbwachs'a göre bellek, her zaman bir bireye aittir, ama bu bellek toplumsal olarak belirlenir. Toplumlara ait bir bellek yoktur, ancak toplum, üyelerinin belleğini belirler (Assmann 2001: 44).

Belleğin dört farklı dış boyutu -1. Mimetik Belleği (Taklit), 2. Nesneler Belleği, 3. Dil ve İletişim (İletişimsel Bellek), 4. Anlam Aktarımı (Kültürel Bellek)- mevcuttur; kültürel bellek ise bunlardan sadece biridir. Toplumsal çerçeve koşullarıyla belirlenen kültürel bellek, bireysel bellekten öte toplumla beraber yaşamaya devam eder ve geçmişte yaşanan olayların sözlü ve yazılı aktarımıyla ritüel, efsane, masal, hikaye şarkı, türkü ve atasözleri gibi ortak belleğin ve toplumsal kimliğin birleştirici ve kaynaştırıcı bir unsuru olarak her daim canlı tutulmaya çalışılır. Dolayısıyla geleceğin yaratılması, kültürel belleğin, yani bellek olarak kültürün evrensel işlevlerinden biridir (Assmann 2001: 27-28).

Toplumsal anlamda bellek, nesiller arası bağın sağlanması ve bir toplumun sosyal varoluşunu devam ettirebilmesi için kültürel belleğin sürekli biçimde canlı tutulması gerekir. Bu ise hatırlamaya ilişkin pratiklerin gerçekleştirilmesine bağlıdır. Toplum bir arada tutan değerler, inanışlar, ortak

tutum ve davranışlar bellek yoluyla sürekliliği ve kimliğin devamlılığını sağlar. Bu noktada ritüeller toplumsal belleğin tekrar tekrar kuruluşunu sağlayarak, toplumsal bilginin yeni kuşaklara aktarılması işlevini yerine getirirler (Murtezaoğlu 2012: 345). Fransız sosyolog Durkheim'a göre ritüelin toplumsal anlamda yerine getirdiği işlevler genel bir ifade ile bir toplumun varlığını sürdürebilmesi için gereklidir. Tersî söz konusu olduğunda, yani kimlik kurucu bir kavram olan belleğin yitimi toplumsal kimliğin de yitirilmesi anlamına gelmektedir. Geçmişî olmayan bir toplumun geleceği olmayacağından belleksizlik, toplumsal anlamda sadece kültürel kayba yol açmayıp, insanlığın geçmişte yaşadığı büyük acıları ortaya çıkaran hataları tekrarlama riskini de beraberinde getirecektir (Murtezaoğlu 2012: 350).

Bu çıkış noktasından hareketle Sovyet döneminde yaşanan sosyo-kültürel baskı ve uygulamalara eleştirinin yanı sıra tüm bunları kabullenen kendi halkına karşı da bir özeleştirî içeren Cengiz Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* (*Gün Uzar Yüzyıl Olur- И больше века длится день-1980*) romanında kültürel değerlerini muhafaza eden/edemeyen insanların hikâyeleri anlatılır.

Romanda "bellek silme" işlemine tabi tutulmuş ve toplumsal, bireysel hafızasını kaybetmiş bir kişinin hikayesinden üretilen bir efsane söz konusudur. Bir mankurta dönüştürülen oğlunun harap olmuş belleğinin kapısını defalarca zorlayan Nayman Ana'nın şu sözleri yazarın eserinde efsanenin taşıyıcı cümlesidir: *Kim olduğunu anımsa! Adını hatırla! Kim olduğunu hatırla* (Aytmatov 2017:168, 169; Kurt 2008: 66).

Gün Olur Asra Bedel'deki mankurt motifiyle geçmişe ait tüm izleri yok etme, hafızayı silme, örf, adet, gelenek ve görenekleri ile kutsal sayılan değerlere karşı çıkma ve baştakilerin emir ve direktifleri doğrultusunda hizmet etme ön plana çıkartılmıştır. Konuyla ilgili Aytmatov, şöyle der: *"Tutsağın saçını kazıdıktan sonra yeni kesilmiş devenin veya sığırın derisini başına sararlar. Buna Kırgızlar Şire derler... Totaliter sistem zamanında tüm topluma, ...hepimizin aklına fikrine anlayışına şire kondu. Bu bir rejime körü körüne bağlayıp kelepçelemek amacıyla yapılmıştı.. (...) Eskiden aslını unutmış, robotlaştırılmış insanlara 'mankurt' denilirdi. Bugün de aynı şekilde duygusuzlaştırılmış, kökünden koparılmış, neyi, ne için yaptığını bilmeyen ve kendisine verilen emirleri hiç düşünmeden uygulayan insanlar da bir çeşit 'mankurt'tur* (Kolcu 2015: 232,239-240). İşte söz konusu efsaneye paralel olarak çağdaş mankurtu temsil eden Kazangap'ın oğlu Sabitcan gösterilir. Sabitcan, küçük yaşlardan beri Sovyet sisteminin yatılı okullarında okumuş, rejimin gerektirdiği şekilde yaşayan, duyduğunu bilgiçlik taslayıp satan, öz benliğinden kopup milli ve dini geleneklerinin karşısında yer alan biridir. Babasının cenazesini sıradan bir olay gibi görür ve zaten törene 'lütfen' katılır ve törenin gereksizliğini söyler durur. Aytmatov, onun felsefesinin bayağılığını ve saçmalığını vurgular ve şöyle der: *"Felsefesinin menşei hiç de yabancı değil; manevi yoksulluk ve tüketicilik"* (Kolcu 2015: 225).

Benzer bir şekilde görevinin başında bir subay olduğunu söyleyerek kendisiyle Rusça konuşulmasını isteyen, ana dilinde konuşmak istemeyen ya da konuşmaktan korkan Teğmen Tansıkbayev, Boranlı deve Karanar'ın püsküllü örtüsü ve yeni takımıyla düğüne gider gibi allanıp pullanılmış olmasından pek de bir şey anlamaz, daha doğrusu anlamak istemez, zira değerlerin pek de bir ehemmiyeti yoktur onun için (Aytmatov 2017: 381).

Eserde Nayman Ana Efsanesindeki Dönenbay kuşunun Jolaman'a söylediği *'Adını hatırla!'* sesi, Kırgız toplumunu anımsama uzamlarına çağıran bir sestir. O ses, ulaşamadığımız ama yine de etkisini hissettiğimiz dağların kuytularında bir "yankı", okurun imgeleminde bir 'ses', ulusun belleğinde 'ölmezlik ruhu' olarak kalır (Yavuz 2017: 111). Sesin anımsatıcı ve birleştirici yönünün anne vurgusuyla yapılması; Aytmatov'un *Gün Olur Asra Bedel* romanında geçen Nayman Ana Efsanesi'nde de işlenmektedir. Nayman Ana Efsanesi'nde, tutsak edilerek mankurtlaştırılan, kendilik değerlerine yabancılaştırılan oğlunu arayan annenin trajik öyküsü anlatılır. Oğlunu çölde bulan anne ona kendi adını, geçmişini, babasının ve oymağının adını hatırlatmaya çalışır. Geceleyin oğluna çocukluğunda olduğu gibi ninniler söyler. Kendisini yeniden kazanmak için çırpınan annesinin ninnilerini dinleyen Mankurt-oğul'un yüzünde garip bir yumuşama, değişme görülür; bilincinde az da olsa bazı görüntü çizgileri belirmeye başlar ve yüzünü soğuk terler basar. Fakat bilinci silinen "mankurt oğul" efendileri tarafından kendisine düşman olarak tanıtılan annesini öldürmek için annesi geldiğinde deveyi siper ederek okunu annesine yöneltir ve onu öldürür (Şayhan 2014: 33).

Her bellek tekniğinin ilk aracı mekanlaştırmadır. Bellek sanatı hayali mekanlarla, hatırlama kültürü ise doğal mekanlara koyduğu işaretlerle çalışır. Bu mekanlar, kültürel belleğin topografik "metin"leri, "mnemotopları", bellek mekânlarıdır (Assmann 2001: 68). Toplumsal belleğin hatırlama figürlerinden biri olan Ana Beyit Mezarlığı ile ilgili yaygın efsane eserde şöyle anlatılmaktadır: Sarı

Özek bozkırını ele geçiren Juan Juanlar, kimi durumlarda tutsakları komşu ülkelere satarlar, yanlarında kalanlara ise daha kötü davranırlardı; kurbanlarının başına deve derisi geçirip korkunç işkenceler yaparlar ve belleğini yitirmesini sağlarlardı. Kolları, bacakları bağlı olan tutsak güneşin altında aç susuz birkaç gün kalır, başına deri geçirilenlerden çoğu acıya dayanamayıp ölür, sağ kalanlarsa belleklerini yitirerek geçmişlerini anımsamayan birer mankurt olurlardı. Mankurt kim olduğunu, soyunun sopunun nereden geldiğini, adını, çocukluğunu, anasını babasını bilmez, kısacası insan olduğunun bile farkında değildi. Benlik bilincini yitirdiği için efendisine iktisadi açıdan avantaj sağlardı. Köpeklerin sahiplerini dinlemeleri gibi mankurt da efendisinin sözünden dışarı çıkmaz, kendisine verilen görevi körü körüne, bıkıp usanmadan, yarım bırakmadan yapıp bitirirdi. Aslında Juan Juanların isteği yalnızca toprak değildi. Bu göçebeler başka oymakların komşu olarak bile bulunmasına katlanamıyorlardı. Romanda dönemin Juan Juanları Sovyet rejimi ve onun eğitim sistemidir (Kolcu 2015: 227, 228).

Kültürel bellek geçmişin belli noktalarına yönelir. Geçmiş onda da olduğu gibi kalmaz, daha çok anının bağlandığı sembolik figürlerde yoğunlaşır. İşte bu noktada efsaneler hatırlama figürleridir. Ancak burada efsane ile tarih arasındaki fark göz önünde tutulmalıdır. Kültürel bellek için gerçek değil, hatırlanan tarih önemlidir. Hatta kültürel bellekte gerçek tarihin, hatırlanan tarihe ve ardından efsaneye dönüştüğü söylenebilir. Efsane kurucu bir tarihtir, bugünü geçmişin ışığıyla aydınlatmak için anlatılan öyküdür. Efsaneler tekrar tekrar anlatılır ve halkın kültürel belleğinin bir parçasını oluştururlar. Tarih hatırlama yoluyla efsaneye dönüşür (Assmann 2001: 60-61). Bu bağlamda eserde kültürel bellekteki etkileri bakımından efsane örnekleri verilmiştir

Eserde kültürel kimliğin başlıca etkenlerinden biri olan dinin Sovyet rejiminde kesintiye uğraması ve İslamiyet'e ait temel prensiplerin kişilerin hafızalarında yalnızca hatırlamadan öteye geçmemesi söz konusudur. Eserde dini hayattan kopma ya da hayattan dini kovma sadece rejimin okullarında okuyup birer Mankurt haline dönüştürülen gençlerde değil, eski nesle ait yaşlılarda da yaşanan hayat içerisinde kabul gören sessiz teslimiyetin bir göstergesidir (Kolcu 2015: 69-70). Eserin başkarakteri Boranlı Yedigey dinine, gelenek, göreneklerine bağlı biridir. İnandığı değerler uğruna mücadele etmekten çekinmez. Bir anlamda Yedigey, temsil ettiği kültürel kimlik nedeniyle neslinin son temsilcisi olarak kabul edilebilir, zira yeni yetişenler ya birer *mankurt*'a dönüşmüşler ya da hiçbir şeye karışmamayı, hatta susmayı ve kabullenmeyi bir hayat tarzı olarak benimsemişlerdir. Yedigey, bir bakıma statik Sovyet hayatı içinde bir iç dinamizmi temsil eden avant-garde'dir. O, hadiseleri milli hayatın gelenekleri doğrultusunda yorumlar, çareler arar ve uygulamaya çalışır (Kolcu 2015: 222, 223). Bunun yanı sıra kültürel değerlere sahip çıkmaya çalışan ve Kazangap'ı vasiyeti üzerine atalarının yattığı yere gömmek isteyen eski neslin temsilcisi Yedigey'in en yakın dostu Kazangap'ın cenazesinde ancak hafızasını zorlayarak bazı dini vecibeleri hatırlayabildiği görülür. Yakın geçmişin en önemli şahitlerinden biri olan Kazangap'ın ölümüyle eserde bir anlamda birtakım değerlerin yok oluşuna vurgu yapılmak istenmiştir.

Yedigey, mezarlığa giderken arkasından gelen arkadaşlarının hiçbirinin dua bilmemelerine üzüldü, öldükleri zaman bunları kim gömecek, teker teker yokluğa karıştıkları sırada yaşamın başlangıcını ve sonunu kapsayan sözleri kim söyleyecektir? Boranlı Yedigey, yarı yarıya unuttuğu duaları tekrarlar, Tanrı'ya yönelteceği düşünceleri, yakarış sözlerini yerli yerine koymaya çalışır. İçine saplanan acıyı uzaklaştırmak, yüreğini dağlayan üzüntüyü bir daha yaşamamak, ondan kurtulmak için bildiği duaları peş peşe sıralar, hatta biten duaları yeni baştan okur.

Eserde Sovyet sisteminin dini yok sayma politikasının ne kadar yanlış olduğu anlatılırken Yedigey'in, eski gelenek ve âdetleri, tabiat ve hayat şartları ne olursa olsun yerine getirmek ve onları korumak uğruna verdiği mücadelesine tanık olunur (Durmaz 2007: 58). Diğer taraftan ise Kazangap'ın oğlu Sabitcan'ı gören Yedigey, gelecekte kendisini gömecek ve dua okuyacak birilerinin olmamasından dolayı üzgündür. Sabitcan'ın karısı da, çocukları da cenaze törenine gelmemiştir; ölen kişinin en yakınları olması, umurlarında bile değildir. Hatta kızkardeşine bir Kazak kızının saygıdeğer babası için ağlamasının yakışık almayacağını söyler. Oysa ki Kazak kadınlarının büyük ağıtları yüzyıllar öncesinden kalma birer efsane, birer türkü olmuştur. O büyük ağıtlar sırasında gözlerinden yaşlar boşanmayan kimse kalmazmış; ölümler ağıtlarla yücelmiş, ünleri dört bir yanı kaplamıştır.

Geçmişin bilgelikle dolu sırlarını ataların sembolik söylemi ile günümüze taşıyan türküler, bize kendimiz olma ve kendilik değerlerimize sahip çıkmayı öğütler. Toplumsal anlamda bizi yitip gitmek ve ötekileşmekten koruyan türküler, yaşanan toplumsal çöküşleri de belleğinde barındırır. Bu

noktada bireysel ölümleri, toplumsal tinde canlı tutan türküler, ait olduğu dilin ve toplumun hafızasıdır (Şahin 2011:107).

Önemli bir olayı yaşamış kişiler, anıları hatırlanabilir kılma ve gelecek kuşaklara bırakma arzusu içinde olurlar. Bu noktada olayın tanıklarının anılarının yazılması ve arşivlenmek üzere yoğun olarak toplanması son derece önemlidir. İşte bu noktada bilinçli bir aydını temsil eden Abutalıp aracılığıyla milletin hafızasının güçlü olması gerektiğine dikkat çekilir ve Kırgız/Kazak türkülerinin, hikayelerinin derlenip sonraki nesillere kültürel bir miras olarak aktarılma çabası ve düşüncesi sergilenir. Nitekim Abutalıp, çocuklarına yaşamın özünü, savaşta görüp geçirdiklerini yazıp bırakma çabasındadır. Eğer gördüklerini, öğrendiklerini yazıp çocuklarına bırakırsa bir gün varlığı onların benliğinde uzayıp gidecektir ve onun yapamadıklarını belki de çocukları yapabilecektir. Eski çağlardan bizlere kalan bildiriler olan eski türküler de kaydeder aynı zamanda. Eskilerin bıraktığı canlı anılardır türküler. Her türküyü tek başına bir tarih olarak gören Abutalıp, bir Karakalpak türküler defteri oluşturmak için Kazangap'ın karısı Bökey'den de yardım ister. Yedigey'in karısı Ukubala'nın bildiği türküler de bu deftere kaydedecektir. Zira Ukubala, Aral Gölü kıyısında doğup büyümüş bir Kazaktır ve orada balığa çıkılınca yürekten kopup gelen türküler söylenirdi. İşte bu görüşlerin yaşayan kişiyle birlikte kaybolup gitmemesi için yazıya geçirilmeli ve nesilden nesle aktarılmalıydı.

Abutalıp, Raymalı Ağa öyküsünü yazarken de benzer duygu ve düşünceler içindedir. Bunun yanı sıra çocuklarının yaşamış bir olaydan kendilerine göre pay çıkaracaklarını ve bundan zevk almalarını ister. Kendi döneminde çok ünlü bir halk ozanı olan Raymalı Ağa'nın söylediği türkü ağızdan ağza dolaşır, köylere, göçebe obalarına yayılırdı. Sözel kültüre dayalı toplumlarda grup belleğini koruma işlevini griotlar üstlenirdi. Afrika'da pratikte yazının olmadığı dönemde geçmiş hatırlama ve aktarma işlevi topluluk içinde özel bir gruba verilirdi. Geçmişin başarılı bir şekilde aktarılması için müziğin etkili olduğuna inanılırdı. Bu nedenle sözel geçmiş anlatımı görevi griot olarak adlandırılan irticalen müzik yapan müzisyenler grubuna verilirdi (Assmann 2001: 62).

Türküler, Abutalıp'i şimdiki zaman boyutuyla eşi Zaripa'ya, geçmiş zaman boyutunda ise, atalar ruhuna eriştirmektedir. Aynı türküler onu gelecekte çocuklarına taşıyacak ve onların benliğinde yaşamaya devam edecektir. Çünkü "her türkü bir tarih" gibidir ve insanlar onun içinde binlerce yıl "capcanlı yaşama" olanağına sahiptir (Korkmaz 2008: 42). Türküler, mitik dönemde bir tür 'uyanık kalma/tutma' yöntemi olarak bilinmekte ve Kırgız çobanlarınca 'gece'ye karşı söylenmektedir. İnsan, karanlığın içinde sakladığı, örttüğü, bünyesinde beslediği felaketlere karşı, türküler söyleyerek bir direnç noktası oluşturmaktadır. Türküler söyleyerek uyanık kalmaya, korkularını yenmeye ve gecenin karanlığını aydınlatmaya çalışan Kırgız çobanları ile oğlunun 'söndürülen bilinci'ni aydınlatmak için ninniler söyleyen, ağıtlar yakan Nayman Ana, aynı var oluş kaygısının öne sürdüğü simge kişiliklerdir. Evrensel benzeşim ve uyumun insani boyutunu simgeleyen türküler, doğa adına Aral'ı, insanlık adına Abutalıp ve Yedigey'i gelecek adına da çocukları yaşamın aydınlık gücünde birleştirir (Korkmaz, 2008: 44). *Gün Olur Asra Bedel*'deki Raymalı ve Begimay aşkı da yine türkülerin mesafeleri aşan mucizesiyle gerçekleşir; *"Ey ulu jirav (..) ey türkünün büyük ustası Raymalı*

Ağa (..) peşinden görünmez bir gölge olup gittim, ağzından çıkan hiç bir sözü kaçırmadım, türkülerini dua yapıp ezberledim, şiirlerini büyümlü sözler gibi kaptım, öğrendim" (Aytmatov 2017: 333; Korkmaz 2008: 45). Raymalı'nın türküler, Begimay'ı olgunlaştırır ve aradaki onlarca yaş farkına, toplumun kahredici baskılarına rağmen onu Raymalı'ya taşır (Korkmaz 2008: 45).

Bayramlar ve ritüeller düzenli tekrarları ile kimliği koruyan bilginin iletilmesi ve devredilmesi, böylece kültürel kimliğin yeniden üretimini üstlenirler. Onlara saygı gösterilmesi, korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması dünyanın düzenini -aynı zamanda grubun kimliğini- de korur (Assmann 2001: 65). Bu bağlamda eserde doğumla ilgili gelenek-görenek inancına Boranlı Yedigey'in karısı hamile Ukubala'yı verebiliriz. Ukubala, kocası Yedigey'e altın mekre balığının nasıl bir balık olduğunu sorar. Mersin balığı cinsinden, gölün derinliklerinde yaşayan ve iri bir balık olan altın mekre balığını gözleriyle görme ve gövdesine elini sürme isteği romanda ona Tanrı'nın verdiği bir istek olarak yansıtılır. Bu suretle Yedigey, gebe bir kadının 'talğak'ı yani karşı koyamadığı güçlü isteği karşılanmazsa doğacak bebeğe bundan bir zarar geleceğini işittiği için balığı yakalayıp karısına getirmeye karar verir. Benzer bir şekilde halk hekimliği noktasında yine Yedigey'in karısı Ukubala'nın, köyün yaşlı kadınlarının sözünü dinlemeyip, kızamığa yakalanmış çocuğunu deve tüyünden bir yorgana sarıp gözlerine ışık gelmeyecek bir odaya yatırmadığı ve içi yanarken soğuk su

içirmedeği için pişmanlığı dile getirilir. Çocuğu doktora yetiştirdiğinde ise çok geçirir artık, zira doktor, köylü ninelerin sözünü dinleseydi oğlunu kurtarabileceğini söylemiştir.

Kültürel bellekte insanlığın geçmişten günümüze taşıdığı kendilik değerlerini efsane, destan ve masala dönüştürülerek bellek mekânlarında -Nayman Ana (Ana Beyit) Mezarlığı gibi- saklandığını belirten Korkmaz, Aytmatov anlatılarında kültürel bellek mekânlarının işgal edilmesi ve silinmesiyle ötekileşmenin başladığını ifade eder (Şahin 2009: 2462). Bu noktada Nayman Ana Mezarlığı uzay araştırmaları istasyonunun arazisi içinde kaldığı ve yasak bölge ilan edildiğinden cenazenin mezarlığa sokulmasına izin verilmez. Bunun üzerine cenaze, Ana Beyit Mezarlığı'nın yakınındaki bir yere Müslüman geleneklerine uygun olarak defnedilir.

Sarı Özek bozkırı, Amerikan ve Sovyet ortak uzay araştırma programı içinde bir üs olmuştur artık. Bu uzay araştırma istasyonunun Ana-Beyit Mezarlığı'nın bulunduğu sahada kurulması dikkate değerdir. Geçmiş, kutsal sayılan pek çok şey gelecekte ne olacağı belli olmayan bir hayat için feda edilmektedir. Her iki devletin -Amerika ve Sovyetler Birliği-Demiurg tasarısı adını verdikleri ve her türlü denkleğin gözetildiği bir uzay projesidir. *Demiurg*, Eflatun'un felsefesinde evreni düzenleyen Tanrıdır. Bu projenin idare edileceği Konvansiyon uçak gemisinin her iki ülkenin topraklarına eşit uzaklıkta olmasına dikkat edilmiştir. Gemi, Vladivostok ile San Fransisco'ya aynı uzaklıkta Aleut adalarının güneyinde konuşlandırılmıştır. Sovyet ve Amerikan yönetimleri, bu ideal hayat düzeninin kendi vatandaşları tarafından duyulmasını önlemek için dünyanın her tarafına her türlü iletişimi engelleyecek manyetik bir kalkan yerleştirirler. Bu manyetik kalkan, robot-insanı temsil eden mankurtun kendisidir. Bu manyetik kalkan tüm dünyaya giydirilen bir deve derisidir, bir ideoloji, totalitarizmi temsil eden bir semboldür. Böylelikle totalitarizme bağlı her iki yönetim kendi düzenlerini korumaya çalışır (Kolcu 2015: 250). İçinde insan bulunmayan bir roket fırlatılır ve bu uçuşlar telsizlerle yönetilir, ancak tüm komutları Yönetim Merkezi verir. Gelecekle ilgili herkes kendi canının çektiği gibi yaşadığını ya da bir şeyi kendi isteğine göre yaptığını sanacak, oysa her şey yukarıdan verilen bir yönlendirmeye göre gerçekleşecek. Kimse kesinlikle programın dışına çıkamayacak. Hırsızlık, kavga, suç işleme gibi şeyler unutulacak, bunlar yalnız eski kitaplarda okunan kavramlar olarak kalacaktır. Çünkü tüm davranışlar, düşünceler, istekler önceden insan beynine yansıtılacaktır, zira toplumun ve dolayısıyla devletin yüksek çıkarları her şeyden önce gelir.

Totaliter rejimlerde hatıraların yok edilmesinden Tacitus bile şikayetçi olmuştur: "Eğer susmak gibi unutmak da elimizde olsaydı, dille birlikte belleği de kaybederdik". H.ve H. Cancik bu cümleyi "diktatörlük, dil, bellek ve tarihi yok eder" biçiminde yorumlamaktadır. Buna karşılık hatırlamak baskıya karşı bir silahtır. Bu ilişkiyi en iyi gözler önüne seren metin, G.Orwell'in 1984 eseridir. Bu kitapta, totaliter baskının en aşırı durumunda, kültürel belleğin içinde genelde var olan özgürleştirici güç ortaya çıkar (Assmann 2001: 94).

Sonuç itibarıyla toplumların tarihini, geçmişini, şarkılarını, türkülerini, destanlarını ve kendilerine güvenlerini yok eden Sovyet rejiminin *Gün Olur Asra Bedel* romanında daha çok kültürel belleği tahrip ettiği anlatılmıştır: Bu kültürel tahrip, Nayman Ana Mezarlığı, Nayman Ana Efsanesi ve Sarı-Özek mağdurlarının anlatımlarında verilmiştir (Durmaz 2007: 59). Ruslar silahla değil kültürel belleğin tahribatıyla Türk uluslarını mankurtlaştırmaya çalışmışlardır. Yazarın eserlerinde kullandığı simgelerin başında gelen hayvanlardan "deve" ontolojik olarak Türk dünyası halklarının "vatan sevgisi" ve "Ruslaştırılma süreci" yerine kullanılmıştır. Kazak halkı için önemli olan devenin göçebe yaşam tarzından "kolektifleştirme" adı altında zorla yerleşik yaşama geçirilen Kazak halkının yaşadığı baskı ve şiddeti anlatmak için simgeleştirdiği görülür (Azap 2016: 77).

Romanda belli aralıklarla bir leitmotiv şeklinde tekrarlanan; "Bu yerlerde trenler doğudan batıya, batıdan doğuya gider... gelir... gider... gelirdi. Bu yerlerde, demiryolunun her iki yanında ıssız, engin, sarı kumlu, bozkırların özeği sarı Özek uzar giderdi... Coğrafyada uzaklıklar nasıl Greenwich meridyeninden başlıyorsa, bu yerlerde de mesafeler demiryoluna göre hesaplanırdı. Trenler ise doğudan batıya, batıdan doğuya gider... gelir... gider... gelirdi" (Aytmatov 2017: 17, 37, 76, 106, 145, 160, 264, 346, 379, 410) cümleleri, insanın toprakla başlayan kaderinin yine toprakla biteceğinin yanı sıra zamanın sonsuzluğu ve Sarı Özek bozkırının değişmeyen yazgısını da ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

Ali İhsan Kolcu. (2015). *Bozkırdaki Bilge Cengiz Aytmatov*. Konya: Salkımsöğüt.

Cengiz Aytmatov. (2017). *Gün Olur Asra Bedel*. (Çev: Mehmet Özgül). İstanbul: Nora Kitap.

- Fatih Şayhan. (2014). Altaylardaki Varoluş Dinamikleri: Kültürel Bellek Yaratmada El Oyun'ın Toplumsal İşlevi. *Siberian Studies (SAD)*, C. 2, S. 6, Vol. 2, Num. 6.
- Jan Assmann. (2001). *Kültürel Bellek, Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Almanca'dan Çeviren: Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı.
- Mustafa Kurt. (2008). Aytmatov Dosyası, Toplumsal Kimliğin Yeniden İnşası: Aytmatov'da "Unutma" Ve "Hatırlama". *Türk Yurdu*, 65-70.
- Ramazan Durmaz. (2007). Tanrı Dağları'nın Karlı Doruklarından Aral Gölüne Akan Irmak; Cengiz Aytmatov. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 24.
- Ramazan Korkmaz. (2008). Aytmatov Anlatılarında Ritmin Büyülü Gücü; Türküler. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, Sayı: 26, (41-48).
- Samet Azap. (2016). Kazak Edebiyatında "Deve" Algısı (Yassı Burun Ve Beyaz Deve Hikâyeleri Örneğinde). *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 4, S. 9.
- Serpil Murtezaoglu. (2012). Kültürel Belleğin Ritüel Yoluyla Kuruluşu. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi* (Temmuz-Aralık) (Balkan Özel Sayısı-II), 344-350.
- Veysel Şahin. (2009). Prof. Dr. Ramazan Korkmaz. (2008). Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu Ve Dönüş İzlekleri, Grafikler Yayınları, 226 s. Ankara. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Vol. 4/3.
- Veysel Şahin. (2011). Kültürel Bellek Mekanı Olarak Türküler. *Kültürümüzde Türkü Sempozyumu Bildirileri*, C.1, 103-112, Sivas Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü, Sivas.
- Yasin Yavuz. (2017). Latife Tekin ile Cengiz Aytmatov'un Romanlarında Geleneğin Kurgusal İşlevi ve Metinlerarasılık Bağlamında Bir Çalışma. *Söylem Filoloji Dergisi*, Yıl 2, Sayı: 3.

URFALI ŞAİR ABDİ'NİN HAKİKİ GAZELLERİ'NİN İNCELENMESİ VE “GECELERDE” REDİFLİ GAZELİNİN ŞERHİ

Melike ERBÜKÜCÜ

Gaziantep Üniversitesi, melikeerbukucu@gmail.com

ÖZET

19.yüzyıl Klâsik Türk edebiyatı şairlerinden Urfalı şair Abdî'nin divançe niteliğindeki eserinde 193 adet şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerden 27 tanesi kaside, 4 tanesi murabba', 2 tanesi mesnevi ve 160 tanesi gazeldir. Divançedeki şiirleri kendi şahsına münhasır nitelikte şiirlerdir. Klâsik edebiyatta kasideler 33-99 beyitten meydana gelirken Abdî Efendi'de kaside 11 beyiti geçmez. Kasidelerindeki bu kısalık gazellerinde de kendini gösterir. Gazellerinin büyük bir kısmı beş beyiti geçmez.

Abdî Efendi gazellerini iki başlık altında toplamıştır: “Hakiki Gazeller” ve “Gazeliyat”. Hakiki Gazeller başlığı altındaki 14 gazeli tasavvuf konulu olup kendine has bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu çalışmada şairin Hakiki Gazelleri genel olarak incelenip ‘gecelerde’ redifli gazeli şerh edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Urfalı Şair Abdî, Hakiki Gazeller, Tasavvuf, Gazel, Şerh

GİRİŞ

Şair Abdî, 1857 yılında Urfa'da doğmuştur. Mehmet Emin Ertan ve Adil Saraç asıl isminin Seyyid Mustafa olduğunu kitaplarında belirtmişlerdir. Ancak Barış Uçar, Yaşar Abdî Özer'den¹ aldığı bilgiler doğrultusunda asıl isminin mahlasına paralel olarak ‘Abdî’ olduğu sonucuna varmıştır.

Babası, Molla Musazâdelerden Hacı Abdizâde Emin Efendi'dir. Annesinin kimlerden olduğu hakkında bilgiye ulaşılamamıştır. (Ertan 1997; 13)

Çocukluğunda iyi bir eğitim görmüştür. Çeşitli kitabet görevlerinde bulunmuştur. Bu görevler arasında Tahrirat Kalemî Mübeyyizliği, Tahrirat Kalemî Müsevvitliği, Harran Tahrirat Müdür Vekilliği sayılabilir. Abdî'nin 1887 yılında Hacc'a gittiği söylenmektedir. Bu sebeple Hacı lakabıyla da anılır. Asıl ismi Mustafa olmasına rağmen mahlası Abdî ile şöhret bulan ‘Hacı Abdî Efendi’nin Seyyid olma ihtimali de vardır. Halk arasındaki saygın yeri bu sebeple de teveccüh sebebi olabilir. Seyyid Mustafa ismi, bize bu yorumu yapma imkânı vermiştir. (Ertan 1997: 13)

Adil Saraç, Urfalı Şair Abdî kitabında şair hakkında şu bilgileri verir: “Sözlü kaynaklarımızdan Tahir Güllüoğlu, onun Süleyman Nazif'in babası Ali Paşa tarafından Urfa'dan alınarak Halep'e götürüldüğünü, orada valilik kalemünde ve vali vekilliğinde bulunduğunu belirtiyor. Ancak burada bir yanlışlık olsa gerekir. Süleyman Nazif'in babasının adı Ali Paşa değil, Sait Paşa'dır. Sait Paşa'nın bir müddet Mardin'de görev yaptığını, Urfa'ya yolculuğu esnasında uğrayarak birkaç gün kaldığını biliyoruz. Aynı kişinin Halep valiliği de bilinmekte. Edindiğimiz bilgiler doğru, isim yanlıştır” (Saraç 1986: 7).

Hacı Abdî Efendi'nin Karahekimler ailesinden bir hanımla evlenmiş ve ondan Emin adında bir oğlu olmuştur. Emin iyi bir eğitim almış, üsteğmen rütbesiyle Osmanlı Ordusu'nda subay olduğu sırada, İstanbul'da bir kaza sonucu attan düşerek ölmüştür. Abdî bu durumu öğrenince büyük bir üzüntü yaşamış ve kısmi bir felç geçirmiştir. Daha sonra ise sürekli bir titreme şeklinde devam eden rahatsızlığı sebebiyle ellerini kullanamaz hale gelmiştir. Oğlunun ölümü ve yaşadığı hastalık sebebiyle işinden emekli olmuş ve Halep'ten Urfa'ya dönmüştür. Hayatının geri kalanını burada geçirmiştir. Yakalandığı el titreme hastalığı sebebiyle şiirlerini kendi yazamamış bu konuda ona İncirkuşu Ahmet Efendi ile Halit Efendi yardım etmiştir. (Ertan 1997; 14)

Yaşar Abdî Özer, onun iyi bir satranç ustası olduğunu söylemiş, özellikle satranç ustalığı konusunda çevresinde nam kazanmıştır. Yakalandığı hastalık bile bu zekâ oyununu oynamasına engel olmamıştır.

Şair, 1941 yılında Urfa'da vefat etmiştir ve mezarı Urfa'dadır.

Şairin Divan'ı hakkında şu bilgileri verebiliriz: Yapı olarak beyit düzenine dayanır. Tam bir Divan niteliği taşımaz daha çok bir Divançe niteliğindedir. Mesela, her harfle nazmedilmiş şiiri

¹ Yaşar Abdî Özer; Şair Abdî'nin yeğeni Mustafa Efendi'nin oğludur.

yoktur. Bunun dışında tevhid ve tevarih türünde de yazmamıştır. Mehmet Emin Ertan'ın şairin şiirlerini topladığı kitabında yer alan şiirleri 'şahsına münhasır' olarak niteler. Şöyle ki KlâsikEdebiyat'ta kasideler 33-99 beyitten meydana gelirken şairde bu beyit sayısı 11'i geçmez.

Şair hakkında edinilen bilgiler bu doğrultudadır. Sunacağımız bildiride şairin 'Hakiki Gazeller'i üzerine bir inceleme yapılmaya ve 'gecelerde' redifli gazeli şerh edilmeye çalışılacaktır. 'Hakiki Gazeller'i içinde iki tane 'gecelerde' redifli gazel bulunmaktadır. Ancak bunlardan bir tanesi şerh edilecektir.

A. Hakiki Gazeller'in Genel İncelenmesi

Şairimizin dili oldukça sade ve akıcıdır. Anlatılmak istenen konular genel olarak direkt söylenmeye çalışılmıştır. Bu durum şairin yaşadığı coğrafya ve yaşadığı çağ ile ilgili olmalıdır. Şu beyitte bunun örneğini görebiliriz:

Mâsivâdan kalbini pâk et eğer 'âkil isen
Hâzır ol peyk-i eccl bir gün gelir vermez aman

Biliriz ki mâsiva kelimesi 'dünya ile ilgili her şey' anlamına gelmektedir. Beyitte de zaten açık bir şekilde dünyevi şeylerden gönlünü temiz tut eccl oku bir gün gelecek ve aman vermeyecek diyerek anlatılmak istenen konuyu direkt vermiştir.

Bazı beyitlerinde aruz kusurları vardır.

'Abdi ne murâdın varise (iste) Hüdâ'dan
Maksûdmanâ'il olur insân gecelerde

Bu beyitte metin tamiri yapılması uygundur. Beyitin aruz kalıbı; 'mef'ülû/ mefâilû/mefâilû/ feülûn'dür. Ancak bu kalıp ilk mısradaki çıkmamaktadır. Bu şairde kaynaklı ya da şiiri tanzim eden kişiyle alakalı olabilir. Kalıbın çıkmamasını metin tamiri yoluyla düzeltebiliriz. İlk mısrayabeyite uygun olarak 'iste' kelimesini ekleyerek bu kusur düzeltilebilir.

Şiirlerinde söz sanatlarına yer vermiştir:

Doğdı gün âfâk-ı 'âlemmaşrik-ı envârdır
Subha döndü şâm-ı zulmet matlabımdidârdır

Bu beyitte tenâsüp sanatına yer vermiştir. 'gün, doğmak, âfâk, marik, envâr, şâm, zulmet' kelimeleri birbirine uygun şekilde kullanılarak beyitte bir ahenk yaratmıştır.

Uyarı niteliği taşıyan beyitleri vardır. Bu durum şairin bir üslup özelliği olarak değerlendirilebilir. Bir hocanın öğrencisine öğütü gibi şair de şiirlerini okuyanlara öğüt vermekte üstelik böyle yaparak şiirini gerçekleri anlatmak için bir araç kullanmaktadır.

Uykuya dalıp Hazret-i Mevlâ-yı unutma
Ya ki olasın lîtfınaşâyân gecelerde

Ey tâlib-i didâr-ı Hüdâ kalk ne yatarsın
Mehtâb-ı felek oldınümâyân gecelerde

"Hakiki Gazeller"inde şu konulara yer vermiştir: dünyanın geçiciliği, gece ibadetinin önemi, tövbe, Allah'ın bağışlayıcılığı, ahiret vs.

Hakk kalamından buyurdu "Küllî şey'inhâlik"
Bu cihan bir kimseye kalmaz gider pîr ü civân

Şairin Mesnevi ve Mevlevî'yi anlatan beyitleri vardır:

Hak'dan almak isteyen esrâr-ı feyz-i ma'nevî
Mürşid-i kâmdirinsânakitâb-ı mesnevî

Bî-habersin 'Abdî'yâ sen kendi nefsinden henüz
Mesnevî'nin kûnhüne vâkıfdır ancak Mevlevî

Biliriz ki Galip Mevlevî bir şairdir. Mevlevilik ve Mesnevî hakkında şiirler yazmıştır. Klâsik yapıyla şiirler yazan Abdî'nin Galip'ten habersiz olması mümkün görünmemektedir. Buna bağlı olarak benzer konularda şiir yazmışlardır.

Mesnevî amma ki her bir lafzı kân-ı ma'rifet
Menevî amma ki her bir nutk-ı ihsân-ı ma'rifet
Mesnevî amma ki her harfî beyân-ı ma'rifet
Mesnevî amma ki her beyt-i cihân-ı ma'rifet
Zerresiyle âftâbınınberâberpertevi
(Galib, 150)

Şarihdedirhakâyikesrâr-ı Mesnevî
Oldu sözü mefessir-i Kur'ân-ı manevî
Gel menbaında zemzem-i irfânı eyle nûş
İsmail oldu rehber-i sâlik-i manevî
(Galib)

Şair bazı şiirlerinde harfleri ustaca kullanarak Allah aşkını bir de harflere gizleyerek (Hurufî) yazmıştır:

Dilâ bu 'aşk-ı sevdâyıfenâfî'llâh olandan sor
Nukât-ı hamsenin sırrın o 'âli-câh olandan sor

Hurûf-ı 'ayn ü şin ü kafdanâyândır hikmet
Bu hâli bilmek istersen varubâgâh olandan sor

Şair ilk beyitte beş noktanın sırrından bahsetmiş, ikinci beyitte 'ayn, şin ve kâf' harflerini söyleyerek beş noktanın '×ÿ', 'şin harfindeki üç nokta ve kâf harfindeki iki noktadan geldiğini göstermiştir. Bu harflerden 'aşk' kelimesi çıkar ki şair beyitte Allah aşkıdan bahsetmiştir.

B. "Gecelerde" Redifli Gazelinin Şerhi

Ey gâfil uyan var şeref-i şân gecelerde
Rahmet yağıyor 'âleme her an gecelerde

Uykuya dalıp Hazret-i Mevlâ'yı unutma
Ta ki olasın lutfiñaşâyân gecelerde

Fevt etme dem-i fırsatı et Hakk'a 'ibâdet
Takvâ ile kuvvet bulur imân gecelerde

Vâsıl olayım dersen egerevc-i kemâle
Yoktur seherin feyzine pâyân gecelerde

Mürgân-ı nevâ-sâzı işit can kulağıyla
Allah'a eder zikr-i firâvân gecelerde

Bî-ruh iken enva’-ı nebâtân-ı cemâdât
Hallâk’a hemen etmede şükrân gecelerde

Abdî ne murâdın varise iste²Hüdâ’dan
Maksûdınanâ’il olur insân gecelerde

Aruz Kalıbı: mef’ülü/ mef’üllü/ mef’ailü/ feülün

1) *Gazelin Günümüz Türkçesine Çevirisi ve Şerhi*

Ey gâfil uyan var şeref-i şân gecelerde

Rahmet yağıyor ‘âleme her an gecelerde

(Ey gafil! Gecelerde şân ve şeref var uyan. Her an âleme rahmet yağıyor.)

Şair şiire ‘ey gâfil uyan’ diye başlayarak bir seslenmede bulunuyor. Şiire böyle başlanmasının amacı gece ibadetinden bihaber olan insanların uyandırılmak istenmesidir. Uyanmak kelimesi beyitte kinayeli olarak kullanılmış olmalıdır. Hem gerçek anlamda uyanmak hem de gaflet uykusundan uyanmak anlamları vardır. Gaflet uykusundan uyanan ki Allah’ın Rahmet’i üzerinize yağsın diyor şair.

İbn Arabî, İlahî Rahmet’in sınırsız genişliği ve yaygınlığı üzerinde ısrarla durur ve şunu söyler: ‘*Bil ki Allah’ın Rahmet’i hem zâhirinde ve hem de bâtınında her şeyi istila etmiştir.*’ (Fûsus, 222)

Şair beyitte gece ibadetinin önemine değiniyor. Gündüz yapılan ibadetlere riya karışma olasılığı daha fazla olmasına karşılık gece yapılan ibadet sadece kul ile Allah arasındadır.

Gece kavramı, başka bir deyişle ‘karanlık sembolizmi’ gazelin tamamında belirgin bir şekilde kendini gösterir. Gazelde önemli olan ‘karanlığın içindeki nurdur’. Karanlık kavramının farkında olmakla birlikte zaman sıkıntısından kaynaklı olarak sadece kısaca değindik.

Uykuya dalıp Hazret-i Mevlâ’yı unutma

Ta ki olasın lutfiñaşâyân gecelerde

(Gece uykuya dalıp Hazret-i Allah’ı unutma ki (Allah’ın) lütfuna lâyık olasın.)

İlk beyitte şair gaflet uykusunda uyuyanlara seslenmişti. Bu sesleniş ikinci beyitte de devam eder. Uykuya dalıp Allah’ı unutma! İlk beyitte gaflet uykusunda bulunanlara seslenen şair bu beyitte uykuya dalanlara sesleniyor. Uykuya dalmak deyimi beyitte gerçek anlamda uyumak hem de dünyevi şeylere dalarak Allah’ı unutmak anlamında kullanılarak kinayeli kullanılmıştır. Şair Allah’ı unutma ki lütfuna lâyık olasın diyerek uyarılarına devam eder.

Gece kavramının önemi bu beyitte de devam eder. Karanlık sembolizmi hakkında Toshiko İzutsu şunları söyler: “Siyâh nur, sufînin fenanın bekâyâ dönüşmesinden hemen önce girdiği hassas ve zarif bir ruh durumudur. Bu durum sufînin Mutlak’a aşırı derece yakın olmasından ortaya çıkan zulmettir” (İzutsu 2001: 76).

Fevt etme dem-i fırsatı et Hakk’a ‘ibâdet

Takvâ ile kuvvet bulur imân gecelerde

(Fırsat zamanını kaçırma Allah’a ibadet et, imanin gecelerde takva ile kuvvet bulur.)

İlk iki beyitteki seslenme ve uyarı bu beyitte de kendini gösterir. Allah’a ibadet zamanını kaçırma ki imanin takva bulsun diyor şair.

Takvâ kelimesinin anlamı; ‘Allah korkusu ile dinin yasak ettiği şeylerden kaçınmak. Takvânın aslı önce şirkten, sonra da günah olması şüpheli olan durumlardan kaçınmaktır’ (Pala 2004: 437).

Bir âyette ‘Allah katında derecesi en üstün olanınız en çok takvâ üzere bulununuzdur.’ buyrulmaktadır (Hucurât/13). Şair bu âyet-i kerimeden haberdar olmalıdır ki insanları daha çok takvâ bulmaları için gece ibadetine çağırmaktadır.

Gece/karanlık sembolizmi bu beyitte de kendini göstermektedir. Siyah, cevherin nurudur, “görülemeyen ancak gösteren nur olarak İlâhî Zât’tır”; celâlin rengidir, oysa Allah’ın cemâli kendini başka renklerde gösterir. Ancak Siyah Nur’un ötesi –ve fena halinin yaşantısıyla eşitlemenin deneyimi- ‘zümrüt’ dağdır”, Ebedî ve Ezeli Hayat’ın rengidir.³

Vâsıl olayım dersen egerevc-i kemâle

Yoktur seherin feyzine pâyân gecelerde

(Eğer kemâlin en yüksek makamına ulaşmak istersen seherin (vaktinin) feyzinin sonu yoktur.)

² Bu mısradaki aruz kalıbına uygun olarak metin tamiri yapılmıştır.

³ Ali Yıldırım; Renk Simgeçiliği ve Şeyh Gâlib’in Üç Rengi

Şair beyte şart koşarak başlıyor. Kemal makamının en yüksek derecesine ulaşmak istersen seher vaktinin feyzinin sonu olmadığını söylüyor beyitte. Burada seher vakti kavramı üzerinde durursak; bu vakit duaların kabul olduğu özel zaman dilimlerinden biridir. Bu sebeple sufiler, seher vaktinde dua ve niyaza ağırlık verirler.⁴

Seher vaktinin manevi durumunu en iyi anlatan ayetlerden biri de şudur: “Gerçekten gece kalkıp ibadet etmek daha oturaklı/kıvamlı ve (geceleyin) söz (dua) daha etkilidir.” (Müzemmil/73)

Kişinin kemâle ulaşması için şart koşulan gece ibadeti seher vakti kavramı ile daha da güçlendirilmeye çalışılmıştır. Gece vakti gibi seher vaktinde de yapılan ibadetin önemi beyitte feyzinin sonu yoktur diyerek bir kez daha gösterilmiştir.

Mürgân-ı nevâ-sâzı işit can kulağıyla

Allah’a eder zikr-i firāvân gecelerde

(Kuşun (ne) söylediğini can kulağıyla işit ki geceleri sürekli Allah’ı zikreder.)

Kâinatta her varlık kendi diliyle Allah’ı zikreder. Şairin mısraya kuşların ne söylediğini can kulağıyla işit diye başlaması da zikirle alakalıdır.

Zikir kelime anlamı olarak hatırlamayı ifade eder. Zikir, ariflerin yaygısı, muhiblerin sağlamca bastığı yer, âşıkların şarabıdır. Zikrin hakikati, zikredilenden (Allah’tan) başkasını unutmaktır.⁵

Şair hem gece ibadetinin önemini bir kez daha belirtmek istemiş hem de bütün varlığın Allah’a sürekli zikrini anlatmaya çalışmıştır.

Bî-ruh iken enva’-ı nebâtân-ı cemādât

Hallâk’a hemen etmede şükrân gecelerde

(Çeşitli bitki ve cansızlar ruhsuzken (dahi) her gece Allah’a şükreder.)

Şükür kelime anlamı olarak yapılan iyiliği övmek, nimetin değerini bilmek anlamlarına gelir. Şair daha önceki beyitlerde Allah’ın lütuflarından bahsetmiş bu beyitte ise artık şükrünü dile getirmiştir.

Şair bir önceki beyitte bütün âlemin Allah’a zikrini anlatmış, bu beyitte ise bütün varlık âleminin şükrünü anlatıyor.

Abdî ne murâdın varise iste⁶Hüdâ’dan

Maksûdınanâ’il olur insân gecelerde

(Abdî ne muradın varsa Allah’tan (iste) insan gece (vakti) amacına ulaşır.)

Şair ‘Abdî’ kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır. Yakın anlamı şairin adı; uzak anlamı ise ‘kul’dur. Şair böyle yaparak hem kendine telkinde bulunmakta hem de kul olarak Allah’tan ne muradı varsa istemektedir. Şair diğer beyitlerde olduğu gibi gece ibadetinin önemine son beyitte de değinmiştir. İnsanın amacına ulaşması için Allah’a geceleri ibadet edip muradına ulaşması daha kolay olacağını söylemektedir.

SONUÇ

Şairin akıcı ve sade üslubu şiirlerinde verilmek istenilen mesajı okuyucuya kolaylıkla vermektedir. Şairin genel olarak haki gazellerine bakıldığında dünyanın geçiciliği, gece ibadetinin önemi, tövbe, Allah’ın bağışlayıcılığı, ahiret, insanları iyiye yöneltme, doğruyu yanlış ayırt ettirme, dünyaya bağlanmama gibi konuları ele almıştır. Bunun dışında edebi sanatların gücünden de yararlanarak şiirine farklı anlamlar yüklemiştir. Abdî’nin hayatı Divan Edebiyatı’nın son yüzyılına denk gelmesine rağmen eserlerini ustalıkla kaleme almıştır.

Abdi Şanlıurfalı bir şairdir. Sempozyumun Şanlıurfa’da olması Abdî’yi araştırmamızda büyük bir etken olmuştur. Bu vesileyle kıymetli bir şairi hatırlatma fırsatı bulduk.

KAYNAKÇA

Alpay, B., (1986), Şanlıurfa Şairleri, Dal Yay., Şanlıurfa.

Cebecioğlu, E., (2014), Tasavvuf Terimleri ve Deyimler Sözlüğü, Otto Yay., Ankara.

Saraç, A., (1986), Urfalı Şair Abdi Hayatı Sanatı Eserleri, Dal Yay., Şanlıurfa.

Ertan, M. E., (1997), Urfalı Şair Abdi, Şurkav Yay., Şanlıurfa.

Pala, İ., (2004), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Kapı Yay., İstanbul.

⁴ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri Ve Deyimler Sözlüğü

⁵ Ethem Cebecioğlu, Tasavvuf Terimleri Ve Deyimler Sözlüğü

⁶ Bu mısra aruz kalıbına uygun olarak metin tamiri yapılmıştır.

Izutsu, T., (2005), İbn Arabî'nin Fusûs'undaki Anahtar Kavramlar, Kaknüs Yay., İstanbul.
Devellioğlu, F., (2012), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, Aydın Kitap Evi, Ankara.

